

TALLINNA TEHNIKA ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduskond

Õiguse instituut

Olesja Tkatsova

**RAHAPESU TÕKESTAMISE ÕIGUSLIKUD ALUSED JA MEETMED
KREDIIDI- JA FINANTSEERIMISASUTUSTES**

Magistritöö

Juhendaja: Kadri Siibak

Tallinn 2014

Deklareerin, et käesolev magistritöö
mis on minu iseseisva töö tulemus,
on esitatud Tallinna Tehnikaülikooli
magistrikraadi taotlemiseks ja selle alusel
ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi.

Olesja Tkatsova

“ “2014

Töö vastab kehtivatele nõuetele

Juhendaja Kadri Siibak, PhD

“ “ 2014

Kaitsmisele lubatud “ “ 2014

Õiguse instituudi magistritööde kaitsmiskomisjoni esimees

.....

Kasutatud lühendid

Direktiiv 2005/60/EC Finantsüsteemi rahapesu ja terrorismi rahastamise eesmärgil kasutamise vältimise kohta kohaldamist – Rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv

FATF – Financial Action Task Force (eesti keeles: *Rahapesuvastane töökond*)

FIS – Finantsinspektsiooni seadus

ITDS – Isikut tõendavate dokumentide seadus

KAS – Krediitiasutuste seadus

KarS – Karistusseadustik

Krediidi- ja finantseerimisasutus – krediitiasutus

KYC – Know Your Customer (eesti keeles: *“Tunne Oma Klienti”*)

RahaTPS – Rahapesu ja terrorismi tõkestamise seadus

RAB – Rahapesu andmebüroo

VPTS – Väärtpaberituru seadus

VÕS – Võlaõigusseadus

Sisukord

Sissejuhatus	5
1 Rahapesu kujunemisest, olemusest ja ohtlikkusest.....	9
1.1 Rahapesu kujunemisest.....	9
1.2 Rahapesu olemusest.....	11
1.2.1 Rahapesu olemuslikud jooned	11
1.2.2 Rahapesufaasid	14
1.3 Rahapesu ohtlikkusest.....	16
1.3.1 Kriminaalpoliitilised aspektid.....	17
1.3.2 Majanduslikud aspektid.....	18
1.4 Rahapesuga võitlevad rahvusvahelised organisatsioonid	21
1.5 Rahapesuga võitlevad organisatsioonid Eestis.....	24
1.6 Rahapesu ja terrorismi rahastamise vaheline seos.....	26
2 Hoosusmeetmete kohaldamine.....	30
2.1 Kohustatud isikud.....	30
2.2 Hoosusmeetmete kohaldamine	31
2.2.1 Riskipõhine lähenemine hoosusmeetmete rakendamisel	33
2.2.1.1 Hoosusmeetmete rakendamine tugevdatud korras ja riikliku taustaga isikud	37
2.2.1.2 Hoosusmeetmete rakendamine lihtsustatud korras	43
2.2.2 Kliendi identifitseerimine ja Know Your Customer põhimõtete rakendamine	46
2.2.3 Tegelik kasusaaja tuvastamine	49
2.2.4 Hoosuskohustuste täitmine tehingute tegemisel ja kahtlaste tunnustega tehingutest teatamiskohustus	52
2.3 Nõuded krediidi- ja finantsasutuste protseduurireeglitele	56
3 Hoosusmeetmete rakendamine kredii- ja finantseerimisasutuste praktikas.....	59
3.1 Üldtingimused kui hoosusmeetmete alusdokument	59
3.2 Kliendisuhete loomisel kohaldatavad hoosusmeetmed	60
3.3 Kolmandate isikute teabele tuginemine hoosusmeetmete kohaldamisel.....	71
Kokkuvõte	75
Резюме.....	82
Kasutatud allikate loetelu	87

Kasutatud kirjandus.....	87
Kasutatud normatiivmaterjalid.....	88
Kasutatud õigusaktide seletuskirjad ja ettepanekud	89
Ravusvahelised standardid ja muud juhendmaterjalid	90
Kasutatud internetiallikad	91
Avaldamata materjal.....	93
Lisad.....	94
Lisa 1. Maailmapraktika juhtumid hoolsusmeetmete ebapiisavast rakendamisest	94
Lisa 2. Avalike funktsioonide täitvad isikud FATF RahaPTS ja Wolfsberg alusel	96
Lisa 3. Maksuvabad ja madala maksumääraga territooriumite nimekiri.....	97
Lisa 4. Krediidi- ja finantseerimisasutuste üldtingimuste võrdlus	98

Sissejuhatus

Mis on rahapesu? Esmapilgul lihtsale küsimusele on keeruline lühidalt ammendavat vastust anda, kuna kasutatavate rahapesumeetodite ja -skeemide hulk on väga lai. Kõige üldisemalt võib öelda, et rahapesu on illegaalse päritoluga varaga tehingute tegemine eesmärgiga varjata, et vara on saadud ebaseaduslikult. Rahapesuga on tegemist vaid siis, kui ebaseaduslike tehinguid või toiminguid on tehtud raha liikumistega teadlikult ja eesmärgiks on need tehingud varjata.

Kui veel paarkümmend aastat tagasi tähendas rahapesu suuresti üksnes kohvritega raha üle riigipiiride smugeldamist ja sularaha eest kaupade soetamist, siis nüüd on rahapesuskeemid üldjuhul mitmeetapilised, läbides sageli eri riike ning kasutades lisaks finants- ja krediidasutuste ka teiste kutsealade esindajate teenuseid. Viimaste aastakümnete tehnoloogiline progress on toonud kaasa ka rahapesuskeemide keerukuse tõusu. Telekommunikatsioonivahendite kiire arengu ning turgude avanemise tulemusena on raha siirdamine globaalses mahus lihtsustunud, tehingute teostamise aeg oluliselt lühenenud ning tehingute iseloom muutunud märksa keerukamaks, mis on avanud uusi võimalusi ka rahapesuskeemidele.

Rahapesu vastu võideldakse, et anda majanduslikku vastulööki kuritegelikele ühendustele, kelle kätte on tänapäeval koondunud enamus “mustast” rahast. Rahapesuga võitlemiseks võeti ka Eestis vastu rahapesu tõkestamise seadus ja loodi Politsei- ja Piirivalveameti juurde iseseisev struktuuriüksus Rahapesu andmebüroo (edaspidi: RAB), mille ülesanne on analüüsida ja kontrollida kahtlaste tunnustega tehinguid. Finantsinspektsiooni, kui järelevalveorgani oluliseks ülesandeks on aidata kaasa Eesti finantssektori efektiivsuse suurenemisele, süsteemsete riskide vältimisele ning finantssektori kuritegelikel eesmärkidel ärakasutamise tõkestamisele.

Seadusega reguleeritakse krediidi- ja finantseerimisasutuste, kui kohustatud isikute töökorraldust, et ennetada ja takistada rahapesu tegevust. Krediidi- ja finantseerimisasutuste panus võitluses rahapesuga on kriitilise tähtsusega selletõttu, et just finants- ja pangandussektor on rahapesu protsessi “vahendajateks”. Krediidi- ja finantseerimisasutuste majandustegevuse edukus sõltub olulisel määral reputatsioonist, mis on iga ettevõtte väärtuslikumaks varakas. Isegi tahtmatu osalus rahapesuskeemis võib kahjustada mainet pöördumatult. Reputatsiooniriski realiseerumine võib viia krediidi- ja finantseerimisasutuste likviidsusprobleemide, korrespondentpanganduse suhete lõpetamise ja varade külmutamiseni, oluliselt suurendada laenukahjumeid, soodustada aktsia hinna alanemist jne.

Mida suurem on krediidasutus, seda rohkem on tal kliente ja raha. Klientide korraldusel tehakse iga päev lugematul hulgal rahalisi tehinguid. Iga makse algatajaks on klient, kes toob panka väidetavalt oma raha ja opereerib sellega vastavalt enda äritegevusele. Krediidi- ja finantseerimisasutuste poolt seadusega sätestatud hoolsusmeetmete rakendamise eesmärgiks on tagada, et ettevõtte teaks, kes on tema klient, tegelik tehingust kasusaaja ja milline on tehingu sisu. Hoolsusmeetmete rakendamine on tõhusaks abinõuks krediidasutuste klientidega seonduvate rahapesuriskide maandamiseks. Seepärast on oluline, et krediidi- ja finantseerimisasutused rakendaksid majandustegevuses seaduses sätestatud hoolsusmeetmeid, mis võimaldavad ka hiljem saada ülevaate kahtlaste tehingute sisust ja nende osapooltest.

Rahapesu ei ole territooriumiga seotud kuritegu, see on piirideülevalt toimiv kuritegu ning tegelikku kasusaaja asukohamaaks ei pruugi olla rahapesu toimumise riik. Selletõttu omab rahapesu rahvusvahelist iseloomu ning seeläbi puudutab ka Eestit. Kehtiv Eesti Vabariigi Rahapesu ja terrorismi rahastamise seadus võeti vastu 19.12.2007. Alates sellest ajast kuni tänasepäevani on seadust täiendatud üksteist korda, arvestades Euroopa Liidu norme ja rahapesuvastase töökonna Financial Action Task Force (edaspidi: FATF)¹ soovitusi.

Autoripoolse teemavaliku tingis eelkõige asjaolu, et 16. veebruaril 2012 võeti vastu FATF soovitude redaktsioon ning käesolevas töös analüüsitakse kaasajastatud rahapesu ja terrorismi rahastamise vastase korra rakendamist Eesti Vabariigi krediidi- ja finantseerimisasutustes. Samuti käsitletakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2005. aasta direktiivi 2005/60/EC² Finantssüsteemi rahapesu ja terrorismi rahastamise eesmärgil kasutamise vältimise kohta kohaldamist (edaspidi: rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv) ning vaadeldakse 05.02.2103 Euroopa Komisjoni poolt vastu võetud projekti³, milles käsitletakse rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi muudatusettepanekuid. Selliste uuenduste eesmärk on selgelt mõistetav – rahapesu ennetamissüsteemi efektiivsuse tõhustamine ning ohu vähendamine.

Käesoleva töö eesmärgiks on läbi töötada rahapesu tõkestamiseks loodud õiguslik regulatsioon ning teostada krediidi- ja finantseerimisasutustes praktikas rakendatavate hoolsusmeetmete

¹ International standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation – the FATF Recommendations, Pariis, 16. veebruar 2012, avaldatud FATF veebilehel www.fatf-gafi.org/

² Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing.

³ European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing 2013/0025 Strasbourg, – 05.02.2013.

kohaldamise analüüs, tuues seejuures välja probleemkohad ning võimalikke edasiarendusi, mis võiksid tõhustada krediidi- ja finantseerimisasutuste hoolsusmeetmete rakendamist klientide suhtes.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised ülesanded:

1. rahapesu tõkestamiseks loodud õigusliku regulatsiooni, teoreetilise kirjanduse ja artiklite läbi töötamine;
2. rahapesu olemuse ja rahapesu ohtlikkuse mõistete avamine ja analüüs mõistmaks hoolsusmeetmete, kui rahapesu tõkestamise vahendi rakendamise olulisust krediidiasutustes;
3. krediidi- ja finantseerimisasutustes kohaldavate hoolsusmeetmete analüüs tuginedes Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse (edaspidi: RahaPTS), rahapesu tõkestamise kolmandale direktiivile ning rahvusvahelise rahapesuvastase töökonna FATF soovitude;
4. viia läbi Eesti krediidiasutustes praktilise hoolsusmeetmete kohaldamise analüüsi kliendisuhete loomise käigus;
5. teostada Eesti krediidi- ja finantseerimisasutuste anketeerimist, et koguda teavet RahaPTS § 14 lõikes 4 sätestatu kohaldamise kohta kohustatud isikute poolt.
6. saadud tulemuste analüüsimine, järelduse, soovitude ja ettepanekute tegemine.

Töö kirjutamisel kasutatakse peamiste uurimismeetoditena andmekogumismeetodit ja andmeanalüüsi. Andmekogumismeetodi kasutamise abil kogutakse analüüsiks vajalikke teaduskirjanduslikke allikaid ning teisi töö teema seisukohast olulisi materjale. Kuna Eestis kehtiva rahapesu tõkestamise regulatsiooni aluseks on suuremalt jaolt rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv ja rahvusvahelise töökonda FATF soovitusel, on autor pidanud vajalikuks võrdlevalt viidata nimetatud regulatiivsetele dokumentidele. Muuhulgas on viidataks välisallikate autoritele: J. Robinson, T. Fox, P. Reuter, Edwin M. Truman. Samuti kasutatakse nii kohalike järelevalve organite poolt koostatud juhendeid, kui ka rahvusvaheliste rahapesuvastaste organisatsioonide The Basel Committee, The Wolfsberg Group juhendmaterjale.

Lähtuvalt töö eesmärgist külastab töö autor uurimistöö käigus valitud krediidi- ja finantseerimisasutuste kontoreid eesmärgiga viia läbi reaalne ärisuhte loomise protsess selleks, et koguda vastavaid andmeid ning teostada nende põhjal kohustatud isikute praktikas hoolsusmeetmete kohaldamise analüüsi. Kohustatud isikute valiku hulgas on nii krediidiasutused, finantseerimisasutused, kui ka investeerimisühing Krediidiasutuste seaduse (edaspidi: KAS), Väärtpaberituruseaduse (edaspidi: VPTS) mõistes. Seega kaetakse analüüsiga Eesti Vabariigi pangandus- ja investeerimisteenuste sektori. Informatsiooni Eestis tegutsevatest krediidi- ja finantseerimisasutustest on võimalik leida Eesti Finantsinspektsiooni koduleheküljel www.fi.ee alamjaotusest “Turuosaliste nimekirjad”.

Magistritöö on struktureeritud kolme peatükki. Esimene peatükk on teoreetiline teemakäsitlus, kus avatakse rahapesu mõistet ja olemust, pööratakse tähelepanu rahapesu viimaste aastakümnedire arengule ja selle ohtlikkusele pangandussektorile ja majandusele tervikuna. Kuna käesolev töö kontsentreerub pangandusõiguse regulatsioonile, ei peatu autor pikalt terrorismi rahastamisel, kuid peab siiski oluliseks tuua välja rahapesu ja terrorismi rahastamise vahelise seose. Töö teises peatükis käsitletakse ja analüüsitakse krediidi- ja finantseerimisasutuste poolt rakendatavaid hoolsusmeetmeid tuginedes RahaPTS-le, rahapesu tõkestamise kolmandale direktiivile ja FATF soovitudele. Analüüsi käigus leitakse potentsiaalseid probleemkohti ning pakutakse võimalikke lahendusi. Kolmas peatükk käsitleb töö autori poolt läbi viidud uuringu tulemusi ja praktilisi seisukohti, tuues välja hoolsusmeetmete kohaldamise peamised probleeme ja võimalusi rahapesu riskide maandamiseks krediidi- ja finantseerimisasutustes.

1 Rahapesu kujunemisest, olemusest ja ohtlikkusest

1.1 Rahapesu kujunemisest

Mõistet “rahapesu” kasutati esimest korda 1930. aastatel Ameerika Ühendriikide Riigikassa agendid, kes püüdsid Al Capone’i kinni panna. Tollel ajal oli vähestel inimestel olemas kraanivesi, rääkimata pesumasinatest, nii et pesumajad olid väga tavaline asi. Al Capone’il ja tema jõugul oli sadu pesumajasid Chicagos ja väljaspool seda. Eriti suuri kasumeid teeniti salaalkoholiga äritsemisest. Teenitud raha panka toimetamine maksuinspektoris kahtlusi äratamata oli praktiliselt võimatu. Probleemi lahendamiseks hakati kasutama finantskeeme, kus kurjategijad võtsid enda kontrolli alla ettevõtted, mida läbis suur sularahavoog ning mille tegelikku käivet oli raske kontrollida. Läbi selliste ettevõtete näidati kuritegelikul teel saadud tulusid legaalsest ettevõttest saadud tuluna. Al Capone paistis silma sellega, et hakkas kokku ostma pesumaju, sest pesuautomaadid töötasid metallmüntidega ning ebaseaduslikul teel teenitud raha sai esitada legaalse sissetulekuna pesu pesemisest.⁴ Mõistetav, et sellel teoorial võib puududa täielik korrektsus, kuid on selge, et illegaalsete tulude õigustamiseks sobisidki väga mahuka ja kontrollimatu sularahakäibega asutused.

Ameerika Ühendriigid oli esimene riik, kes võttis vastu rahapesu tõkestamise seaduse, samas ei asunud nad seda uurima enne kui alles 20. sajandi lõpus. Kõik muutus, kui kokaiini populaarsus Põhja–Ameerikas järsult suurenes. 1970. aastatel ja 1980. aastate alguses sai Lõuna–Florida tänu kokaiini allika lähedustele maailma rahapesu keskuseks. Rahapesust hetkest muutus rahapesu kuumaks teemaks. Rahapesust hakkasid rääkima kõik, eriti poliitikud, kellest aga enamikul polnud aimugi, mis see üldse on.⁵

Modernse rahapesu alguseks võib pidada ajavahemikku 1920-1957.⁶ Peale Teist maailmasõda algas kogu maailma majanduse hoogne areng ja üldine globaliseerumine, mis omakorda andis hoogu ka rahvusvahelisele narkokaubandusele. Tekkisid rahvusvahelised suhtevõrgustikud uimastikaubanduse edendamiseks ja korraldamiseks. Õigem oleks neid nimetada sündikaatideks, kus igal lülil on oma kindel ülesanne. Narkokaubanduse kasumimarginaal tõusis laia haarde ja

⁴ Mathers, C. Kuritegevuse kool: Rahapesu. Tallinn: Olion, 2005, lk 19.

⁵ *Ibid.*, lk 20.

⁶ Robinson, J. The Sink. Crime, Terror and Dirty Money in the Offshore World. Toronto: McClelland & Stewart, 2004, lk 79.

hästitoimiva rahvusvahelise hanke-, logistika- ja müügivõrgu tõttu seninägematutesse kõrgustesse.⁷

Esimest korda kasutati mõistet “rahapesu” ajakirjanduses seoses Watergate-i skandaaliga 1973. aastal. Seega saab „rahapesu” mõiste vanuseks pidada rohkem kui 30 aastat. Kuritegeliku nähtusena pälvis rahapesu avalikkuse tähelepanu 1980-ndatel aastatel seoses narkomaania plahvatusliku kasvuga, mil hakati senisest enam avalikult kõnelema narkokaubanduses teenitavatest kasumitest.⁸

Rahapesu laiemas mõttes on ebaseaduslikult saadud tulu muundamine eesmärgiga varjata raha tegelikku allikat ehk kasusaajat. Varasemal ajal on rahapesu mõistet kasutatud ennekõike narkokaubanduse tulu muundamise juhtudel, kuid üha enam õigusteadlasi ja praktikuid laiendab rahapesu igasuguse kuritegeliku tulu muundamisele, mille eesmärgiks on tegeliku tuluallika varjamine.

Niisis on rahapesu kuritegeliku tegevuse tulemusel saadud vara või selle asemel saadud vara tõelise olemuse, päritolu, asukoha, käsutamiseviisi, ümberpaigutamise, omandiõiguse või varaga seotud muude õiguste varjamine või saladuses hoidmine, muundamine, ülekandmine, omandamine, valdamine või kasutamine eesmärgiga varjata või hoida saladuses vara ebaseadusliku päritolu või abistada kuritegelikus tegevuses osalenud isikut, et ta saaks hoiduda oma tegude õiguslikest tagajärgedest. Rahapesuga on tegemist ka juhul, kui kuritegelik tegevus, mille tulemusel saadi rahapesus kasutatav vara, toimus teise riigi territooriumil⁹.

Eelpool öeldu alusel võib teha järelduse, et ebaseaduslikul teel saadud varade seaduslike tuludenäitamisel ehk rahapesul on pikk ajalugu, kuid rahapesu tõkestamisega hakati tõsisemalt tegelema maailmas ja eelkõige Ameerika Ühendriikides alles eelmise sajandi viimastel aastakümnetel (1970-1980). Seega võiks arvata, et rahapesu tõkestamine on veel suhteliselt noor nähtus, mis tähendab, et ta asub veel nõ arenemisjärgus, milletõttu järgmisena vaatleb töö autor, mis on rahapesu olemus ning kuidas näeb välja rahapesu, kui kuriteo protsess tänasel päeval.

⁷ Robinson, *op.cit.*, lk 54.

⁸ Mathers, *op.cit.*, lk 21.

⁹ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 4 lõige 2.

1.2 Rahapesu olemusest

1.2.1 Rahapesu olemuslikud jooned

Rahapesu on protsess, millega kuritegelikul teel saadud tulud paigutatakse finantsüsteemi, et varjata nende ebaseadusliku päritolu ja muuta ebaseaduslik tulu seaduslikul teel saadud varaks. Tavaliselt on selline ebaseaduslike tulude rahapesu seotud selliste kuritegudega, mis toovad sisse märkimisväärselt suurt tulu. Rahapesu olemust aitavad mõista rahapesu kriminoloogilised tunnused. Siinkohal mõnest olulisemast iseloomulikust tunnusest, mis mõjutavad rahapesu tõkestamise alast õiguslikku regulatsiooni:

1. Rahapesu on sageli seotud sularahaga.

Eeldades, et pestav kriminaaltulu tekib eeskätt narkokuritegude tagajärjel ning narkoäri käib enamjaolt siiski sularahas, on mõistetav, et viimast tekib suurel hulgal. Nii ühiskondlik kontroll, kui ka õigusaktid on muutunud piisavalt tõsiseltvõetavaks, et suure koguse sularahaga arveldamine äratav tähelepanu ning võib tekitada kahtlusi raha legaalses päritolus. Sestap on sellega arvestatud rahapesu takistava ja ärahoidva regulatsiooni loomisel. Rahapesu ärahoidmiseks ja takistamiseks on muudetud võimalikult raskeks sularaha finantsinstitutsioonidesse paigutamine. Seoses arveldusete ja kuridegude siirdumisega elektroonilisse vormi, hakkab rahapesu seotus sularahaga viimastel aastatel kaduma,¹⁰ mis tähendab, et kuritegelik maailm, kaasaarvatud rahapesu protsess, on seoses teenuste ja toodete ning õigussüsteemi arenguga, pidevas muutumises. Kuigi rahapesu põhitõed ja –meetodid on jäänud samaks, on aja jooksul lisandunud uusi vahendeid (näiteks tehnoloogilised ja kommunikatsioonivahendid), mis on toonud kaasa rahapesumeetodite keerukuse kasvu ning avardanud erinevate võimaluste ringi rahapesukuriteo teostamiseks, mis tähendab, et tuleb üha rohkem pöörata tähelepanu rahapesu avastamist hõlbustavatele abinõudele ehk hoolsusmeetmetele.

Viimasel ajal on turule kiiremas tempos lisandumas erinevaid makseteenuse pakkujaid - maksevahendajaid ja e-raha asutusi, mis on loonud hulga lisavõimalusi nii narkoraha pesijatele kui ka küberkurjategijatele. Põhjusi, miks rahapesemiseks hakatakse kasutama just maksevahendajate asutusi on mitmeid. Esiteks, selliste asutuste järel on hetkel veel nõrgem järelevalve riigi poolt, kui krediidi- ja muudel finantseerimisasutustel. Teiseks, sellistel asutustel

¹⁰ Northrup, C., C. American Economy: A Historical Encyclopedia. Santa-Barbara: ABC-CLIO, 2003, lk 445, lk 580.

on vähene motivatsioon hoolsusmeetmete kohaldamisel. Kolmandaks, rahaliste vahendite liigutamisel maksevahendajate ja e-raha asutuste kaudu on suurem võimalus jääda anonüümseks, sest sageli avatakse kliendile konto näost-näku kohtumata. Neljandaks, sooritatud tehinguid on keerulisem jälgida.¹¹ RAB-i 2012 aasta aastaraamatu andmete põhjal rahapesu tõkestamisel suurem fookus jääb just maksevahendajatel ja nende klientide tehingute aluseks oleva vara päritolu selgitamisel ja kontrollimisel. RAB andmetel kasutatakse nüüd aina enam maksevahendajaid ja makseteenuste pakkujaid erinevate riikide vahel liikuvate rahasummade legaliseerimiseks, mitte aga kredii- ja finantseerimisutusi (edaspidi: krediidasutused). Lisaks eelpool juba mainitule on maksevahendajatel võrreldes krediidasutustega keerulisem teostada rahaliste vahendite päritolu väljaselgitamiseks hoolsusmeetmeid, kuna erinevalt pankadest on maksevahendajatel tehingute ja dokumentide analüüsimiseks kordades vähem informatsiooni.¹²

Tüüpiliseks rahapesuskeemiks, mille alusel Eesti kohtud mõistetud süüdi kurjategijaid, on arvutikelmuse tulemusena saadud rahaliste vahendite pesemine. Rahapesuskeemis panevad kurjategijad välisriikides toime arvutipettuseid, millega saavad arvutiviiruse abil teada erinevate isikute internetipanga paroolid. Seejärel kannavad saadud andmeid kasutades kontoomanike teadmata arvel olnud raha variisikute kontodele Eestis. Pärast laekumist võtavad variisikud raha kas pangaautomaadist või –kontorist välja ning edastavad arvutikelmuse toimepanijale.¹³

2. Rahapesu iseloomustavaks tunnuseks on seotus pangandus- ja finantssüsteemiga.

Pangandus- ja finantssüsteem on rahapesijate huviorbiidis peamiselt kahel põhjusel. Esiteks on rahapesijate huvides ühel või teisel moel suured sularahakogused toimetada pangakontodele, kus neid on mugavam kasutada, mis on ühtlasi rahapesuvastase võitluse eesrinne. Teiseks, on pangandussüsteemi kasutades võimalik kontodel oleva rahaga kiiresti ning hõlpsalt rahapesuoperatsioone sooritada.

3. Rahapesu tunnuseks on ka otsese ohvri puudumine.

Rahapesu on peamiselt organiseeritud kuritegevuse pärusmaa, mis raskendab kuriteo avastamist ja ka rahapesuvastast võitlust. Harilikult seisneb rahapesu rahumeelsetes, vägivallata toimingutes, mis ei leia ühiskonnas suuremat kõlapinda. See erineb oluliselt näiteks mõrvast, mis sageli minutitega jõuab uudiste etteotsa ja ajalehtede esikülgedele ning mille ühiskond kiiresti

¹¹ Tuuling, T. Rahapesu tänapäevased skeemid ja trendid. Postimees., 14.08.2013. Kättesaadav:

<http://e24.postimees.ee/1349260/rahapesu-tanapaevased-skeemid-ja-trendid>

¹² Rahapesu Andmebüroo. Ülevaade Rahapesu andmebüroo tegevuses 2012 aastal. Aastaraamat, 2013, lk 4, 20. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/294301.pdf

¹³ *Ibid.*, lk 21.

hukka mõistab. Riigi finantsüsteemi seisukorrale ei ole mõrvadel tavaliselt suuremat mõju, küll aga mõjutab ulatuslik rahapesu finants- ja rahandussüsteemi, jäädes seejuures sageli avalikkuse tähelepanu alt välja.

4. Rahapesu ja terrorismi rahastamine toimub tihtipeale rahvusvahelises keskkonnas.

Üksnes siseriiklikul tasandil või isegi ühenduse tasandil vastuvõetavatel meetmetel on ainult väga piiratud mõju, kui arvesse ei võeta rahvusvahelist koordineerimist ja koostööd.¹⁴ Hinnanguliselt 80% rahapesujuhtumitest on suuremal või vähemal määral rahvusvahelise iseloomuga. Võib eristada riike, kus raha „teenitakse kuriteoga”, territooriume, kust kantakse kuriteoga teenitud raha läbi nn „transiidimaa”, teatud riikides sooritatakse rahapesuoperatsioonid ja lõpuks jõuab see määratud kohta, kus võib seda legaalselt kasutama asuda.¹⁵ Ühe või teise riigi või territooriumi riskifaktorid mängivad rahapesu tõkestamist arvesse võttes, olulist rolli.

Maariski faktorid on järgmised:

- millised on kehtivad rahapesuvastased ja õigusaktid;
- kas riigis rakendatakse rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisel rahvusvaheliste standarditega kooskõlas olevaid õigusnorme;¹⁶
- kas riigis on kõrge kuritegevuse tase, sh narkokuritegevuse tase;
- kas riik teeb koostööd mõne kuritegeliku ühendusega;
- kas riigis tegeletakse masshävitusrelvade leviku rahastamisega;
- kas riigis on kõrge korruptsioonitase;
- kas riigi suhtes on rakendatud või rakendatakse rahvusvahelisi sanktsioone;
- kas riigi suhtes on kohaldatud muid meetmeid või avaldatud rahvusvaheluste organisatsioonide seisukohti jt.

¹⁴ Directive 2005/60/EC, *op.cit.*, lk 1.

¹⁵ Tibar, I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. *Juridica* 2008/8, lk 580.

¹⁶ Liikmesriikide vaheline kokkulepe võrdväärsete kolmandate riikide kohta vastavalt rahapesu tõkestamise direktiivile 2005/60/EC., Kättesaadav Euroopa Liidu ametlikul veebisaidil: www.ec.europa.eu/internal_market/company/docs/financial-crime/3rd-country-equivalence-list_en.pdf

Eelpool kirjeldatud rahapesu protsess ja selle tunnused on ilmtingimata tähtsad mõistmaks rahapesu olemust, kuid olulisemad on erineva tähtsusega faktorid, mille abil on võimalik selgelt määrata, et rahapesu näol on tegemist kuriteoga.

Ühelt poolt on rahapesuks kasutatava vara päritolu see, mis muudab rahapesu kuritegelikuks – vara saadud otseselt kuriteo või mõne kuritegu toetava tegevuse tulemusena. Teisest küljest, kõige olulisem asjaolu rahapesu kuriteona klassifitseerimise aspektist on efektiivse rahapesu tulemused. Rahapesu otsene tulemus on, et kurjategijad kasutavad legaliseeritud vahendeid oma tulevaste kuritegude rahastamiseks. Tulevased kuriteod on aga paljudel juhtudel äärmiselt ohtlikud. Rahapesu kaudne tulemus on kurjategijate jätkuv huvi panna toime uusi kuritegusid, mis omakorda toodavad ebaseaduslike vahendeid ning seetõttu viivad uute rahapesu katsetusteni¹⁷.

1.2.2 Rahapesufaasid

Rahapesu kui protsess, mille abil ebaseaduslikul teel saadud varad püütakse muuta seaduslikuks ehk legaliseerida, koosneb kolmest erinevast faasist:

1. Paigutamine;

Tihti peale püütakse vara kõigepealt muundada anonüümseks sularahaks (näiteks pangarvelt läbi pangaautomaadi välja võttes) ning vallasvara ja kinnisvara läbi variisikute müües, muutes vajadusel selle identiteedi. Seejärel paigutatakse sularaha pangandussüsteemi asukohamaal või rahavahetuskontorisse või siirdatakse üle piiri välismaale (näiteks nõrgema kontrollsüsteemiga riiki).

Samuti on levinud kasiinodes mängužetoonide ostmine ning hilisem „võidu” väljavõtmine. Selle faasi eesmärgiks on ametivõimude huvi vältimine, eemaldades sularaha teenimiskohast ning muutes see hiljem mingiks muuks varaks. Raha pestakse pidevalt ka maaklerfirmade, juveeliäride, automüüjate ja kindlustusfirmade vahendusel. Peale rahapesu kasutatakse vara tavaliselt selleks, et nendega tulevikus kuritegelikke tegevusi rahastada või ostetakse kinnisvara, luksuskaupu ja seaduslikke ärisid. Paljude raskete kuritegude (mitte ainult narkokaubanduse) tulu saadakse just

¹⁷ Ulst, I. Rahapesu ja terrorismi finantseerimine: regulatiivsed aspektid ja finantssüsteemi kaitsmine. *Juridica* 2003/7, lk 501.

sularahas, mida kurjategijad püüavad finantssüsteemi üle tuua.¹⁸ See on kõige riskantsem faas rahapesust, kuna suured rahasummad on kahtlased ja finantsinstitutsioonid peavad kõrge väärtusega ülekannetest teada andma. Kuivõrd paigutamise faasis on rahapesu kõige haavatavam ja side sellele eelnenud kuriteoga kõige tugevam, püüavad õiguskaitseorganid võidelda rahapesuga eelkõige just selles faasis.

2. Stratifikatsioon ehk ladestamine;

Antud osa protsessist on jälgede segamine, kus kasutatakse raha edasi saatmist läbi mitmete ülekannete või tehinguid, samal ajal muutes raha oleku teisele kujule, et seda oleks keeruline jälgida. Näiteks jagatakse raha mitmeks osaks ning liigutatakse seda erinevate firmade vahel mitmete kontode kaudu. Samuti võib see sisaldada mitmeid pangast pankka ülekandeid ning ülekandeid erinevatele kontodele erineva nime alt ja erinevatesse riikidesse.

Ladestamise faas sisaldab ka sularaha sissemaksid ja välja võtmisi, et pidevalt muuta arvetel oleva summa suurust, valuutavääringu muutmist ja kõrge väärtusega esemete (paadid, majad, autod, teemandid) ostmist selleks, et anda rahale teine kuju.¹⁹ Selle kõige keerulisema etapi eesmärgiks on muuta ebaseaduslikult saadud raha jälitamine nii keeruliseks kui võimalik.

3. Lõimimine ehk integreerimine.

Selles faasis siseneb ladestamise käigus vahepeal hajutatud raha uuesti tavamajandusse nähes välja kui seaduslik raha, mis on saadud seaduslike ülekannete kaudu. Nüüd on kurjategijad ehk raha tegelikud omanikud kindlad, et raha on kahes eelnevas faasis piisavalt „pestud” ja selle võib tuua legaalsesse ärisse. Tavaliselt ostetakse sellistel juhtudel kinnisvara ja luksuskaupu, samuti osalusi äriühingutes. Ebaseaduslikult omandatu integreeritakse legaalsesse majandusse ülejäänud süsteemis ringleva varaga sarnaseks. Siin võidakse kasutada selliseid võtteid nagu iseendale laenamine, võltsitud impordi-ekspordi saatelehtedel kauba ülehindamine jms.²⁰ Selles faasis näib raha pärinevat juba seaduslikust majandustegevusest ning õigusorganitel on „pestud” raha identifitseerimine oluliselt keerulisem ja aeganõudvam kui paigutamisel või ladestamisel, seda enam, kui eelmistest faasidest puudub igasugune dokumentatsioon. Rahapesuks kasutatakse tihtipeale ka professionaalsete rahapesijate teenuseid makstes neile teene eest teatud osa.

¹⁸ Ulst, *op.cit.*, lk 446.

¹⁹ Cheng, P., Low K. Anty-Money Laundering + Knowing Your Customer = Plain Business Sense. – *Leadership & Organizational Management Journal*, No 3., 2010, lk 82.

²⁰ Mathers, *op.cit.*, lk 21.

Praktikas ei pruugi vahetegemine nende faaside vahel olla kuigi selgepiiriline, tihti kasvab üks etapp üle sujuvalt teiseks. Kõige lihtsam on avastada rahapesu ning teostada sidet kuriteo ja kuritegeliku vara vahel esimeses faasis, sest iga järgneva etapiga muutub seos vara ja selle tegeliku päritolu vahel tunduvalt hägusemaks ning pärast integreerimise faasi tundub vara olevat täiesti legaalne.²¹ Tuvastada ja ka tõestada vara kuritegelikku päritolu on seda raskem, mida keerulisemaid rahapesuskeeme on kasutatud.

Eelpool nimetatud rahapesu protsessi kolme faasi arvestades, võib välja tuua, et rahapesu objektiks ei ole ainult raha, vaid kõikvõimalikud vara liigid, milleks on kinnisvara, vallasavara, väärtpaberid, kasiino- ja loteriivõidud, igasugused kallimat sorti kaubad (kuld, vääriskivid, autod jne) ja muu ebaseaduslikul teel saadud vara, mida saab hinnata rahaliselt.

Igasuguse rahapesuoperatsiooni eesmärk on kriminaaltulu muundamine sellisesse vormi, et see muutuks kasutuskõlblikuks. Rahapesijate peamiseks eesmärgiks on säilitada omandatud varade väärtus nii suures ulatuses kui võimalik ning kanda see väärtus üle legaalsemasse ja paremini kasutatavasse varasse.²²

1.3 Rahapesu ohtlikkusest

Vajadus rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamist eraldi õigusaktidega reguleerida tuleneb kuritegude ohtlikkusest. Kui põgusalt vaadata rahapesu kui tegevust, siis ei ole esmapilgul märgatav, et see otseselt kedagi kahjustaks, seetõttu ei näigi ainuüksi rahapesu, kui tõsine kuritegu. Siiski, kui uurida rahapesu kontseptsiooni tervikuna, on näha, et see peidab endas terve hulga keerulise tegevusi ning avaldab tegelikult tugevat negatiivset mõju ühiskonna turvalisusele. Seega on rahapesu näol tegemist ohtliku kuriteoga²³. Mõeldes rahapesule ja selle ohtlikkusele, võib eristada kahte, omavahel siiski seotud aspekti, mille käsitus on töö järgnevates punktides.

²¹ Aruste, V. Rahapesu vältimine. Haabneeme: Hansa Äriteenuste OÜ, 2008, lk 8

²² Tibar, *op.cit.*, lk 579.

²³ Ulst, I *op.cit.*, lk 502.

1.3.1 Kriminaalpoliitilised aspektid

Tänapäeva ühiskonnas on võitlus kuritegevusega valitsuste peamiseid prioriteete. Kuritegevus kui sotsiaalne nähtus eksisteerib pingutustest hoolimata ning on ebatõenäoline, et see kunagi täielikult ära kaob. Kriminaalpoliitika abil on võimalik ja vajalik püstitada eesmärgid kuritegevuse vastaseks võitluseks ning ühtlasi määrata vahendid nende eesmärkide saavutamiseks.²⁴

Rahapesu võiks mahu alusel jagada kaheks. Esimene on nõ juhuslikku laadi, mitteprofessionaalse kurjategija poolt toime pandud rahapesu (nt oma maksupettuse kaudu teenitud raha pesemine ämma pangakonto kaudu). Teine on aga professionaalsete rahapesijate poolt toime pandud rahapesu, mille mahtu mõõdetakse miljonites, kus kasutatakse äärmuseni peeneid meetodeid ning pestakse peamiselt organiseeritud kuritegevuse poolt teenitud raha. Kuigi õigusaktid neil reeglina vahet ei tee, on olemuslik vahe siiski märgatav.

Järgmisena leiab autor oluliseks avada rahapesu kui organiseeritud kuritegevuse vastu suunatud kriminaalpoliitika põhimõtteid²⁵:

1. Esimeseks rahapesuvastase võitluse eesmärgiks on kuritegelikul teel soetatud varade konfiskeerimine.

Nimetatud eesmägi olulisus seisneb selles, et rahapesu loob organiseeritud kuritegevusega tegelejatele võimaluse teenitud kriminaaltulu kasutada. Kui illegaalset tulu avastada ja konfiskeerida ei õnnestu, kasutab kurjategija oma kriminaaltulu edasi ning õnnestab selle kaudu karistuse eesmärgi. Sellest tulenevalt on loogiline, et rahapesijate eesmärk on just vastupidine – tulu konfiskeerimise vältimine.

2. Teiseks eesmärgiks on eelkuriteo²⁶ ning selle toimepannud isikute identifitseerimine.

Eesmärk on saavutatav rahavoogude analüüsimisega. Lisaks sellele on võimalik tuvastada mitme grupeeringu omavahelisi seoseid ja nende ülesannete jaotust. Mõnikord on võimalik tuvastada ka poliitikute seost organiseeritud kuritegevusega.

²⁴ Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tartu: Juura, 1997, lk 28.

²⁵ Tibar, *op.cit.*, lk 576.

²⁶ Kuritegu, mille tulemusena vara saadi, nimetatakse eelkuriteoks. Paljudes riikides lisandub rahapesu definitsioonile eelkuritegude nimistu. Eestis võib iga kuritegu, mille tulemusena saadi vara, lugeda eelkuriteoks, kui selle varaga tehti midagi, mis vastab rahapesu definitsioonile.

Eelpool käsitletule tuginedes teeb töö autor järelduse, et rahavoogude analüüsist võib olla abi ka edasiste uurimise alustamiste jaoks.

3. Kolmandaks eesmärgiks on uute kuritegude toimepanemise takistamine.

Rahapesuvastase võitluse käigus võetakse kuritegelikult organisatsioonilt ära nende käibekapital, mis muudab raskemaks või isegi võimatuks samal tasemel kuritegevuse säilitamise. Sageli kasutatakse osa kuritegelikust tulust uute kuritegude toimepanemiseks, kuid mõnikord võib olla vaja kasutada uute kuritegude toimepanemiseks juba pestud vara.

Kriminaalpoliitika peab vastustama sotsiaalset ohtlikku hälbivust nimelt põhjuste tasandil, ja leidma selle ülesande täitmiseks sobivad vahendid.²⁷ Rahapesu kriminaalpoliitika peab seisma selle eest, et rahapesu ei tugevdaks kuritegelikke struktuure, – organiseeritud kuritegelikke grupe, mis omakorda võib mõjutada riigiasutusi, olla seotud näiteks terroristlike rühmitustega. Lisaks rahvusliku majanduse sisulisele ja vormilisele mõjule, rahapesu ja sellega seonduv võivad halvendada sotsiaalset moraali, tekitades korrupsiooni, laiendada vägivalda ja ebaühtlast rikkuse jagunemist ühiskonnas, mis kõik omakorda kahjustab rahvusvahelist mainet.²⁸

1.3.2 Majanduslikud aspektid

Rahapesu mõjutab majandust, mis kahtlemata puudutab meid kõiki. Mõju ulatus sõltub mitmetest asjaoludest, näiteks riigi üldisest majanduslikust seisundist, kriminaaltulu voogude mahust, riigi geograafilisest asukohast, õigussüsteemi eripärast jne. Viimastel aastatel on suurenenud finantssüsteemide integratsioon rahvusvaheliste finantssüsteemidega ning sellest tulenevalt rahaliste vahendite liikumiseks on praegusel ajal lihtsamaid võimalusi kui kunagi varem, mis mingil määral muudab lihtsamaks kuritegelikust tegevusest saadud raha pesemise ning teeb keerukamaks selle jälgimise ja avastamise. See on ka üks põhjusi, et pestava kriminaaltulu hulga kindlaksmääramine on tänamatu ülesanne ning selle täpse mahu on ilmselt võimatu teada saada. On ilmne, et kogu illegaalselt saadud tulu rahapessu ei siirdu. Osaliselt investeeritakse seda edasi järgnevasse kuritegelikku ärisse. Viimaste aastate rahvusvahelised

²⁷ Raska, E. Eesti kriminaalpoliitika teelahkmed. Vaateid õiguspoliitikale. Tallinn: Avatar Holding, 2008, lk 11.

²⁸ Sandu, I., Tanascovici, M. The Underground Economy and Money Laundering, economically destabilize factors, banking but also social. – Annals of Computational Economics, Volume 1, 2010, lk 275-280.

rahapesuga seotud kriminaalasjad on näidanud, et tihtipeale illegaalse äriiga on seotud ka avaliku võimu oluliste ülesannete täitjad, kelle taskusse kukub osa saadud kriminaaltulust.²⁹

Rahapesul kui majanduskuriteol on kaks dimensiooni: rahvuslik dimensioon, näiteks konkreetse riigi seadustevastane või riigikeskne kuritegu, ning rahvusvaheline dimensioon, need on kuriteod, mis kaasavad välismaiseid elemente (inimesi, ettevõtteid, pankasid, jne). Kahel dimensioonil ei ole olnud, ega ei ole ka praegu püsivaid omadusi. Tänapäeval on ilmne, et majanduskuriteod on muutumas rahvusvahelisemaks. Enamikel maksupettuste, salakaubavedu ja narkokaubanduse juhtumites ning ebaseaduslikes eksport-import toimingutes on välja kujunenud partnerlus ja see on pidevalt täiustumas. Alkoholi ja tubakatoodete salakaubaveos, uimastite ja relvade kaubanduses osalevad ärimehed on paigutunud üle kogu maailma.³⁰ Eelpool käsitletu alusel võib öelda, et rahapesust on kujunenud omaette “äri”, mille taga on välja kujunenud äriühingud, organiseeritud kuritegevusega seotud inimesi ning tihtipeale ka poliitikuid.

Rahapesuga seotud rahavoogudel on majandussüsteemile destabiliseeriv mõju. See on ka põhjuseks, miks kõrge rahapesu taseme riikide majandusstatistikat peetakse ebausaldusväärseks. Seda sellepärast, et rahavood, mis on seotud rahapesuga kahjustavad turu analüüsiandmete usaldusväärsust. Sellest tulenevalt, toob rahapesu kaasa riigi reputatsiooniriski, mis mõjutab kõiki selles riigis tegutsevaid ettevõtjaid, eelkõige aga finantssektoris tegutsevaid ettevõtjaid.

Andres Trink, olles 2001. aasta mail, olles tollel ajal ameti poolest Eesti Panga Pangainspektsiooni juhataja, Pärnus toimunud Ettevõtte julgeoleku konverentsil peetud ettekandes “Raha kui ambivalentsi allikas” tõi välja kaks spetsiifilist, rahapesuga seonduvat majandusriski:

1. Reputatsioonirisk sh juriidiline risk

Pangale, kui usaldusega kauplevale ettevõttele on esmatähtis säilitada hea reputatsioon ning laitmatu maine. Seotus rahapesuga, isegi kui see on ainult väidetav, võib kahjustada mainet niivõrd, et panga majandustegevus võib saada tõsiselt kannatada või halvimal juhul isegi lõppeda, sellepärast peavad pank ja panga töötajad tegutsema heast pangandustavast ning kõrgest

²⁹ Tibar, *op.cit.*, lk 576.

³⁰ Sandu, Tanascovici, *op.cit.*, lk 280-284.

ärietikast lähtudes. Pangal on vaja mitte ainult hoiduda seaduse rikkumisest, vaid tegutseda seaduste mõttest ja seatud eesmärkidest lähtuvalt, mitte seadusandlusest “auke” otsides.³¹

2. Kontsentratsioonirisk

Kontsentratsioonirisk on olukord, kus ettevõtte satub sõltuvusse fiktiivse äriiga tegelevatest klientidest või partneidest. Risk seisneb selles, et asjaolud, mis võivad põhjustada sellise skeemi kokkuvarisemist, on raskesti prognoositavad ja võivad realiseeruda lühikese ajaga.

Pangandusest võib tuua näitena olukorra, kus rahapesuga tegelevate isikute deposiidid moodustavad nende kogumahust juba nii suure osa, et nende arestimine õiguskaiste organite poolt või nende väljaviimine põhjustab likviidsusriski. Erinevalt seadusliku äriiga tegelevatest ettevõtetest on kuritegeliku “äri” riskid tavaliselt prognoosimatud ning ei ole ka pangale teada, seega selliste kontode omanike tegevus on etteaimamatu.

Rahapesuvastase võitluse vajadust selgitavad ka järgmised makromajanduslikud tagajärjed³²:

1. majanduspoliitilised vead, mille põhjuseks on rahapesu tõttu tekkivad makromajandusliku mõõtmise vead;
2. rahanõudluse muutumine, mis näiliselt ei ole seotud rahanduse põhinäitajate muutumisega;
3. rahaliste vahendite kontrollimatu ja juhitamatu üle piiri liikumise tõttu tekkiv vahetuskursside ja intressimäärade volatiilsus;
4. muud riigispetsiifilised mõjud ja hinnamullid, mis tekivad illegaalse raha majandusse paigutamise tõttu;
5. kohustuste baasi ebastabiilne areng ja finantsinstitutsioonide või nende gruppide vara ebamõistlik struktuur, mis tekitab süsteemsete kriiside ohu ja seega toob kaasa rahasüsteemi ebastabiilsuse;
6. tulude mittedeclareerimise või vähem declareerimise tõttu tekkiv mõju maksukogumise tulemustele ning avaliku sektori kulude katmisele;

³¹ Trink, A. Raha kui ambivalentsi allikas. Ettevõtte julgeoleku konverentsi ettekande jaotusmaterjalid, Tallinn 03.05. 2001

³² Quirk, P., J. Macroeconomic Implications of Money Laundering. – International Monetary Fund. Monetary and Exchange Affairs Dept, 1996, lk 27-28.

7. ressursside vale jaotus, mis tekib varade ja hüvede suhtelise hinna moondumise tõttu rahapesu tagajärjel;
8. õiguspärastele tehingutele ja toimingutele avaldub mürgitamisefekt, mis tekib potentsiaalse kuritegudega seotuse tõttu³³.

Ilmtingimata kurjategijate teod võivad tõsiselt ohustada krediidasutuste usaldusväarsust ja stabiilsust ning kõigutada usaldust rahandussüsteemi suhtes ja kahjustada riigi majandust tervikuna. Maailmapraktikas on esinenud juhtumeid, kus krediidasutuste seosed rahapesuga või terroristide rahastamisega on kaasa toonud tõsise reputatsiooni languse ning panga tegevuse lõpetamise. Käesoleva töö Lisas 1 toob autor välja mõned sellekohased näited.

Kokkuvõtvalt öeldes, rahapesu on rahvusvaheliseks probleemiks, millel on märgatav mõju nii riikide majandusele, kui ka ühiskonnale laiemalt ning, et tundmatutest või teadvalt kuritegelikest allikatest pärit rahaliste vahendite või muu vara kaasamine äritegevusse seab äritegevuse neist allikatest sõltuvusse, mis võib viia kogu äritegevuse kuritegeliku maailma kontrolli alla ja hukutab lõpuks ka seadusliku äritegevuse. Krediidasutuse seostamine rahapesuga klientide, investorite, partnerite, aktsionäride või õiguskaitseorganite silmis põhjustab rahalise kahju. Kui krediidasutus on sattunud mõnda arusaamatusse tegevusse või seaduslikkuse piirimaile, on alati oht, et käivitub kohtuvaidluste ahel, mis toob kaasa suured kulud ja maine languse ning sunnib suunama ressursse põhitegevuselt kõrvale.

1.4 Rahapesuga võitlevad rahvusvahelised organisatsioonid

Erinevad allikad annavad veidi erinevaid tulemusi seoses rahvusvaheliste organisatsioonidega, mis tegelevad rahapesu tõkestamisega. Töö autor on teinud nendest kokkuvõtte ning toob olulisemad rahapesuvastased organisatsioonid alljärgnevalt välja.

FATF, täisnimega Financial Action Task Force³⁴ ehk eesti keeles rahapesuvastane töökond on valitsustevaheline organ, mis töötab välja rahapesu ja terrorismi rahastamise vastase võitluse

³³ Tobar, *op.cit.*, lk 576-578

³⁴ FATF on asutatud 1989. a., 1990. a. koostati standardeid võitlemaks rahandussüsteemide kuritarvitamise vastu. 1996. a. 40 soovitus on heaks kiidetud rohkem kui 130 riigis ning käsitletakse rahvusvaheliste rahapesuvastaste normidena. 2003. a. soovitus on heaks kiidetud rohkem kui 180 riigis. 2012. veebruaris viidi läbi põhjaliku standardite läbivaatamise, eesmärgiks tõhustada nõudeid kõrgema riski astmega olukordadele., The History of FATF. 20 Years of the FATF Recommendations, 06.2010.

standardeid ning meetodeid ja edendab sellealast poliitikat. FATF-il on 36 liiget: 34 riiki ja valitsust ning 2 rahvusvahelist organisatsiooni, lisaks on üle 20 vaatleja, - viis FATF-i laadset piirkondliku organit ja üle 15 rahvusvahelise organisatsiooni või organi.³⁵

Moneyval on Euroopa Nõukogu rahapesu ja terrorismi rahastamise vastase võitlusega tegelev ekspertkomitee, täisnimega Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism. Moneyval asutati 1997. aastal Euroopa Nõukogu ministrite komitee poolt, et viia läbi nii enda kui üksteise hindamist rahapesuvastase võitluse meetmete osas, mis on kehtestatud FATFi mittekuuluvates Euroopa Nõukogu riikides.³⁶

IMOLIN, täisnimega International Money Laundering Information Network ehk eesti keeles Rahvusvaheline Rahapesuvastane Andmebaas. Võrgustik on internetipõhine, mis on mõeldud valitsuste, organisatsioonide, ettevõtetele ja ka füüsiliste isikute abiks rahapesu tõkestamisel. Andmebaas sisaldab informatsiooni õigusaktide, määruste jt normide kohta üle maailma, samuti elektroonilist raamatukogu ja rahapesu tõkestamise temaatilist üritustekalendrit.³⁷

Egmont Grupp, täisnimega Egmont Group of Financial Intelligence Units sai loodud 1995. aastal eesmärgiga toetada rahvusvahelisi rahapesu tõkestamise programme, sh tõhustada finantsialast infovahetust, soodustada sidekanalite arengut, vahetada teadmisi ja kogemusi, tõsta personali kvalifikatsiooni. Egmont Grupi liikmeks saamine eeldab, et riigi seadustik ning rahapesu andmebüroo vastab rahvusvahelistele standarditele. 2013. aasta seisuga ühendab Egmont Grupp 139 riiki. Eesti on Egmont Grupi liige aastast 2000.³⁸

CFSP, täisnimega Common Foreign & Security Policy ehk eesti keeles EL Ühtne välis- ja julgeolekupoliitika, mis tegeleb rahvusvaheliste sanktsioonide rakendaminega, sh terrorismi rahastamisega seotud sanktsioonide rakendamisega. toimub Euroopa Liidu otsekohalduvate määruste alusel.³⁹

³⁵ FATF Membership countries. Kättesaadav: www.fatf-gafi.org/countries/

³⁶ Rahandusministeerium. Rahvusvahelised rahapesuga võitlevad organisatsioonid. Kättesaadav: www.fin.ee/77496/

³⁷ ICC Commercial Crime Services. Kättesaadav veebilehel: www.icc-ccs.org/

³⁸ The Egmont Group of Financial Intelligence Units. About Egmont Group. Kättesaadav: www.egmontgroup.org/about

³⁹ Rahapesuga võitlevad rahvusvahelised organisatsioonid. Finantsinspeksioon. Kättesaadav veebilehel: www.fi.ee/index.php?id=2956

ICPO, täisnimega International Criminal Police Organization ehk Interpol on rahvusvaheline kriminaalpolitsei organisatsioon, mis aitab koostöös vähemalt 190 riigi politseiga tabada rahvusvaheliselt tagaotsitavaid isikuid.⁴⁰

Lisaks ülalmainitutele tegelevad mitmed eraalgatuslikud organisatsioonid (nt The Wolfsberg Group⁴¹, Association of Certified Anti-Money Laundering Specialists (ACAMS⁴²)) rahapesu tõkestamise põhimõtete arendamise ja propageerimisega.

Siinkohal soovib töö autor suuremat tähelepanu osutada rahapesuvastasele töökonnale, milleks on valitsustevaheline organ FATF. Töökonna loomisest alates on FATF juhtinud finantssüsteemi tugevdamisele suunatud hoolsusmeetmete väljatöötamist ja rakendamist, mille eesmärk on takistada just finantssektori kasutamist rahapesuks.⁴³ Et FATF-i standardid on välja antud küll soovitusena, kuid sisuliselt on nad rakendamiseks kohustuslikud kõikidele riikidele, kes tahavad olla maailma majanduses respektieritud ja et neid peetaks rahvusvaheliste standartide järgijateks. ÜRO Julgeolekunõukogu 2005. aasta resolutsioon 1617 paneb kõigile liikmesriikidele kohustuse järgida FATF soovitusi.⁴⁴

FATF-i standardites sätestatud hoolsusmeetmeid peaksid rakendama kõik FATF-i piirkondlike organite liikmed ning nende rakendamist hinnatakse rangelt vastastikuste hindamiste kaudu, kasutades FATF-i ühtset hindamismetoodikat.⁴⁵

⁴⁰ ICC Commercial Crime Services. Kättesaadav veebilehel: www.icc-ccs.org/home/news/114-organizations

⁴¹ Wolfsberg Group-i kuuluvad 12 ülemaailmselt tegutsevat pank. Organisatsiooni eesmärgiks on välja töötada ja arendada finantsteenuste standardeid rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise alal. Organisatsiooni veebileht: www.wolfsberg-principles.com/

⁴² ACAMS liikmete hulka kuuluvad erinevates rahapesu tõkestamise valdkondades töötavad professionaalid. ACAMS võimaldab finantseerimisasutustel ettevalmistada ja leida vastavaid spetsialiste, korraldab koolitusi ja on loonud teadmistel põhineva sertifitseerimissüsteemi vastava ala spetsialistidele. Organisatsiooni veebileht: www.acams.org/home

⁴³ The History of FATF. 20 Years of the FATF Recommendations., 06.2010. Kättesaadav: www.issuu.com/fatf/docs/20_years_of_recommendations/5?e=0

⁴⁴ Seletuskiri Rahvusvahelise sanktsiooni seaduse eelnõu juurde 632 SE I., 18.11.2009.

⁴⁵ Rahapesuvastase töökonna FATF rahapesu ning terrorismi masshävitussrelvade leviku rahastamise vastu võitlemise standardid., 02.2012, lk 27.

1.5 Rahapesuga võitlevad organisatsioonid Eestis

Eestis tegelevad rahapesu vastase võitlusega ja tõkestamisega mitmed organisatsioonid. Üldine vastutus seadusandliku tausta ja tegevuse koordineerimise eest on aga pandud rahandusministeeriumile.

Rahapesuandmebüroo (RAB) on kriminaalpolitseiosakonna iseseisev struktuuriüksus, mille põhiülesandeks on koguda, registreerida, analüüsida ja kontrollida kohustatud subjektidelt ning teistelt isikutelt laekunud teavet rahapesu või terrorismi rahastamise kahtluse kohta. RAB tegevuse aluseid reguleerib RahaPTS. RahaPTS § 32 ja § 33 alusel peab kohustatud isik viivitamatult teavitama RAB-i asjaoludest, mille puhul on tekkinud kahtlusi, et teostatavad tehingud võivad või on seotud rahapesuga. Büroo võtab vajaduse korral tarvitusele abinõud kahtlaste tunnustega vara säilitamiseks ning edastab kuriteo tunnuste avastamisel materjali viivitama pädevatele asutustele. Lisaks sellele kuulub RAB-i pädevustesse kriminaaltulu jälitamine, järelevalve teostamine kohustatud isikute tegevuse üle, rahapesu ja terrorismi rahastamise vältimise ja tuvastamise alane avalikkuse teavitamine ning vastavate statistiliste andmete analüüsimine, koondülevaate koostamine ja avaldamine vähemalt üks kord aastas, koostöö teostamine kohustatud isikute ja uurimisasutustega rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisel, rahvusvahelise sanktsiooni seadusest tulenevate ülesannete täitmine jt.⁴⁶ RAB on välja töötanud soovitusliku juhendi rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta. Antud juhendi eesmärk on aidata kohustatud isikutel tuvastada kahtlasi tehinguid, mis viitavad rahapesule.⁴⁷

Finantsinspeksioon, mille ülesandeks rahapesu tõkestamise valdkonnas on eelkõige järelevalve korraldamine Euroopa Liidu ja Eesti õigusaktides sätestatud normide täitmise üle krediitiasutustes. Finantsinspeksiooni kui järelevalveorgani vastutusvaldkond ja tegevus on määratud kindlaks eelkõige Finantsinspeksiooni seadusega (FIS) ning RahaPTS. FIS-ga määratakse Finantsinspeksioonile tema tegevuse eesmärgi, tegevuse aluseid, õigusliku seisundi, ning rahvusvahelise koostöö korraldust. Finantsinspeksiooni järelevalve alla kuuluvad krediitiasutused, makseteenuse pakkujad, elukindlustusega tegelevad kindlustusandjad ja -vahendajad, fondivalitsejad, investeerimisühingud ning e-raha asutused.⁴⁸ Teine Finantsinspeksiooni oluline ülesanne on teha koostööd nii siseriiklike kui ka rahvusvaheliste

⁴⁶ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 37.

⁴⁷ Rahapesu andmebüroo soovitusliku juhendi rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013, lk 1.

⁴⁸ FIS – RT I 2001, 48, 267; RT I, 12.07.2013, 4. § 2 lõige 1.

institutsioonidega, samuti Eesti huvide esindamine rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise normide rakendamise ja efektiivsuse hindamisega tegelevates komiteedes ja töögruppides.⁴⁹

Eesti Pangaliidu rahapesu tõkestamise alane toimkond on Eesti Pangaliidu juures käesoleva Eesti pankade, Eesti Panga ja Rahapesu andmebüroo koostööorgan. Pangaliidu eesmärkideks on jälgida rahapesu tõkestamise alase töö arengut kodu- ja välismaal, tutvustada ja rakendada positiivseid töökogemusi; koostada soovitusi rahapesu tõkestamise alase tegevuse arendamiseks; jälgida rahapesu kui kuritegevuse dünaamikat ja struktuuri ning kuritegude avastamist; luua kõigile toimkonna liikmetele võimalusi vabaks mõttevahetuseks, täienduskoolituseks ja koostööks.⁵⁰

Rahandusministeerium vastutab üldiselt rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusandliku tausta ja tegevuse koordineerimise eest.

Rahapesu tõkestamise alane valitsuskomisjon, mida juhib rahandusminister. Valitsuskomisjoni eesmärgiks on rahapesu ja terrorismi rahastamise vastase võitluse edendamine. Komisjoni liikmeteks on avaliku sektori asutuste ning teiste rahapesuvastase võitlusega seotud institutsioonide esindajad - ministeeriumid, maksu- ja tolliamet, prokuratuur, politseiasutused, Eesti Pank ja Finantsinspeksioon.⁵¹

Turuosaliste Nõukoda, mis sai moodustatud, et saada võimalikult palju infot selle kohta, milline on olukord turul ja kuulata ära ka rahapesu ennetavate rakendajate - turuosaliste ettepanekud ja arvamused. Nõukoda peamiseks ülesandeks on tõsta ettevõtjate teadlikkust ja anda neile kaasrääkimisvõimalus neid puudutavate rahapesu ja terrorismiga seotud õigusaktide väljatöötamisel. Nõukotta kuuluvad mitmete ettevõtjate liitude ja teiste teemaga kokkupuutuvate ametite esindajad, samuti rahandusministeeriumi töötajad.⁵²

⁴⁹ FIS – RT I 2001, 48, 267; RT I, 12.07.2013, 4. § 6 lõige 1.

⁵⁰ Eesti Pangaliit. Rahapesu tõkestamise toimkond. Kättesaadav:

www.pangaliit.ee/et/ylidino/toimkonnad/rahapesu-t6kestamise-toimkond

⁵¹ Finantsinspeksioon. Rahapesuga võitlevad organisatsioonid Eestis. Kättesaadav veebilehel:

www.fi.ee/index.php?id=2959

⁵² Rahandusministeerium. Rahvusvahelised rahapesuga võitlevad organisatsioonid. Kättesaadav: www.fin.ee/77496/

RahaPTS viies peatükk sätestab järelevalve korraldust ning mainib, et järelevalve korraldajatena võivad astuda Finantsinspeksioon, Eesti Advokatuuri juhatus, Justiitsministeeriumi ja Notarite koda vastavalt RahaPTS eesmärkidest.⁵³

Rahapesuvastases võitluses tuleb ära nimetada ka riigi seaduskuulekaid kodanikke – ennekõike neid inimesi, kes tegelevad ettevõtlusega või tegutsevad finantsvaldkonnas.

Eelnevalt nimetatud rahuvahelistest organisatsioonidest, kes tegelevad rahapesu tõkestamisega on olulisemal kohal rahvusvaheline toimkond FATF. Riigisiselt, samadel põhjustel, väärrib suuremat tähelepanu eelpool loetletud organisatsioonidest Finantsinspeksioon. Finantsinspeksiooni eesmärk ei ole ainult järelevalve teostamine ja rahvusvahelise koostöö edendamine, vaid ka anda suuniste ja selgitavate dokumentide koostamine kohustatud isikute tegevuse hõlbustamiseks rahapesu ennetamisel ja hoolsusmeetmete kohaldamisel. Nii on Finantsinspeksioon aastate vältel välja andnud ja vastavalt vajadustele uuendanud mitmeid juhendeid kohustatud isikute tarbeks reguleerimaks rahapesu ennetavate meetmete rakendamist krediitiasutustes. Nimetatud dokumendid on suunatud finantssektori kuritegelikult eesmärgil ära kasutamise tõkestamisele, rahapesuriskide vältimisele ning seeläbi stabiilsuse, usaldusväarsuse ning läbipaistvuse suurendamisele finants- ja krediitiasutustes.⁵⁴

1.6 Rahapesu ja terrorismi rahastamise vaheline seos

Esimese peatüki käsitletu alusel selgus, et rahapesu on suhteliselt pikka ajalooga nähtus. Aastast aastasse, rahvusvahelise finantssüsteemi kiire arengu tõttu on rahapesu arenenud sama kiirelt kaasa. Rahapesu globaalsed mõõtmised on andnud alust rahapesu tõkestamise rahvusvaheliseks koostööks, et rahapesust tulenevad sellised kahjud nagu terrorismi rahastamine, masshävitusrelvade, korruptsiooni ja kuritegevuse kiire levimine on rahvusvaheliste organisatsioonide tugevaks huviorbiidiks.

Terrorismi rahastamise tõkestamiseks annab FATF soovitus, et kõik riigid peaksid terrorismi rahastamise tõkestamise konventsiooni⁵⁵ alusel sätestama kriminaalvastutuse terrorismi

⁵³ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5.

⁵⁴ Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise meetmed krediidi- ja finantseerimisasutustes ja Täiendavad meetmed rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks krediidi- ja finantseerimisasutustes.

⁵⁵ Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – 20.12.2003; RT II 2002, 12, 45.

rahastamise eest ja mitte ainult terrorikuritegude rahastamise, vaid ka terroristlike organisatsioonide ja üksikute terroristide rahastamise eest isegi siis, kui puudub seos konkreetse terrorikuriteo või -kuritegudega. Riigid peaksid tagama, et sellised õigusrikkumised määratletaks rahapesu eelkuritegudena. Rahapesu ja terrorismi rahastamise ennetamist ja tõkestamist käsitlevate ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonide järgimiseks peaksid riigid rakendama sihtotstarbelisi finantskaristusi. FATF soovitus nr 7 järgi massihävitusrelvade leviku ja selle rahastamise ennetamist, tõkestamist ja peatamist käsitlevate ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonide järgimiseks, peaksid riigid rakendama sihtotstarbelisi finantssanktsioone.⁵⁶

Mõnede riikide jaoks on mõiste “terrorism” lahti defineerimine on seotud teatud raskustega. Töö autor leiab, et terrorismi mõiste ei ole universaalne põhjusel, et eririikides on oluliselt erinevad poliitilised, usulised või rahvuslikud tegurid. Valitsustevaheline organ Financial Actions Task Force samuti ei selgita konkreetset lahti mõistet “terrorismi rahastamine”, samas kutsub ja julgustab ühineminema riike ÜRO poolt vastu võetud 19.12.1999. aasta terrorismi rahastamise tõkestamise konventsiooniga⁵⁷ ja võtta täies mahus rakendusse FATF soovitused.⁵⁸

Võrdlemaks rahapesu ja terrorismi rahastamist toob töö autor välja kahe mõiste defineerimist. Rahapesu tähendab üldjoontes kuritegeliku tulu muundamist näivalt seaduslikku päritolu vahenditeks, tavaliselt finantsüsteemi kaudu⁵⁹. Selleks varjatakse raha päritolu, muudetakse selle vormi või viiakse rahalised vahendid kohta, kus need jäävad suurema tõenäosusega tähelepanuta. Terrorismi rahastamine tähendab rahaliste vahendite kättesaadavaks tegemist või kogumist ükskõik millisel viisil, otseselt või kaudselt, kavatsusega neid kasutada või teadmisel, et neid kasutatakse terroriaktide toimepanemiseks.⁶⁰

Üheks rahapesu ja terrorismi rahastamise erinevuseks on asjaolu, et terrorismi rahastamine võib toimuda vahenditest, mis on saadud nii ebaseaduslikest, kui ka seaduslikest, või siis kombineeritult seaduslikest ja ebaseaduslikest vahenditest.⁶¹ Seaduslikeks vahenditeks antud juhul võivad olla näiteks varalised annetused ja kingitused, mida pakkuvad fondid ja heategevusorganisatsioonid. Samad heategevusorganisatsioonid ja fondid omakorda võivad toetada terroristlikke organisatsioone. Sellele vaatamata, terrorismi tegevusega seotud vahendite

⁵⁶ FATF rahapesu ning terrorismi masshävitusrelvade leviku rahastamise vastu võitlemise standardid., 02.2012, lk 11.

⁵⁷ Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – 20.12.2003; RT II 2002, 12, 45.

⁵⁸ FATF standardid, *op.cit.*, lk 27.

⁵⁹ Directive 2005/60/EC, *op.cit.*, artikkel 1, lõige 2.

⁶⁰ *Ibid.*, Artikkel 1, lõige 4.

⁶¹ Ulst, *op.cit.*, lk 503.

ja allikate varjamine, olenemata sellest, kas need on saadud seaduslikul või illegaalsel teel, omab väga olulist tähendust. Kui vahendeid varjatakse, on ilmselge, et nad saavad olla suunatud tulevaste terrorirünnakute rahastamiseks. Rahapesu ja terrorismi rahastamise erinevus seisneb eelkõige nende tegevuste ideoloogias. Terroristlik tegevus sünnib eelkõige poliitilistel ja sotsiaalmajanduslikel motiividel, millega avatakse vastasseisu poliitilisele, sotsiaalsele ja majanduslikule olukorrale.⁶² Terroristide peamiseks eesmärgiks ei ole mitte kasumi teenimine rahastamiskeemide kaudu, vaid vahendite kogumine terrorismi toetamiseks.⁶³

Rahapesu ja terrorismi rahastamise puhul on ka ühiseid jooni. Nii esimese, kui ka teise tegevuse puhul kasutatakse vahendite ja nende allikate varjamise meetodit. Mõlema puhul varjatakse ka vahendite edasise kasutamise eesmärgi. Nii rahapesu, kui ka terrorismi rahastamise vahendite liikumiseks "lõpp-punkti", kasutatakse enamjaolt finantssüsteemi. Töö autori arvates just need, nimetatud ühised jooned ongi põhjuseks, miks rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks luuakse ühtsed õigusnormid. Rahapesu andmebüroo on 2013. aasta jaanuaril välja andnud uuendatud juhendi versiooni, mis on suunatud terrorismi rahastamise tõkestamist puudutavate küsimuste lahendamise koordineerimist, ning on mõeldud seaduse ees kohustatud isikutele kasutamiseks. Juhend sisaldab terrorismi finantseerimise kahtlusega tehingute tuvastamise põhimõtteid. Juhendis pööratakse krediidi- ja finantseerimisasutuste (ning muude seaduse eest kohustatud isikute) tähelepanu sellele, et neil on kohustus enne kliendiga ärishutesse astumist ning tehingute tegemist kontrollida, kas isik või muu ühendus võib olla kantud finantssanktsioonide nimekirja.⁶⁴ RAB juhend annab kohustatud isikute hooldusmeetmete kohaldamise tegevuse täitmiseks soovitusi, millele tuleks pöörata tähelepanu terrorismi rahastamise tõkestamise eesmärgil. Nimelt sisaldab juhend terrorismi rahastamisele viitavate kahtlaste tehingute tunnuste loetelu konto avamisel, sularahatehingute ja sularahata tehingute teostamisel. Võrreldes antud juhendis loetletud tunnusi ja RAB rahapesu kahtlusega tehingute tunnusi puudutavat juhendi,⁶⁵ on selgelt näha, et nii ühes, kui ka teises situatsioonis on kohustatud isikute poolt kohaldatavatel hooldusmeetmetel ühiseid jooni. Just hooldusmeetmete rakendamise käigus on kohustatud isikutel võimalik avastada nii rahapesu, kui ka terrorismi

⁶² United Nations Office on Drugs and Crime. Forum on Crime and Society. Volume 4, No 1 and 2, 12. 2004. Kättesaadav: www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Forum/V05-81059_EBOOK.pdf

⁶³ Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – 20.12.2003; RT II 2002, 12, 45. Artikkel 2 lõige 1.

⁶⁴ Rahapesu andmebüroo soovituslik juhend terrorismi rahastamise tunnuste kohta., 21.01.2013, lk 2. Kättesaadav veebilehel: www.politsei.ee/dotAsset/258254.pdf

⁶⁵ Rahapesu andmebüroo soovituslik juhend rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013. www.politsei.ee/dotAsset/258252.pdf

rahastamist puudutavate kahtlaste tehingute tunnusi, mis viitavad ühele või teisele ebaseaduslikule tegevusele.

Vaatamata sellele, et rahapesu tõkestamise seadusandlus, rahvusvahelised normid ja standardid on ühendatud terrorismi tõkestamise vastu võitlemisega, leiab töö autor, et terrorism omades poliitilist ideoloogiat, on vaid osa võimalikest kahjudest ning dokumentaarselt ühendatud rahapesu tõkestamisega rahapesu ja terrorismi eelpool nimetatud ühistest joontes. Töö autor keskendub antud töös siiski rahapesule ja selle tõkestamisele ning ei käsitle oma töös eraldi terrorismi tõkestamist.

2 Hoolsusmeetmete kohaldamine

2.1 Kohustatud isikud

RahaPTS alusel kohustatud isikuteks on krediidi- ja finantsteenuseid pakkuvad ettevõtted, õnnemängude korraldajad, kinnisvaravahendusega tegelevad isikud, kauplejad, pandimajapidajad, audiitorid, raamatupidamise teenuse või nõustamisteenuse pakkujad, usaldusfondide ja äriühingute teenuse pakkujad. Alates 2012. aasta maist täienes kohustatud isikute ring, ning seadusse lisati juurde väärismetalltoodete kokkuostu või hulгимүүгига tegelevaid isikuid, mittetulundusühingud ja sihtasuti. Seaduse nõuetega peavad arvestama teatud juhtudel ka notarid, advokaadid, kohtutäiturid, pankrotihaldurid või muud õigusteenuse osutajad. Kõik füüsilised ja juriidilised isikud, kes kasutavad eelpool mainitud teenuseid peavad arvestama sellega, et kui nendega luuakse kestvuslepingul põhinev lepinguline suhe või, kui tehakse suuresummaline tehing, tuleb olla valmis enda kohta senisest rohkem infot andma, et seaduse ees kohustatud isikul oleks võimalik korrektselt tuvastada isikusamasus.

Analüüsides seadusandlust, mis reguleerib kohustatud isikute tegevust on alust väita, et kohustatud isikute kohustuste sisu ja ulatus on enamjaolt ühesugune. Samas kohustatud isikute tegevust ja iseloomu arvestades, ühesugune kohustuste määratlus ei ole alati võimalik. RahaPTS, mis sisult põhineb FATF soovitudele ja Euroopa Liidu rahapesu direktiividele, loeb ette kohustatud isikutele rahapesu ja terrorismi tõkestamise teatud kohustusi täitmiseks.

Kuna töö autor kajastab rahapesu meetmete rakendamist just krediidi- ja finantsasutustest selgitab ta alljärgnevalt lahti krediidi- ja finantseerimisasutuse mõistet.

Krediidiasutuse mõistet reguleerib lahti Krediidiasutuste seaduse⁶⁶ (KAS) § 3, mille alusel krediidiasutus on äriühing, mille peamiseks ja püsivaks majandustegevuseks on avalikkuselt rahaliste hoiuste ja muude tagasimakstavate vahendite kaasamine ning oma arvel ja nimel laenude andmine või muu finantseerimine. Eestis asutatud äriühingutest tohivad avalikkuselt hoiuseid kaasata ainult Finantsinspeksiioonilt krediidiasutuse tegevusloa saanud ettevõtted.⁶⁷

Finantseerimisasutuse mõistet selgitab lahti eelpool nimetatud seaduse § 5, mille alusel finantseerimisasutus on äriühing, mis ei ole krediidiasutus, kuid mille peamiseks ja püsivaks

⁶⁶ KAS – RT I 1999, 23, 349; RT I, 23.12.2013, 30.

⁶⁷ Finantsinspeksiioon. Turuosaliste nimekirjad. Kättesaadav veebilehel: www.fi.ee/index.php?id=286

tegevuseks on osaluste omandamine, laenude, liisingute, garantiide väljastamine. Finantseerimisasutuseks seaduse alusel on ka ettevõtted, mis tegelevad maaklerteenuse osutamisega, vara valitsemisega, väärtpaberite hoidmisega. Kuna autor töö analüüsi osas plaanib vaatluse alla võtta ka ühe Eestis tegevusloa alusel tegutseva investeerimisühingu, toob ta välja ka selle defineerimise. Investeerimisühingu tegevust reguleerib nii RahaTPS kui ka VPTS. VPTS §-40 alusel investeerimisühing on aktsiaselts, kelle püsivaks tegevuseks on ühe või mitme investeerimisteenuse osutamine kolmandatele isikutele või ka ühe või mitme investeerimistegevuse teostamine kutsetegevusena. Investeerimisühing on finantseerimisasutus KAS § 5 tähenduses.⁶⁸

2.2 Hoolsusmeetmete kohaldamine

Enamus töö autori poolt läbitöötaud materjale ei anna hoolsusmeetmetele definitsiooni, vaid pigem kirjeldavad hoolsusmeetmete kui rahapesu tõkestamise protsessi sisu. Üldiselt, hoolsusmeetmed on vahend, millega tagatakse rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamist käsitlevate õigusaktide rakendamine ja heade äritavade kohadamine. Global Risk Advisory Services juht Brendan Hewson'i on aga avanud hoolsusmeetme mõistet öeldes, et hoolsusmeetmed on hoolsuskohustuse teostamine, protseduuride ja protsesside rakendamine, mis vähendavad riski ja võivad laiendada ärivõimalusi.⁶⁹ Hewson'i definitsiooniga ei saa mitte nõustuda. Tõepoolest, kliendi kohta andmete kogumise, analüüsimise, kontrollimise ja riskide maandamise kõrval on hoolsusmeetmete rakendamise kaudu võimalik teostada kliendi poolt kasutatavate toodete ja teenuste analüüsi, mis on oluline tugevate ja usaldusväärsete lepingusuhete jätkamiseks nii kohustatud isikule kui ka kliendile. Läbi andmete kogumise ja töötlemise on võimalik aru saada iga kliendi ootustest ning soovidest, mis loob töö autori arvates võimalusi paremaks klienditeeninduseks ning konkreetsete otsuste langetamiseks.

Igasugune anonüümsus teatavasti ahvatleb kurjategijaid, kuna muudab seadusevastase tegevuse tuvastamise ja rahaliste vahendite liikumise jälgimise keerukamaks. RahaPTS § 15 lõige 2 ja 3 järgi on krediidi- ja finantseerimisasutustel keelatud anaonüümsete pangakontode avamine, mis tähenda, et kõik krediidiasutuste poolt pakutavad teenused peavad võimaldama kliendi

⁶⁸ VPTS – RT I 2001, 89, 532; RT I, 23.12.2013, 33.

⁶⁹ Hassett, S. Reliable, cost-effective due diligence requires communication and dedication. – Acams Today, Volume 8, No 2, 2009, lk 32.

isikusamasuse tuvastamist ja kontrollimist, sh tegeliku kasusaaja kindlakstegemist.⁷⁰ Nimetatud säted põhinevad FATF soovitusel nr 10 ja rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artiklile 6 ja 7.

RahaPTS § 12 lõige 2 kohaselt peab kohustatud isik kohaldama hoolsusmeetmeid vähemalt alljärgnevatel juhtumitel:

1. ärisuhte loomisel;
2. tehingute juhuti tegemisel või vahendamisel, kui tehingu väärtus on üle 15 000 eurot või võrdväärne summa muus vääringus, sõltumata sellest, kas rahaline kohustus täidetakse tehingus ühe maksena või mitme omavahelist seost omava maksena, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti;
3. rahapesu või terrorismi rahastamise kahtluse korral, hoolimata ükskõik millisest seaduses nimetatud mõõndusest, erandist või piirsummast;
4. isikusamasuse tuvastamise ja esitatud teabe kontrollimise või vastavate andmete ajakohastamise käigus varem kogutud dokumentide või andmete ebapiisavuse või tõele mittevastavuse kahtluse korral.

RahaPTS § 14 kehtestab üldise kohustuse läbi viia tehingus osaleva kliendi, isiku või tegelikku kasusaaja isikusamasuse tuvastamine ja kontrollimine. Kohustatud isik tuvastab eelnimetatud isiku esitatud dokumentide alusel ja kontrollib teave õigsust usaldusväärse ja sõltumata allika kaudu. Tegemist on üldnormiga, millel on ka seadusega sätestatud erandid. Näiteks krediidi- või finantseerimisasutus võib isiku soovil erandina konto avada enne hoolsusmeetmete täielikku kohaldamist tingimusel, et kontot debiteeritakse pärast hoolsusmeetmete täielikku kohaldamist ja tehinguga seotud esimene makse tehakse sama isiku konto kaudu, mis on avatud krediidasutuses, mis tegutseb Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või riigis, kus kehtivad käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärsed nõuded.⁷¹

Efektiivne hoolsusmeetmete kohaldamise protsess hõlmab palju rohkem kui ainult kliendi esitatud andmete kontrollimist. RahaPTS § 13 lõike 1 punkti 4 kohaselt peab kohustatud isik aru saama loodava ärisuhtest, samuti tehingu eesmärgist ja olemusest. Krediidasutusel peab olema

⁷⁰ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 15 lõige 4. § 12.

⁷¹ *Ibid.*, § 15 lõige 4.

kliendiga ärisuhte loomisel mõistetak, miks ja millisel eesmärgil soovib teine pool luua, eriti kestvuslepingul põhinevat lepingulist suhet.

Hoolsusmeetmete protseduuri implementeerimine hõlmab endas võimalust koheseks ligipääsuks kõigile kliendiga seotud dokumentidele. Põhjalik hoolsusmeetmete protsess peaks hõlmama kliendikohast riskihindamist vastavalt krediidasutuste siseprotseduuridele ja riskimudelitele. Hoolsusmeetmed nõuavad korraliku tugiraamistiku sisseseadmist, mille abil on võimalik koguda ja käidelda informatsiooni erinevatest süsteemidest põhjalikult, kiiresti ja efektiivselt.⁷²

Hoolsusmeetmete rakendamise ulatus ja viis sõltub kliendi riskiprofiilist või –astmest. Kehtiva RahaPTS § 14 lõige 3 alusel, mida toetavad nii FATF standardid kui ka uus Basel Committee⁷³ juhend, hoolsusmeetmete rakendamisel kohaldab kohustatud isik kõiki eelnevalt nimetatud hoolsusmeetmeid, kuid võib nende kohaldamiseks valida sobiva ulatuse, lähtudes ärisuhte või tehingu iseloomust või tehingus või ametitoimingus osaleva isiku, ametiteenust kasutava isiku või kliendi isiku riskiastmest.⁷⁴

Peale 2012. aasta FATF soovitude muutmist, hoolsuskohustuste rakendamise juures on väga olulisel kohal riskipõhine lähenemine, mille tõttu järgmisena võtab töö autor vaatluse alla hoolsusmeetmete rakendamise korda riskipõhise lähenemise alusel.

2.2.1 Riskipõhine lähenemine hoolsusmeetmete rakendamisel

Termin „risk” on defineeritud kui piisava informatsiooni puudumine otsuste langetamiseks. Riski seostatakse tuleviku ja negatiivsete tagajärgedega, mis tulenevad valedest otsustest.⁷⁵ FATF-i soovitude kohane riskipõhine hoolsusmeetmete rakendamine, erinevalt varasemast paindumatute eeskirjade süsteemist, tähendab seda, et kohustatud isikud peavad keskenduma eelkõige rahapesu riski tuvastamisele ja selle maandamisele. Isikusamasuse tuvastamine on ärisuhte loomise eeldus, kuid see ei ole piisav tingimus tehingu tegemiseks. Hoolsusmeetmete rakendamise korral

⁷² Hassett, S. Reliable, cost-effective due diligence requires communication and dedication. – Acams Today, Volume 8, No 2, 2009, lk 32.lk 33-34.

⁷³ The Basel Committee – rahvusvahelise komitee tegevus baseerub pangandusjärelvalve organiseerimisel. Peamiseks tegevuseks on ühtsete normide kehtestamine. Selle eesmärgiga annab komitee suuniseid ja soovitusi riikide järelvalveasutuste organitele.

⁷⁴ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 14, lõige 3.

⁷⁵ Warrack, P., Stewart, C. Myers. What do we really mean by „risk?” Acams Today, 2008, vol 7, no 5, lk 58-59.

lisaks isikusamasuse tuvastamisele, peavad krediidasutused määratlema kliendi riskiprofiili, sh teada saada tema tahteavaldust, tegelike vajadusi, võimalusi ja riskitaluvust.⁷⁶ Krediidasutus peab saama eelnevalt veenduma, et ühest küljest pakutav teenus rahuldab kliendi tegelikke eesmärke ja teisest küljest ei kahjustata krediidasutuse enda ja teiste klientide huve.

Riske on äärmiselt keeruline üheselt defineerida, sest nad sõltuvad paljudest aspektidest ja omakorda koosnevad erinevatest riskikategooriatest. Nii riskipõhise lähenemise kohaldamisel tuleks krediidasutustel arvestada järgmiste riskikategooriatega:⁷⁷

1. toote-, tehingu-, teenuserisk – mille riskifaktorid tulenevad konkreetse teenuse või toote sensitiivsusest;
2. kliendirisk – mille riskifaktorid tulenevad kliendi isikust. Näiteks, kui on tegemist riikliku taustaga isiku (inglise keeles: *Politically Exposed Person*), juriidilise isiku omandistruktuuri keerukusega, kui isiku tegelike kasusaajate selgitamine on raskendatud;
3. maarisk ehk geograafiline risk – mille riskifaktorid tulenevad erinevate riikide õiguskeskkonna erinevustest, nt kas riigis rakendatakse rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisel rahvusvaheliste standarditega kooskõlas olevaid õigusnorme. Maarisk sõltub kuritegevuse ja korrupsiooni tasemest riigis ning sellest, kas riigi või selle riigi isikute suhtes on rakendatud rahvusvahelisi sanktsioone.

Nii ka RAB-i poolt välja antud juhendis rahapesu kahtlusega tehingute kohta on samamoodi toonitud, et krediidasutused peaksid ise tekkivaid riske hindama ja otsustama, kas luua kliendiga ärisuhe või mitte,⁷⁸ st rakendatavate hooldusmeetmete ulatus ja intensiivsus peab sõltuma konkreetsest ärisuhtest, kliendi tüübist, tema päritolumaast, tootest, teenusest või tehingust tuleneva riski astmest. Juhendis öeldu põhineb RahaPTS § 14 lõige 3 nõuetele, milliste täitmise osas on jäetud kohustatud isikule mitmeid võimalusi otsustada:

⁷⁶ Seletuskiri rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse eelnõu juurde 137 SE I., 22.10.2007, lk 21.

⁷⁷ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise meetmed krediidi- ja finantseerimisasutustes., 03.07.2013 lk 11.

⁷⁸ Rahapesu andmebüroo soovitusliku juhend rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta. 21.01.2013. lk 2.

1. millises ulatuses kasutab kohustatud isik nõude täitmiseks avalikult kättesaadavaid andmeid osanike või liikmete kohta;
2. millises ulatuses küsib asjakohaseid andmeid suuliselt ja millist informatsiooni kirjalikult;
3. millistel juhtudel palub kliendil täita lisaankeet;
4. milliseid muid võimalusi on vastava kohustatud isiku puhul võimalik ja otstarbekas kasutada.⁷⁹

Hoolsusmeetmed on kohased ja sobiva ulatusega, kui nende abil on võimalik kindlaks teha rahapesu rahastamisele suunatud tehinguid või vähemalt aitavad kaasa selle eesmärgi saavutamisele. Iga kohustatud isik peaks tundma oma tegevusega kaasnevaid riske, st teadma ja suutma praktikas ära tunda situatsioonid, kus teda võidakse ära kasutada rahapesu vahendina, ja võtma kasutusele põhjendatud abinõud selliste riskide maandamiseks. Kohustatud isiku poolt rakendatavad abinõud peavad arvestama ka tema enda tegevusvaldkonna spetsiifikat.⁸⁰

Riskipõhine lähenemine on seotud “Know Your Customer” (edaspidi: KYC) põhimõttega, sest riskipõhise lähenemise alusel pannakse suuremat rõhku klientide monitoorimisele, info kogumisele ja teavitamisele juhul, kui kohustatud isikul tekib kahtlus, et kliendid võivad olla seotud rahapesuga. KYC põhimõtte kompleks põhineb riskijuhtimisel, kõrge riskiga klientide väljaselgitamisel ja kahtlaste tunnustega tehingute monitoorimisel. Riskikategooriate määramine on kohustatud isiku otsustada. Mõned organisatsioonid monitoorivad konkreetseid kliente, kohti, ettevõtteid või organisatsioone. Teised aga monitoorivad samaaegselt mitmeid tunnuseid, kuid on ka neid, kes keskenduvad ainult ühele tunnusele.⁸¹ Tähtis on, et krediidasutused tunneksid oma kliente. Seda, kuidas riskipõhine lähenemine konkreetsete hoolsusmeetmete puhul kehtib, käsitletakse antu töös kajastatud konkreetsete meetmete juures.

Igal kohaldataval süsteemil on omad plussid ja miinused. Enne riskipõhist lähenemist oli kasutusel nõu paindumatute eeskirjade süsteem, kuid varsti leiti, et sellel lähenemisel on palju puudusi, eelkõige selle tõttu, et nimetatud süsteemi abil saab avastada ebatavalisi ehk normist kõrvalekalduvaid tehinguid, mis teeb rahapesu tõkestamist ja tehingute monitoorimist

⁷⁹ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 22.

⁸⁰ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 20.

⁸¹ Canhoto, A., I. Barriers to segmentation implementation in money laundering detection. – The Marketing Review, Volume 8, No 2., 2008, lk 164.

tööjõumahukaks.⁸² Arvestades olukorraga, mil rahapesu võimalused tänu tehnoloogia arengutele märgatavalt muutunud ja edasiarenenud, kasutades paindumatute eeskirjade süsteemi, peaksid kohustatud isikud pidevalt uuendama ja looma uusi rahapesu tõkestamise skeeme, mis lõppkokkuvõttes muutuksid kohustatud isikute jaoks rahaliselt väga kalliks. Töö autori arvates, paindumatute eeskirjade süsteemi kasutamine tehingute monitoorimisel ei suudaks avastada tehinguid, mis on eeskirjade poolt määratud piirist allpool. Selle probleemi lahenduseks oleks teatamiskohustusega tehingute piiri madalale paigutamine, kuid sellisel juhul suureneks kahtlaste tehingute teadete arv, mis omakorda suurendaks vastavatele riigiorganisatsioonide töömahtu. Riskipõhine meetod on välja töötatud aga selliselt, et selle abiga võtavad kohustatud isikud arvesse mitmeid kriteeriume, mille järgi teostada kontrolli rahapesu avastamiseks. Kõnealune lähenemine lahendab paindumatute eeskirjade süsteemi probleeme, sest suudab hallata endas kõiki eespool nimetatud riskikategoriaid, seda vastavalt kohustatud isiku poolt määratud rakendatavate hooldusmeetmete ulatusele, mis sõltub konkreetsest ärisuhtest.

Käsitledes riskipõhist lähenemist soovib autor välja tuua olulisemad riskipõhise lähenemise kohaldamise eeliseid paindumatute eeskirjade süsteemi ees:

1. paindlikumate meetmete kasutamine tekitab kohustatud isikutele võimaluse suunata oma ressursse tõhusamalt ja otstarbekamalt ning seeläbi kavandada oma tegevust kõige tulemuslikumalt. Näiteks saaksid krediitiasutused kohaldada vähem rangeid hooldusmeetmeid madala riskiga klientide suhtes, toodete ja teenuste suhtes, mis aitaks neil säästa raha pikemas perspektiivis.
2. kohustatud isikule jääb laiem kaalutusõigus, st hoolduskohustuste rakendajate tegevuseks jääb otsustamisruum laiemaks kui siis, mil ta oleks kasutanud paindumatute eeskirjade süsteemi.
3. riskipõhine lähenemine võimaldab hooldusmeetmete rakendamisel kasutada paindlikumaid meetmeid, st lubab kohustatud isikutel kliendiriske hinnates otsustada, kas nad kohaldavad kliendi suhtes hooldusmeetmeid tavapärasel, tugevdatud või lihtsustatud korras.

Riskipõhise lähenemise kohustus on sätestatud rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artikli 8 lõikega 2, artikli 9 lõikega 6, FATF soovitusel nr 1 ja RahaPTS § 14 lõige 3. Juhul, kui

⁸² Yang, S., Lai W. Detecting money laundering using filtering techniques: a multiple-criteria index. – Journal of Economic Policy Reform. Volume 13, No 2, 2010, lk 161.

kohustatud isik hinnates kliendi riskiastet otsustab ta suhtes rakendada tugevdatud või lihtsustatud hooldusmeetmeid, peab ta meeles pidama, et miinimum hooldusmeetmete nõudeid⁸³ peab ta igal juhul täitma.

2.2.1.1 Hooldusmeetmete rakendamine tugevdatud korras ja riikliku taustaga isikud

Käesoleva töö eelmises punktis on käsitletud olukordi, mis kujutavad endast suuremat rahapesu riski. Tulenevalt riskipõhise lähenemise võimalusest ja RahaPTS § 19 sätestatud kohustustelt, kui ärisuhtest, kliendi või tehingu poole isikust või tehingust tulenev risk on kõrge, tuleb kohaldada tugevdatud hooldusmeetmeid. Tugevdatud hooldusmeetmeid tuleb kohaldada juhul, kui majandus- või kutsetegevuses tehtava tehingu teiseks pooleks või ametitoimingus osalevaks isikuks on kolmanda riigi riikliku taustaga isik (PEP) või kui teise poole isikusamasus on tuvastatud ja kontrollitud ilma otsese kontaktita, samuti juhul, kui isikusamasuse tuvastamisel ja kontrollimisel ilmneb kahtlus, et tegeliku kasusaajat ei ole tuvastatud või esitatud teave õigsuses on tekkinud kahtlusi.⁸⁴ FATF soovitude alusel tugevdatud hooldusmeetmete rakendamist tuleks kohaldada ka privaatpanganduse teenustele suunatud ärisuhte loomisel, sest soovitude alusel on see kõrgendatud riskiga pangandusteenuste valdkond. Privaatpangandus on pangandusteenuste valdkond, kus krediitiasutuse poolt määratud tingimustel pakutakse suurema sissetulekuga või keskmisest suuremaid finantsvarasid omavatele klientidele privaatsemal suhtlemisel ja põhjalikumal nõustamisel põhinevat teenust. selliste teenuste hulka kuulub tavaliselt varahaldus jms. Tavapärasest kõrgema riskitasemega olukorras peab kohustatud isik suurema riski kompenseerimiseks rakendama vähemalt ühte tugevdatud hooldusmeetmet:

1. isikusamasuse tuvastamine ja esitatud teabe kontrollimine lisadokumentide, andmete või teabe põhjal, mis pärinevad usaldusväärsest ja sõltumatust allikast;
2. lisameetmete võtmine esitatud dokumentide ehtsuses ja nendes sisalduvate andmete õigsuses veendumiseks;
3. tehinguga seotud esimese makse tegemine konto kaudu, mis on avatud tehingus osaleva kliendi nimel krediitiasutuses, mis on registreeritud või kelle tegevuskoht

⁸³ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 14 lõige 3 ja § 13 lõige 1.

⁸⁴ *Ibid.*, § 14 lõige 3 ja § 19 lõige 2.

on Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või riigis, kus kehtivad käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärsed nõuded.⁸⁵

Rahapesu tõkestamise õigusnormid ei anna ammendavat loetelu tugevdatud hoolsusmeetmete kohaldamise juhtude kohta, seda põhjusel, et iga kohustatud isik peaks tundma äritegevuse spetsiifilisi riske kõige paremini. Selgitades välja riske, on ta kohustatud määratlema kõrgema riskiastmega tehingud ja olukorrad sisemistes protseduurireeglites.⁸⁶ Kõrgema riskitasemega tehingute määramisel peaks kohustatud isik võtma arvesse riske mõjuvaid tegureid ehk faktoreid, mida sai juba käsitletud antu töö punktis 2.2.1.

Krediidiasutused, ärisuhete loomisel riikliku taustaga isikutega peavad kooskõlas RahaPTS § 19 lõige 2 punktiga 3 rakendama hoolsusmeetmeid tugevdatud korras. Töö autor soovib siinjuures lisada, et vastavad nõuded on preventiivse iseloomuga, mis peaksid välistama vale arusaama, et PEP-ga isikud nii või teisiti on seotud kuritegelike tegudega. PEP-ga ärisuhetest keeldumine on vastuolus FATF soovitusel nr 12.

RahaPTS § 20 järgi riikliku taustaga isik on füüsiline isik, kes täidab või on täitnud viimase aasta jooksul avaliku võimu olulisi ülesandeid, samuti sellise isiku perekonnaliikmed ja lähedased kaastöötajad. Avaliku võimu oluliste ülesannete täitmiseks loetakse töötamist kõrgematel riiklikel ametikohtadel või riigi äriühingu juhtimis-, järelevalve- ja haldusorgani liikmena. Riikliku taustaga isikute seotust rahapesuga võivad kujutada krediidiasutuste jaoks tõsist reputatsiooniriski, mille tõttu korruptsioonivastane võitlus õigustab sellistel juhtudel vajadust osutada kõrgendatud tähelepanu ja tugevdatud hoolsusmeetmete kohaldamist.

Vastavalt RahaPTS § 21 ning kolmandale rahapesu tõkestamise direktiivile peab sellises olukorras kohustatud isik lisaks tavapärasele hoolsusmeetmete kohaldamisele:

1. ärisuhte loomise ja tehingu tegemise otsustamisel rakendama riskipõhiseid siseprotseduure;
2. kooskõlastama selliste klientidega ärisuhte loomise juhatuse liikmetega;
3. võtma kohased meetmed, et teha kindlaks kasutatava raha ja muu vara päritolu, mida ärisuhte või tehingu raames kasutatakse;
4. teostama ärisuhte suhtes pidevat tugevdatud kontrolli ja järelevalvet.

⁸⁵ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 19 lõige 3.

⁸⁶ Seletuskiri 137 SE, *op.cit.*, lk 26.

FATF-i poolt olid esialgu väljatöötatud nõuded, mis puudutasid ainult välisriigi riikliku taustaga isikute identifitseerimist ja nende puhul tugevdatud hoolsusmeetmete rakendamist. 2012 aasta veebruaris laiendas FATF kohustuslikke nõudeid lisades juurde siseriiklike riikliku taustaga isikuid ja rahvusvaheliste organisatsioonide olulisi ülesandeid täitvaid isikuid vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastase konventsiooni artikkel 52 lõikele 1⁸⁷. Konventsiooni järgi riikliku taustaga isikuks on väljapaistvaid avalikke ülesandeid täitnud või täitev isik, samuti tema perekonnaliikmed või lähedased isikud. FATF-i järgi igat liiki riikliku taustaga isikutele (st nii siseriiklik riikliku taustaga isik, kui ka välisriigi riikliku taustaga isik) kehtestatud nõuded peaksid kehtima ka nende riikliku taustaga isikute pereliikmete või lähedaste kaastöötajate suhtes.⁸⁸ Paraku tänaseks rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv ja RahaPTS eristavad siseriikliku riikliku taustaga ja välisriigi riikliku taustaga isikuid ning ei kohusta kohustatud isikuid siseriikliku riikliku taustaga isikute suhtes kohaldama tugevdatud hoolsusmeetmeid nagu seda teeb FATF. Kolmanda rahapesu tõkestamise direktiivi ja RahaPTS sätete alusel tugevdatud hoolsusmeetmete rakendamine on reguleeritud vaid PEP-ide kui klientide suhtes⁸⁹, tegelikud kasusaajad seejuures jäävad nimetatud hoolsusmeetmete rakendamisest kõrvale. FATF-i soovitus ei erista klienti tegelikust kasusaajast ning juhu puhul tuleb kohaldada tugevdatud hoolsusmeetmeid.⁹⁰ RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi tuleb viia FATF soovitusena nr 12 vastavusse ning laiendada tugevdatud hoolsusmeetmete rakendamise nõudeid ka siseriiklike riikliku taustaga klientide ja tegelikke kasusaajade suhtes.

Töö autori arvates, ei ole siseriiklik riikliku taustaga ja välisriigi riikliku taustaga isikute eristamine otstarbekas eeskätt sellepärast, et õiguslikke- ja reputatsiooniriskide esinemise võimalus on identne nii siseriikliku riikliku taustaga, kui ka välisriigi riikliku taustaga isikute suhtes. Korumpeerunud PEP ei pruugi olla vaid välismaine riikliku taustaga isik, mille tõttu nende eristamine ei ole töö autori arvates põhjendatud. PEP-ide tuvastamiseks vastavate tehniliste lahenduste väljatöötamisel ei ole siseriiklike riikliku taustaga isikute välja jätmine otsarbekas kohustatud isiku ressurside kokkuhoiu mõttes. Hoolsusmeetmete rakendamisel nii siseriikliku riikliku taustaga, kui ka välisriigi riikliku taustaga isikute suhtes oleksid riigid rohkem veenvamad nii rahapesu tõkestamisega, kui ka korrupsioonivastase võitlemisega. Eriti riigid, kes on liitunud ÜRO korrupsioonivastase konventsiooniga, võttes seega kohustuse

⁸⁷ ÜRO korrupsioonivastane konventsioon. – 26.02.2010; RT II 2010, 4, 10.

⁸⁸ FATF standardid, *op.cit.*, lk 15.

⁸⁹ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 19 lõige 2 punkt 3.

⁹⁰ FATF standardid, *op.cit.*, lk 15.

võrdselt kohaldada hoolsusmeetmeid nii kohalike, kui ka välismaisete riikliku taustaga isikute suhtes.

Töö autori töökogemust arvestades nii riikliku taustaga isiku kui ka tema perekonnaliikmete ja lähedaste kaastöötajate definitsioon on tekitanud küsimusi. Erinevad seadused, standardid ja normid defineerivad nimetatud mõisted erinevalt. Rahvusvahelised standardid ja normid on ühel meelel ainult selles, et PEP on füüsiline isik, kes täidab või on täitnud olulisi avalikke funktsioone.

Töö autor on teinud kokkuvõtet sensitiivsetest aspektidest, mis puudutavad riikliku taustaga isikuid, nende identifitseerimist ja nende suhtes hoolsusmeetmete tugevdatud korras rakendamist:

1. välisriigi ja riigisisese riikliku taustaga kliendid ja tegelikud kasusaaajad;

Seaduste, nõuete ja standardide sätted on PEP-ide defineerimisel omavad mõningaid erinevusi. Mainitud erinevusi on juba antud töös analüüsitud eelmisel leheküljel. Töö autori arvates peaks rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv ja RahaPTS sisse viima sätetesse muudatusi vastavalt FATF soovitudele, et tagada ühtne arusaam kohustatud isikute tegevusele antud situatsioonis.

2. mida peaksid kohustatud isikut mõistma “oluliste avalikke ülesannete ja funktsioonide” all;

FATF soovitusel annavad siinkohal täiendavaid selgitusi, kes kvalifitseeruvad oluliste avalikke funktsioonide täitvateks isikuteks. Seevastu rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv sellekohaseid täpsustusi ei anna. Võrdlemaks FATF soovitude andmeid RahaPTS andmetega (vt Lisa 3) jõuab töö autor järeldusele, et oluliste avalikke ülesandeid täitvate isikute kategooriad on erinevate nomide ja seadustega määratud erinevalt. Näiteks ülemkohtu ja muu ülemkohtu kohtunike piirang võib tekitada praktikas probleeme juhul kui korrumppeerivateks osutuvad madalama astme kohtud. Lisaks sellele madalama astme kohtu kohtunikel on enam võimalusi ebaseaduslikuks tegevuseks.

3. PEP-id, nende perekonnaliikmed ja lähedased kaastöötajad;

Analüüsides FATF soovitusi, RahaPTS ja kolmanda rahapesu tõkestamise direktiivi jõuab töö autor järeldusele, et hetkel puudub selge arusaam keda peaksid kohustatud isikud pidama riikliku taustaga isikute perekonnaliikmeteks ja lähedasteks kaastöötajateks. Kuidas ja mille alusel hinnata, kui lähedane on üks või teine PEP-i kaastöötaja ning keda täpsemalt peeta

perekonnaliikmeteks. FATF soovitused ja ÜRO korrupsioonivastane konventsioon⁹¹ ei piira sugulusemäära nõudes tugevdatud hoolsusmeetmete kohaldamist PEP-ide perekonnaliikmetele, samas kui rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv räägib riikliku taustaga isikute **lähedastest** perekonnaliikmetest. RahaPTS § 20 lõige 4 järgi on PEP-ide perekonnaliikmeteks abikaasa, abikaasaga võrdväärne partner või vähemalt aasta ühist majapidamist omanud isik, lapsed ja nende abikaasad või partnerid, vanemad. Lähedane kaastöötaja on aga füüsiline isik, kellel on avaliku võimu oluliste ülesannete täitjaga lähedased ärisuhted, on temaga koos juriidilise isiku tegelik kasusaaja või omab täielikult juriidilist isikut või lepingulist õiguslikku üksust, mis on teadaolevalt asutatud avaliku võimu oluliste ülesannete täitja kasuks.⁹² Ei FATF soovitused, ega ka rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv ei anna informatsiooni selle kohta, kas PEP-ide lähedaste kaastöötajate hulka võivad kuuluda ainult füüsilised isikud või laieneb see mõiste ka juriidilistele isikutele. Seevastu ÜRO korrupsioonivastane konventsioon annab selgelt mõista, et tegemist võib olla nii juriidiliste, kui ka füüsiliste isikutega. Rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi rakendusmeetmed täpsustavad, et avalikke funktsioone täitvate füüsiliste isikute lähedased töötajad tuleb tuvastama vaid siis, kui kontakt kaastöötajaga on avalikkusele teada või on põhjust arvata, et selline kontakt on olemas.⁹³

4. riikliku taustaga isikute staatuse säilimine;

FATF soovitused ei sea piiranguid, ega ka soovita, kui kauaks säilib riikliku taustaga isiku staatus. Sellest tulenevalt võib riikliku taustaga isiku staatust tõlgendada eluaegseks. Töö autori arvates, teatud juhtudel võib sellist lähenemist pidada põhjendatuks. Tõepoolest, teatud juhtudel võib sellist lähenemist pidada põhjendatuks (nt riigipeade suhtes). Kuid riigiametnike karjäär võib osutada ka suhteliselt lühiajaliseks, millepärast oleks kohatu ja ebaõiglane rakendada sellistel juhtudel hoolsusmeetmeid tugevdatud korras. Rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi rakendusmeetmete direktiiv 2006/70/EÜ⁹⁴ sätestab ajalise piirangu, milleks on üks aasta. Rakendusdirektiivi ja eelpool nimetatud arvesse võttes, on RahaPTS seadnud ajalise piirangu, mille alusel riikliku taustaga isikuks ei peeta isikut, kes ei ole tehingu tegemise kuupäevaks vähemalt aasta jooksul täitnud avaliku võimu olulisi ülesandeid.⁹⁵ Sellised ajalised piirangud

⁹¹ ÜRO korrupsioonivastane konventsioon. – 26.02.2010; RT II 2010, 4, 10. Artikkel 52, lõige 2.

⁹² RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 20 lõige 5.

⁹³ Euroopa Parlamendi direktiiv 2006/70/EÜ. Direktiivi 2005/60/EÜ rakendusmeetmete kehtestamise kohta seoses mõistega “riikliku taustaga isik” ning kliendi suhtes lihtsustatud nõuetekohaste hoolsuse menetluste ja harva või väga piiratud mahus teostatud finantstegevuse alusel tehtud erandite tehniliste kriteeriumide kohta, 01.08.2006. – L 214/29, lk 1, punkt 4.

⁹⁴ Direktiiv 2006/70/EÜ, *op.cit.*, artikkel 2 lõige 4.

⁹⁵ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 20 lõige 1.

võivad omakorda tekitada mõningaid probleeme, näiteks sisendada valetunnet, et klienti ei iseloomustata enam riikliku taustaga isikuks. Samas aga vaevalt, et üks korrumpeerunuks osutunud riikliku taustaga isik, kaotades avaliku võimu olulisi ülesandeid täitva isiku staatust, lõpetab ebaseaduslikult saadud tuluga tehingute tegemise. Vastavalt nimetatud normide teostatud analüüsile ei ole rahapesu tõkestamise direktiivi rakendusmeetmete direktiiv ja RahaPTS FATF soovitusetega kooskõlas.

5. kuidas kontrollida kliendi kuuluvust PEP-de hulka;

Kohustus tuvastada riikliku taustaga isikuid on sundinud krediitiasutusi kasutama lisa inforessursse nagu ametlikud andmebaasid (nt World Check⁹⁶) ja muud infokogumise platvorme. On tõenäoline, et selliste andmebaaside kasutamine teeb riikliku taustaga isikute (olenevalt andmebaasi informatsiooni mahust, ka nende perekonnaliikmete) tuvastamist kohustatud isikute jaoks lihtsamaks, kuid vaatamata sellele esinevad ka probleemid. Nimetatud andmebaasid koguvad ja säilitavad teavet peamiselt avalikest infoallikatest, st rahvusvaheliste organisatsioonide väljaannetest, meediast, kollasest ajakirjanusest, Internetist, mis teeb andmebaasides kogutud informatsiooni ebausaldusväärseks.⁹⁷ Tihtipeale ei erista ka isikute sugu, sünniaega, mis teeb keerulisemkas konkreetse isiku leidmist ja ei garanteeri õigete andmete leidmist. Lisaks eelpool öeldule, tekitab suurt küsimust andmebaasides oleva informatsiooni uuendamine, - kas andmeid üldse muudetakse, uuendatakse, mis infoallikate alusel, kui tihti jne.

Sellest tulenevalt leiab töö autor, et kohustatud isikud ei saa riikliku taustaga isikute tuvastamisel tugineda ainult andmebaaside poolt kogutud teabele, vaid tuleb kohaldada ka teisi võimalikke hoolsusmeetmeid riikliku tausta isikute tuvastamiseks. Töö autor leiab, et üheks selliseks hoolsusmeetmeks võib identifitseerimisankedi täitmine, kus muuhulgas esitatakse andmeid isiku PEP-ide hulka kuuluvuse kohta. Kui klient vastab küsimusele jaatavalt tekib pangal võimalus esitatud andmeid usaldada ja/või kontrollida. On oluline, et kohustatud isikud teostaksid riikliku taustaga isikute tuvastamist mitte ainult ärisuhte loomise ajal, vaid ka kestvussuhete jooksul olemasolevate klientide andmete uuendamist.⁹⁸ Kliendiandmete uuendamist on kohane ja otstarbekas teostada näiteks siis, kui pangalt küsitakse täiendavat toodet või teenust. Selline tegevus on riskijuhtimise osaks, sest küsitava pangatoote risk võib osutada

⁹⁶ World Check andmebaasi veebileht: www.world-check.com/

⁹⁷ Батлер Е.Л., Политически значимые лица и риск, который они представляют для банка. – Журнал Банковское Дело, № 7, Агентство Информбанк, 2011, lk 78-79.

⁹⁸ FATF Guidance. Politically Exposed Persons (Recommendations 12 and 22), 06.2013, lk 24-30.

varem kasutatust kõrgemaks. Ka riikliku taustaga isikute kontroll peaks olema sellise riskianalüüsi osaks.

Töö autor leiab, et kujunenud probleemne olukord PEP-ide määramisel raskendab kohustatud isikute hoolsusmeetmete rakendamist. Puudub konkreetne arusaam sellest, keda täpsemalt on kohustus kontrollida, millal kontrollida, kui kaua kontrollida, milliseid infoallikaid kasutada jne. Sellest tulenevalt võiksid järelevalveorganid koostada vajalikku meetodilist abi riikliku taustaga isikute tuvastamisel ning pakkuda välja meetodeid konkreetsete hoolsuskohustuste rakendamiseks praktikas. Näiteks alustada riigisisest andmebaasist, mis koondaks informatsiooni siseriiklike riikliku taustaga isikute kohta. Antud hetkel sellist andmebaasi Eestis ei ole.

2.2.1.2 Hoolsusmeetmete rakendamine lihtsustatud korras

Kooskõlas riskipõhise lähenemise põhimõttega on kohustatud isikutel võimaldatud teatud tingimustel rakendada kliendi suhtes hoolsusmeetmete rakendamist lihtsustatud korras. Näiteks, olukorras, kus info kliendi ja tema tegeliku kasusaaja kohta on avalikult kättesaadavad, kus isiku tegevus ja tehingud on kooskõlas tema igapäevase majandustegevusega ning ei erine teiste sarnaste klientide makse ja käitumistavadest, kus eksisteerib selline täiendav tasakaalustav süsteem nagu näiteks, krediitiasutuste üle teostatav riiklik järelevalve ja muud sarnased riskemaandavad ja kohaldamisele kuuluvad meetmed.

RahaPTS § 17 kohaselt võib kohustatud isik seaduses või rahandusministri määruses nr 11⁹⁹ sätestatud juhul rakendada hoolsusmeetmeid lihtsustatud korras, mis ei tähenda, et hoolsusmeetmed ei tuleks üldse rakendada.¹⁰⁰ Lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamise korral tuleb kliendi isikusamasus ikkagi tuvastada, kuid selleks kasutatavate andmete ja dokumentide hulk võib olla tavapärasest väiksem. Lihtsustatud meetmeid võib kohaldada tingimusel, et kohustatud isik on kirjalikus vormis kehtestanud sisemisi protseduurireegleid, mis kirjeldavad madalama riskiastmega tehinguid ning kehtestavad selliste tehingute tegemiseks kohased nõuded ja korra.¹⁰¹ Seaduse sätteid võib seega rakendada vaid siis, kui ärisuhtest, kliendi või tehingu

⁹⁹ Rahandusministri määrus nr 11, 14.04.2008. – RTL 2008, 29, 429.

¹⁰⁰ Seletuskiri 137 SE, *op.cit.*, lk 20.

¹⁰¹ Määrus nr 11, *op.cit.*, § 2 lõige 1.

poole isikust või tehingust tulenev risk on madal ning ei teki olukorda, millega võib kaasneda suurem risk ja mille puhul tuleb kohaldada hoopis tugevdatuid meetmeid.

RahaPTS § 18 sätestab olukordi, mil kohustatud isikul on võimalus hoolsusmeetmeid kohaldada lihtsustatult moel:

1. klient on Eestis asutatud avalik-õiguslik juriidiline isik;
2. klient on Eesti või Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi valitsusasutus või muu avalikke ülesandeid täitev asutus;
3. klient on Euroopa Ühenduse asutus;
4. klient on Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi või kolmanda riigi äriühing, kelle kohta kehtivad käesolevas seaduses sätestatud nõuetega võrdväärsed nõuded ja kelle emiteeritud väärtpaberitega kaubeldakse reguleeritud väärtpaberiturul ühes või mitmes Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis;
5. klient on krediidasutus või finantseerimisasutus, Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või kolmandas riigis asuv krediidasutus või finantseerimisasutus, kelle kohta kehtivad tema asukohariigis käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärsed nõuded, mille täitmise üle teostatakse riiklikku järelevalvet.¹⁰²

Nimetatud isikute isikusamasuse tuvastamisel ja kontrollimisel peab käsitlema järgnevaid samaaegselt esinevaid asjaolusid:

1. isiku või kliendi isikusamasuse tuvastamine on võimalik avalikult kättesaadava teabe alusel;
2. isiku või kliendi omandi- ja kontrollstruktuur on läbipaistev ja püsiv;
3. isiku või kliendi tegevus ja tema raamatupidamistavad on läbipaistvad;
4. isik või klient on aruandekohustuslik ja kontrollitav Eesti või Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi täidesaatva riigivõimu asutuse, muu avalikke ülesandeid täitva asutuse või Euroopa Ühenduse asutuse poolt.¹⁰³

¹⁰² RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 18 lõige 1.

¹⁰³ Rahandusministri määrus nr 11, 14.04.2008. – RTL 2008, 29, 429. § 3.

Avalikult kättesaadavaks informatsiooniks loetakse RahaPTS alusel näiteks börsiettevõtteid, riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutusi, sihtasutused, Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi või kolmanda riigi, kus rakendatakse samaväärseid rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise reegleid, territooriumil registreeritud krediidasutused.

Kui tekib olukord, kus kliendi puhul on võimalik rakendada lihtsustatud hoolsusmeetmeid, saab kohustatud isik kliendi ja tegeliku kasusaaja kontrollida pärast seda kui sõlmitakse ärisuhe, kliendi isikut tõendavaid dokumente saab uuendada harvemini ning teostatavate tehingute kontrolli ulatuse võib vähendada vastavalt mõistlikule rahalisele piirmäärale.¹⁰⁴

RahaPTS sätestab lihtsustatud meetmete kohaldamist ka tehingute puhul, aga seda vaid juhul, kui on samaaegselt täidetud kõik järgmised tingimused:

1. kliendiga on sõlmitud kirjalik kestvusleping;
2. makse teostatakse tehingus osaleva isiku või kliendi konto kaudu, mis asub Eestis äriregistrisse kantud krediidasutuses või välisriigi krediidasutuse filiaalis või krediidasutuses, kes on asutatud või kelle tegevuskoht on Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või riigis, kus kehtivad käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärsed nõuded;
3. kohustatud isik on eelnevalt kehtestanud sisemiste protseduurireeglitega, et seda liiki tehingutest tulenevate rahaliste kohustuste täitmise aastane koguväärtus ei ületa 15 000 eurot;
4. kohustatud isik kogub ja registreerib kliendi isikusamasuse tuvastamiseks esitatud dokumente ja teavet (dokumendi koopia, isikuandmed jne.)¹⁰⁵

Lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamine on töö autori arvates liialt keeruliselt reguleeritud. On väga palju erinevaid aspekte, mida kohustatud isik peab jälgima, tingimusi, mis peavad esinema samaaegselt, mis teeb lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamist keeruliselt jälgitavateks ning raskesti kohaldatavateks. Näiteks lihtsustatud meetmete rakendamist tehingute puhul teeb praktiliselt võimatuks tingimus, et seda liiki tehingutest tulenevate rahaliste kohustuste täitmise aastane koguväärtus ei ületa 15 000 eurot. Nimetatud rahaline piirmäär aasta lõikes on töö autori arvates liialt väike, mis tähendab, et juriidilise isiku põhitegevuse kogukäive

¹⁰⁴ FATF standardid, *op.cit.*, lk 72.

¹⁰⁵ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 23 lõige 2.

aastas ei või ületada 15 000 eurot ja kui ületab, siis lihtsustatud korras hoolsusmeetmeid rakendada ei saa. Eelnimetatud tingimuste samaaegselt esinemist sätestav RahaPTS § 18 lõige 4 on selliseks muutunud seaduse redaktsiooniga 26.12.2009, samal ajal, kui rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi rakendusmeetmed (direktiiv 2006/70/EÜ) ei kohusta nende tegurite samaaegset esinemist. Samal ajal lisati RahaPTS-i kohustuse koguma ja registreerima kliendi isikusamasuse tuvastamiseks esitatud dokumente ja andmeid.¹⁰⁶ Töö autori arvates Eesti seadusandluse sätted on selles osas rangemad, kui rahapesu tõkestamise kolmandas direktiivis. Vastavalt rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artiklile 5 lubatakse riikidel sätestada rangemaid meetmeid, samas aga RahaPTS-s seatud sätted vähendavad lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamise võimalusi, mis on omakorda vastuolus rahapesu tõkestamise kolmanda direktiiviga¹⁰⁷ ja FATF soovitustega.¹⁰⁸

Töö autor leiab, et lihtsustatud hoolsusmeetmete kohaldamine peaks olema reguleeritud selgemalt ning esitama miinimumnõudeid tegurite kohta, mida tuleks arvesse võtta. Töö autori arvamust toetab Deloitte poolt teostatud uuring¹⁰⁹, mille järgi uuritavad kohustatud isikud kinnitasid, et lihtsustatud hoolsusmeetmete kohaldamine lisab nende poolt teostavatesse operatsioonidesse keerukust, et teha kindlaks, kas kliendi puhul võib kohaldada lihtsustatud meetmeid või mitte. Paljud väitsid, et oma töös ei erista kliente, vaid kohaldavad seal, kus oleks võinud kohaldada meetmeid lihtsustatud korras, meetmeid tavapärasel korras.

2.2.2 Kliendi identifitseerimine ja Know Your Customer põhimõtete rakendamine

Eelnevalt antud töös käsitletu põhjal on ilmne, et krediitiasutustele on pandud rida olulisi kohustusi, mille täitmise võimalikkus sõltub lepingu sõlmimise ajal kliendi käest saadud andmetest, mis veel kord tõestab hoolsusmeete, sh kliendi tuvastamise ajal saadud andmete kogumise ja kontrollimise olulisust. Klientide identifitseerimist reguleerivad RahaPTS § 12 ja § 13, mis põhinevad rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artiklitele 7 ja 8 vastavalt, arvestades FATF soovitusena nr 10. Kliendi identifitseerimist reguleerib muuhulgas ka KAS §

¹⁰⁶ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 26 lõige 2 punkt 4.

¹⁰⁷ Directive 2005/60/EC, *op.cit.*, lk 3, punkt 22.

¹⁰⁸ FATF standardid, *op.cit.*, lk 9.

¹⁰⁹ European Commission. Final Study on the Application of the Anti Money Laundering Directive., DG Internal Market & Services – Budget, Deloitte, 12.2010, lk 84. Kättesaadav: ec.europa.eu/internal_market/company/docs/financial-crime/20110124_study_amld_en.pdf.

89 lõige 2¹¹⁰, vastavalt millele krediidasutus lepingu sõlmimisel ja tehingu tegemisel on kohustatud identifitseerima kliendi ja ka tema esindaja. RahaPTS § 15 lõige 2 kohaselt ei tohi krediidasutus osutada teenuseid, mida on võimalik kasutada ilma tehingus osaleva isiku isikusamasust tuvastamata ja esitatud teavet kontrollimata.

Kliendi isiku tuvastamine ehk identifitseerimine on üks hoolsusmeetmetest, mis on suunatud KYC põhimõtte rakendamiseks. KYC põhimõtet kasutati Basel komitee väljaandes nr 85 “Customer due diligence for banks”.¹¹¹ Seoses sellega, et 2012 aasta veebruaris on FATF teinud rahapesu tõkestamise soovituste põhjaliku läbivaatamise, kaotas ka Basel Committee eelpool nimetatud dokumenti, mille asemel 2014 aasta jaanuaris andis Basel Committee välja uue juhendi, mis on suunatud rahapesu ja terrorismi tõkestamisele läbi riskide juhtimise.¹¹² Juhend põhineb uutele FATF soovitustele. Uus Basel Committee juhend, FATF soovitused otseselt ei kasutata enam KYC mõistet, ega kirjeldata KYC põhimõtete rakendamist. Sellegi poolest Finantsinspeksiooni uus juhend “Rahapesu ja terrorismi rahastamise meetmed krediidi- ja finantseerimisasutusres”¹¹³, mis hakkas kehtima alates 2014. aasta jaanuarist, kasutab endiselt KYC põhimõtete rakendamist. Seetõttu avab töö autor alljärgnevalt KYC põhimõtte sisu ja eesmärgi ning kasutab seejuures osaliselt ka Basel Committee kuni 2014 aasta jaanuarini kasutusel oleva juhendi “Customer due diligence for banks” materjale.

Finantsinspeksiooni juhendi järgi kliendi isikusamasuse tuvastamisel tuleb lähtuda KYC põhimõttest, mis tähendab, et lisaks isiku isikusamasuse tuvastamisele tuleb tuvastada ka tegevusprofiil, tegevuse eesmärk, tegelik kasusaaja, vajadusel tehingutes kasutatavate vahendite allikas ja päritolu ning muu sarnane oluline informatsioon ärisuhte loomiseks. Kohustatud isik peab teadma, kellega ta astub lepingulistesse suhetesse, kellega ta teeb tehingu, kes on tema kliendiks ja milline on selle isiku tavapärane tegevus. Kohustatud isik peab jälgima, et tehingud, mida klient teeb ja tema poolt kasutatavad rahalised vahendid oleksid kooskõlas kliendi majandustegevuse laadi ja ulatusega. Lisaks sellele just KYC põhimõtte rakendamine annab võimaluse ära tunda tehingud, mis võivad olla seotud rahapesu rahastamisega. KYC põhimõtte omab laialdasemat tähendust ega piirdu ainuüksi rahapesu tõkestamise aspektidega, kuigi antud töö raames vaadeldakse seda põhimõtet just rahapesu tõkestamise vaatevinklist.

¹¹⁰ KAS – RT I 1999, 23, 349; RT I, 23.12.2013, 30.

¹¹¹ The Basel Committee. Customer Due Diligence for Banks., 10.2001.

¹¹² The Basel Committee. Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism., 01.2014.

¹¹³ Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 10.

KYC põhimõtte järgi krediidasutusel peab olema koostatud hoolsusmeetmete kohaldamise kontrollimise sisedokument ehk protseduurireegel, mis peab sätestama:

1. klientide identifitseerimise protsessi;
2. klientide tehingute pideva jälgimise nõudeid;
3. riskijuhtimise ja riskipõhise lähenemise nõudeid.¹¹⁴

KYC põhimõtted aitavad krediidiastutustel avastada ja ennetada rahapesu, tuues sellega märkimisväärset kasu nii krediidiastutustele endile, kui ka õiguskuulekatele klientidele ning finantssüsteemile tervikuna. KYC põhimõtetete järgimine soodustab krediidiastutuses ratsionaalset majandustegevust, aitab teostada riskijuhtimist, säilitab finantssüsteemi usaldusväärtust ning kindlustab krediidiastutuse reputatsioonikaitset negatiivsetest tagajärgedest.¹¹⁵

Töö autori töös juba viidatud rahapesualaste artiklite autor Low Kim Cheng toob välja kõige olulisemaid aspekte, mida kohustatud isikud peavad võtma arvesse KYC põhimõtte rakendamisel:¹¹⁶

Esiteks, kahtlaste tehingute monitoorimine. Kui kohustatud isik tunneb klienti piisavalt, on konkreetse kliendi tehinguid hinnates kergem aru saada, mis juhul on tehingud kahtlased või ebatavalised.

Teiseks, rahapesualase töökorralduse riskijuhtimine. Kõrge riskiga klientide välja selgitamine, nende tehingute jälgimine ja monitoorimine.

Kolmandaks, riikliku taustaga isikute identifitseerimine. Eriti tähelepanelik peab olema klientide suhtes, kellel on seos (sünniriik, asukohariik) kõrge riskiga territooriumiga.

KYC põhimõtetete puudulik rakendamine võib tekitada finantsasutustele märkimisväärseid riske, mis on seotud klientidega ja vastaspooltega ning eriti selliseid riske, mis toovad kaasa finantsasutuse reputatsiooni-, operatsiooni, õigus- ning kontsentratsiooniriske. Nimetatud riskid

¹¹⁴ The Basel Committee. Customer Due Diligence for Banks., 10.2001, lk 8.

¹¹⁵ *Ibid.*, lk 3.

¹¹⁶ Cheng, P., Low K. Anty-Money Laundering + Knowing Your Customer = Plain Business Sense. – Leadership & Organizational Management Journal, No 3., 2010, lk 83-84

on tihedalt omavahel seotud, kuid igaüks eraldi võib põhjustada krediidasutustele märkimisväärset majanduslikku kahju¹¹⁷

Käesolevas töös seni uuritud põhjal ning võttes vaatluse alla RahaPTS, Finantsinspektsiooni juhendi, FATF soovitusi ning Basel Committee 2001 aasta juhendi sätteid ja soovitusi, teeb töö autor järeldusele, et KYC põhimõtted on krediidasutute poolt läbiviidav hooldusmeetmete kompleks hoolduskohustuse täitmiseks, mille rakendamise abil on võimalik nii lepingueelsete kliendiandmete kogumisel, kui ka kliendi poolt tehingute teostamise jälgimise ja analüüsi kaudu ära tunda situatsiooni, mis võib olla kahtlane või seotud rahapesuga. Kliendi identifitseerimise protsess, kui üks hoolduskohustuste meetmetest on KYC põhimõtete üheks osaks, mille tõttu peab käesoleva töö autor oluliseks välja tuua identifitseerimisprotsessi seaduse nõudeid.

2.2.3 Tegelik kasusaaja tuvastamine

KYC põhimõtte ja seadusega hooldusmeetmete kohaldamise kohustustega kooskõlas, lisaks isikusamasuse tuvastamisele tuleb avada tegelik kasusaaja. Tegelik kasusaaja on füüsiline isik, kes teostab oma mõju ära kasutades kontrolli tehingu, toimingu või teise isiku üle ja kelle huvides, kasuks või arvel tehing või toiming tehakse.¹¹⁸ Kooskõlas rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artikli 3 punktiga 6 on tegelik kasusaaja alati füüsiline isik, kelle varalist seisundit või olukorda tehtav tehing realselt mõjutab. Tuginedes kahele eelpool nimetatud õigusnormile tegelikuks kasusaajaks on füüsilisest isikust aktsionär või osanik, kellele kuuluvad või, kes teostab kontrolli rohkem kui 25% aktsiate või kontrollib ettevõtte tegevust ja juhtimist muul viisil. Kohustatud isik võib pidada tegelikuks kasusaajaks ka isikut, kes teostab muudmoodi kontrolli ettevõtte üle, omamata seejuures 25%-st osalust ettevõttes. Olukorras, kus ühegi isiku osalus ei ületa 25%, peab kohustatud isik lähtuma kasusaajat tuvastamisel proportsionaalsuse põhimõttest, mille kohaselt tuleb nõuda informatsiooni nende aktsionäride või osanike kohta, kelle on isiku tegevuse üle kontroll või muu oluline mõju.¹¹⁹ Töö autori arvates range 25% piirmäära järgimine ja kohaldamine võib tekitada olukorda, kus kasusaavateks isikuteks loetakse füüsilisi isikuid, kellel tegelikult ei ole osaluse kaudu äriühigu üle mingit kontrolli, mistõttu teave kasusaava isiku kohta ei oma sellisel juhul tähendust.

¹¹⁷ The Basel Committee. Customer Due Diligence for Banks., 10.2001, lk 6.

¹¹⁸ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 8 lõige 1.

¹¹⁹ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 22.

Töö autor soovib ära märkida, et rahapesuskeemi ladestamise etapis püüavad kurjategijad ennast ebaõiguslikult saadud varast distantseerida, kasutades selleks variisikute, -firmade, off-shore piirkondade, fiktiivsete ostu-müügi või krediitdilepingute sõlmimise vahendeid. Sellest tulenevalt võib tegeliku kasusaaja taga olla variisik, kes oma mõju ära kasutades teostab lõplikku kontrolli tehingu soorituste üle ja kelle huvides või kasuks või arvel tegelikult tehing või toiming tehakse. Tegelik kasusaaja tuvastamise eesmärgiks on vähendada ning võimalusel ka vältida krediitiasutustes anonüümsust, mis on muutunud eriti laialdaseks seoses globaliseerumise ja sidevahendite abil tehingute tegemisega. Kliendi esindaja, kui ka tegeliku kasusaaja tuvastamine on pangandussektori majandustegevuse läbipaistvuse ja usaldatavuse eesmärgiks.

Kohustatud isiku hoolsuskohustuse ulatus sõltub nii kliendi identifitseerimisel, kui ka tegeliku kasusaaja tuvastamisel rahapesu riskiga.¹²⁰ Tegelik kasusaaja tuvastamise juures riskipõhise lähenemise nõude täitmise osas on jäetud kohustatud isikule mitmeid võimalusi otsustada millises ulatuses kasutab ta kasusaaja tuvastamiseks avalikult kättesaadavaid andmeid aktsionäride, osanike või liikmete kohta, millises ulatuses küsib asjakohast informatsiooni suulist ja millist kirjalikult.

Finantsinspektsiooni rahapesu tõkestamise soovitusliku juhendi alusel peaksid krediitiasutused pöörama kõrgendatud tähelepanu madala maksumääraga piirkondades või riikides (vt Lisa 2) asutatud äriühingutele, kelle tegelikud kasusaajad on sageli raskesti väljaselgitavad. Eelmainitud piirkondades asutatud äriühingutele kõrgendatud tähelepanu pööramise põhjuseks on erinev õiguslik regulatsioon, mille tõttu nendel territooriumitel asutatud ettevõtete õigusvõime olemasolu ei ole alati üheselt mõistetav. Paljudes sellistes riikides on kliendi isikusamasuse tuvastamise, dokumentide registreerimise ja säilitamise standardid on madalamad kui Eestis. Eriti tähelepanelikult tuleb suhtuda esitatud andmetesse ja dokumentidesse isikute puhul, kelle päritolumaa on kantud FATF-i poolt koostatud riikide nimekirja¹²¹, mis ei anna piisavat omapoolset panust rahapesu tõkestamiseks.¹²²

Töö autori arvates peamiseks probleemiks tegelike kasusaajate tuvastamisel on äriühingud keerulise ettevõtte kontrollstruktuuriga, kus tegeliku kasusaaja tuvastamine on sageli keeruline. Lähtudes riskipõhise lähenemise võimalusest, pakub töö autor sarnaste situatsioonide ilmnemisel kasutada lisameetmena kliendi poolt tegelike kasusaajate deklaratsiooni täitmist. Deklaratsioon

¹²⁰ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 22.

¹²¹ FATF High risk and non-cooperative jurisdictions., 14.02.2014. Kättesaadav: www.fatf-gafi.org/topics/high-riskandnon-cooperativejurisdictions/

¹²² Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 23.

peaks sisaldama lepingulistesse suhetesse astuva isiku poolt esitatud andmeid tegeliku kasusaaja kohta, olema esitatud kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis, sisaldama märget, et kliendi poolt esitatud andmed on tõesed ning seda, et allakirjutanu on teadlik ebaõigete andmete esitamisega kaasnevast vastutusest. Autor leiab, et selline deklaratsioon paneb kliente lähenema andmete esitamisse palju teadlikumalt. Juhul, kui klient keeldub andmete esitamisest ja/või deklaratsiooni täitmisest on krediidasutusel õigus keelduda ärisuhte loomisest. Sellist lähenemist lubab kasutada ka RahaPTS § 27 lõige 1, rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artikkel 9 lõige 5 ning FATF-i soovitus nr 10.

Mis puudutab õigusnorme, mis reguleerivad kasusaavate isikute tuvastamist, siis teostades nene analüüsi leidis töö autor, et FATF uuendatud soovitused ei sea enam 25% osaluse omamise nõuet nii rangelt kui ennem, vaid lisavad, et kontrolliv oslaus võib põhineda teataval piirmääral, näiteks ettevõttes teatud protsendist suurema osaluse omamine, ning pakkuvad 25% künnise vaid näitena, mitte aga kohustusena.

Nii Eesti, kui ka Euroopa Liidu rahapesu tõkestamist reguleeriv seadusandlus kohustavad krediidasutusi kliendiga ärisuhte loomisel jõudma arusaamisele kliendi omandi- ja juhtimisstruktuurist, kuid ei täpsusta, milliseid meetmeid peaks kohustatud isik ühel või teisel situatsioonil täpsemalt kohaldama. FATF soovitused on selle koha pealt rohkem detailsemad ning kirjeldavad olukorda, kus tegelikku kasusaajat ei ole võimalik tuvastada, või tekib kahtlusi, kas kontrollitava osalusega isik on tegelik kasusaaja või omab juriidilise isiku üle muul moel kontrolli. Nimelt, üheks võimalikuks tegeliku kasusaaja tuvastamise meetmeks on juriidilise isiku kõrgema tasandi tegevjuhi tuvastamine ja isikusamasuse kontrollimine.¹²³ Töö autor arvab, et selline lähenemine võib tuua kaasa kohustatud isikute poolse kuritarvitamise, mil antud võimalust võidakse hakata kasutama ülemääraselt ja asjakohatult. Selle probleemi lahendamiseks oleks võimalik sätet täiendada nõuega säilitada kõik andmed, mis kohustatud isik on rakendanud, tuues välja põhjendust, miks ei õnnestunud tuvastada tegelikku kasusaajat tavapärasel korras. Samas FATF-i soovitus nr 10 tõlgendav märkus täpsustab, et tegeliku kasusaaja tuvastamise võimalikud meetmed ei ole alternatiivsed, vaid järjestikused, millest igaühte rakendatakse siis, kui eelmise meetme rakendamisega ei suudetud tegelikku kasusaajat tuvastada.

Euroopa Komisjoni poolt 05.02.2103 vastu võetud direktiivi 2005/60/EC muutmisprojektiga soovitakse tagada tegelikku kasusaaja käsitleva teave suurem selgus ja ka parem juurdepääs teabele. Muutmisettepaneku kohaselt tuleks tagada, et avalikes registrites või äriühingute

¹²³ FATF standardid, *op.cit.*, lk 66.

registrites sisalduks teave juriidiliste isikute tegelike kasusaavate omanike kohta. Registrid peavad olema avalikkusele kättesaadavad ja teave peaks olema vabalt kättesaadavaks nii pädevatele asutustele, kui ka asjaomastele üksustele vastavalt andmekaitse eeskirjadele. Hetkel kehtiv rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv sätestatu ei anna piisavalt selget teavet, kui kaugemale tuleb minna ning kuidas kontrollida juriidiliste isikute aktsionäride tegelikke omanikke ehk kasusaajaid ning konkreetset füüsilist isikut, kes omaks kontrolli. Direktiivi muudatusettepanekute projektiga nähakse ette tegeliku olukorra parandamist. Nimelt, eeldatakse, et juriidilistel isikutel endil peab olema informatsioon oma tegelikult kasusaava omaniku kohta.¹²⁴ St luues ärisuhte kohustatud isikuga peab juriidiline isik avalikustama oma staatuse ning tegema kättesaadavaks informatsiooni tegeliku kasusaaja kohta. Selliselt viiakse direktiiv kooskõlla FATF rahvusvaheliste standartidega, võttes samaaegselt kasutusele konkreetsemad ja üksikasjalikumad sätted, mis käsitlevad kasusaava isiku identifitseerimist ja kliendilt saadud vastava teave kontrollimist usaldusväärsetest ja sõltumatutest allikatest.

2.2.4 Hoolsuskohustuste täitmine tehingute tegemisel ja kahtlaste tunnustega tehingutest teatamiskohustus

RahaPTS § 12 järgi hoolsusmeetmeid rakendatakse mitte ainult ärisuhte loomisel ja nende kestel, vaid ka tehingute tegemisel. Tehingute jälgimine on üks hoolsusmeetmetest, mida krediitiasutused peavad rakendama rahapesu tõkestamisel. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 5 sätestab ärisuhte iseloomust ja riskiastmest lähtuva isikusamasuse tuvastamisel kasutatud andmete regulaarse kontrollimise, vajadusel uuendamise ja ärisuhte vältel teostatud tehingute jälgimise kohustuse. Klientide tehingute pideva jälgimise nõuete järgimine tuleneb ka KYC põhimõtte kasutamisega. Tehingute jälgimise hoolsuskohustuse täitmise juures kõige olulisem aru saada tehingu eesmärgist ja olemusest. Peab jälgima, et tehingud, mida klient teeb ja tehingusse kaasatud rahalised vahendid oleksid kooskõlas kliendi majandustegevuse laadi ja ulatusega. Seega just KYC põhimõtte rakendamine annab kohustatud isikule võimaluse ära tunda rahapesuga seotud tehinguid.

¹²⁴ European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing 2013/0025 Strasbourg, – 05.02.2013, lk 38.

RahaPTS § 32 lõige 3 sätestab reegli, et krediidasutus on kohustatud viivitamatult teatama RAB-i igast valuutavahetuse tehingust sularahas üle 32 000 euro juhul, kui krediidi- ja finantseerimisasutusel ei ole selle isikuga loodud kehtivat ärisuhet. RahaPTS § 12 lõige 2 punkt 2 sätestab, et kui isik sooritab juhuti tehinguid, mille väärtus on üle 15 000 eurot, sõltumata sellest, kas rahaline kohustus täidetakse tehingus ühe maksena või mitme omavahelist seost omava maksena, on kohustatud isik kohustatud rakendama hooldusmeetmeid RahaPTS § 13 lõike 1 kohaselt, st tuvastama kliendi isikusamasuse esitatud dokumentide ja andmete alusel ning esitatud teabe kontrollima. Kusjuures rahalise piirmäära puhul ei täpsustata, kas tegemist on sularahatehingutega või tehingutega kontol. Sellest tulenevalt antud piirmäära tuleb kasutada nii sularahatehingute puhul, kui ka kontodevaheliste tehingute pugul. Antud nõue on kooskõlas FATF soovitusel nr 10, mis sätestab juhuti tehingute sooritamisel piirmäära 15 000 eurot/dollarit. Juhuti tehingute all peetakse silmas tehinguid, mille tegemisel ei teki ärisuhet, kuid tehingus osalevad samad isikud, tehes korduvalt samalaadseid sooritusi.¹²⁵ RAB juhendi alusel ebaharilikuks tehinguks võib pidada üksikuid suuri (üle 15 000 euro) või perioodilised sularaha sissemaksed ka väiksemates summades, kui see ei vasta isiku majandsutegevusele või harilikule käibe. Mis puudutab tehinguid kontol, siis tehingude summade piirmäärad RAB-i juhendi alusel ei ole täpselt reguleeritud. Selliselt soovitatakse panna tähele kõiki ebatavaliselt suures summas, harilikule käibele mittevastavaid, piisavalt põhjendamata makseid. Maksete teostamise korral kontodele, mis on avatud kõrgema rahapesu riskiga riikide või territooriumil asuvates pankades, soovitakse lähtuda piirmäärast 15 000 eurot. Sellised maksed võidakse teostada nii üksikult, kui ka perioodiliselt väiksemates summades kui 15 000 eurot.¹²⁶ Kooskõlas RahaPTS §-ga 27, kui klient ei esita kohustatud isiku nõudmisel hooldusmeetmete kohaldamiseks vajalikku teavet ja dokumente on kohustatud isikul kohustus keelduda tehingu teostamisest. Tehingu teostamise keeldumist toetab ka § 32 lõige 1, ning muuhulgas sätestab teatamiskohustust rahapesu kahtluse korral. Nimelt sätestatakse sellega üldreegli, et kui kohustatud isik tuvastab majandus- või kutsetegevuse või ametitoimingu käigus tegevuse või asjaolud, mille tunnused osutavad rahapesule või selle tegevuse katsele või mille puhul tal on kahtlus või ta teab, et tegemist on rahapesuga, on ta kohustatud sellest viivitamatult teatama RAB-le. Eesti rahapesu ja terrorismi tõkestamise seadusandlus siinkohal põhineb rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artiklile 22 ja FATF soovitusel nr 20. Peale RahaPTS uue redakstiooni 18.05.2012 vastuvõtmist täpsustab seadus sõnakasutust “viivitamatult” lisades, et

¹²⁵ Seletuskiri 137 SE, *op.cit.*, lk 17.

¹²⁶ Rahapesu andmebüroo soovitusliku juhend rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013, lk 6.

vastavate organite teatamine peaks toimuma mitte hiljem, kui kahe tööpäeva jooksul tegevuse või asjaolude tuvastamisest või kahtluse tekkimisest arvates, kusjuures rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv samalaadseid täpsustusi ei sisalda.

Tehingute jälgimine ehk monitoorimine eeldab kohustatud isikult vastavate monitoorimissüsteemide olemasolu, mille abil saab tõhusamalt avastada tehingute piirmäära saavutamist või kahtlaste tunnustega tehingu, mille puhul esinevad teatud riskifaktorid. Basel Committee juhendi “Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism”, alusel peavad krediidasutused tagama tehingute monitoorimiseks IT süsteemi, võttes arvesse krediidasutuse suurust, äritegevust, kliente ja riske. Efektive kahtlaste tehingute monitoorimise süsteem on oluline kõikide krediidasutuste jaoks, eriti aga nendele, kes tegutseb vaid rahvusvaheliselt. Kui krediidasutus leiab, et tehingute monitoorimise tehnilise süsteemi loomine on tema jaoks liiga kallis, peab ta suutma tõendama, et selle valdkonna eest vastutatavate isikute teostatav töö on sama tõhus, kui oleks kasutatud IT süsteem. Krediidasutused peaksid seejuures tagama, et kontroll hõlmaks kõikide klientide kontosid ja tehinguid.¹²⁷

Krediidasutustele ei ole seatud kohustust ära tundma rahapesu ja terrorismi finantseerimist, küll on neile seatud kohustuseks võtta vastavad meetmed, mis aitavad neil piisavalt efektiivselt ära tunda kahtlasi tehinguid, mis võivad osutada seotuks rahapesuga või terrorismi finantseerimisega. Seetõttu peavad kohustatud isikud hooldusmeetmete kohaldamise käigus tuvastatud kahtlaste tunnustega tehingute kohta informeerima Rahapesu andmebürood.¹²⁸ RAB-i ülesandeks vastavalt RahaPTS § 37 lõigele 1 on kohustatud isikutelt saadud teabe kogumine, registreerimine, töötlemine ja analüüsimine. Vajaduse korral võtab RAB tarvitusele abinõud vara säilitamiseks ning edastab kuriteo tunnuste avastamisel materjali viivitamata uurimisorganitele, mis tegelevad kuritegude menetlemisega – Keskkriminaalpolitsei, politseiprefektuurid, prokuratuurid, Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet ning kohtud vastavalt oma pädevusele.¹²⁹

Töö autor leiab, et kahtlaste tunnustega tehingute monitoorimisel riskipõhisest lähenemisest lähtudes võib tekkida olukord, kus kohustatud isikud, neile seadusega pandud raporteerimise sätet järgides, otsustavad edastada informatsiooni nõ “igaks juhuks”, et maandada enda riske

¹²⁷ The Basel Committee. Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism., 01.2014, lk 10.

¹²⁸ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 32 lõige 1.

¹²⁹ Rahapesu Andmebüroo. Ülevaade Rahapesu andmebüroo tegevuses 2006 aastal. Aastaraamat, 2013, lk 12. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/27961.pdf

seaduse ees. Selle tulemusena edastavate teadete sisuline adekvaatsus võib saada kannatada, samas tekitades andmete töötlemisega tegelevate organitele raporteerimise mahtu suurendamist.

Sellest tulenevalt tutvus töö autor Rahapesu andmebüroo aastaraamatuga, mis kajastab ülevaadet büroo tegevusest 2012 aastal. Aastaraamatu andmeid kasutades¹³⁰ koostas töö autor kokkuvõtva tabeli (vt. Tabel 1), mis näitab RAB-i laekunud teatiste arvu 2010-2012. aastatel.

	Kahtlusepõhise teadete arv	Summapõhise teadete arv
2012	6 776	5 381
2011	5 988	7 548
2010	5 033	8 622

Tabel 1. Kahtlaste tunnustega tehingutest teatamine Rahapesu andmebüroole

Tabelis toodud andmetest on selgelt näha, et laekunud kahtlusepõhiste teadete arv on viimaste aastatega märkimisväärselt kasvanud. Seevastu summapõhiste teadete arv vähenenud. Tulenevalt sellest, võib töö autor eelpool nimetatud riskipõhiste teadete raporteerimise probleemi eksisteerimist kinnitada. Et regulaarselt kasvavat kahtluspõhiste teadete saatmist reguleerida ning tagada teadete efektiivsust ja sisaldava informatsiooni olulisust rahapesu kuritegude ärahoidmiseks ja avastamiseks, peaksid saadetavate teadete informatsiooni kriteeriumid olema täpselt defineeritud.

Et aidata kohustatud isikul eristada ebatavalisi tehinguid tavalistest ja tuvastada kahtlasi tehinguid, mis viitavad rahapesule on RAB välja andnud sellekohase soovitusliku juhendi. Nimetatud juhendis esitatakse kahtlaste tehingute tunnusi, mis võivad esineda ärisuhte loomisel, tootelepingu sõlmimisel, tehingute teostamisel. Juhend lisab, et kahtlaste tunnuste esinemine ei pruugi alati tähendada rahapesu kahtlust – kahtlus võib tekkida hoopis mitme asjaolu esinemisel.¹³¹

Finantsinspektsiooni rahapesu tõkestamise soovituslik juhend toob välja peamised asjaolud, millele tuleb kahtlaste ja ebaharikile tehingute analüüsimisel tähelepanu pöörata:¹³²

1. milline on kahtlustäratav asjaolu tehingute teostamise juures;

¹³⁰ Rahapesu Andmebüroo. Ülevaade Rahapesu andmebüroo tegevuses 2012 aastal. Aastaraamat, 2013, lk 9. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/294301.pdf

¹³¹ Rahapesu andmebüroo soovitusliku juhendi rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013, lk 1.

¹³² Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 26.

2. kas kohustatud isik on veendunud, et tunneb klienti vajalikul määral või on tema kohta vaja koguda lisaandmeid;
3. kohustatud isik peab kliendi tehingu teostamisel veenduma, et on täitnud ettenähtud korda. Välja tuleb selgitada, kas klient on seejuures esitanud kogu vajamineva teave või tuleb andmeid juurde küsida või täpsustada neid muudmoodi;
4. selgitada, kas on esinenud korduvaid kahtlaste toimingute ja tehingute ilminguid.

2.3 Nõuded krediidi- ja finantsasutuste protseduurireeglitele

Vastavalt KAS § 63 lõigele 1 peavad krediidiasutused kehtestama juhtide ja töötajate tegevust reguleerivad sise-eeskirjad ja protseduurireglid. Nimetatud dokumentide eesmärgiks on kohustatud isiku tegevust reguleerivate õigusaktide täitmise kindlustamine. Kooskõlas RahaPTS § 29 lõikega 1 peab krediidiasutus kehtestama kirjalikus vormis sätestatud hoolsusmeetmete, rahapesu ja terrorismi rahastamise riski hindamise ja -juhtimise, teabe kogumise ja andmete säilitamise ning vastavad teatamiskohustuse täitmise protseduurireglid tagamaks konkreetse, arusaadava, seadustest, normidest ja soovitud tuleneva tegevusmudeli. Eelnimetatud protseduurireglite täitmist kontrollitakse kooskõlas vastava sisekontrollieeskirjaga, mille olemasolu kohustuse tagatakse KAS § 63 lõige 2 punktiga 6.

RahaPTS § 30 lõiked 1 ja 2 sätestavad minimaalseid nõudeid protseduurireeglitele. Protseuurireglid peavad eelkõige vastama kohustatud isiku praktilisele vajadusele ja olema proportsionaalsed kohustatud isiku majandustegevuse, ulatuse ja keerukuse astmele.¹³³ RahaPTS ei anna ammendavaid nõudeid protseduurireeglitele, sest iga kohustatud isik tunneb oma valdkonna spetsiifilisi riske kõige paremini, vastavalt millistele on ta kohustatud määratlema kõrgema riskiastmega tehingud ja olukorrad ning kehtestama selliste tehingute tegemiseks kohased nõuded, samuti tuleb määratlema ärisuhte jälgimise ning dokumentide ja andmete säilitamise protseduuri nõuded. Kooskõlas Rahandusministri 3.04.2008 määrusega nr 10 "Nõuded krediidi- ja finantseerimisasutuse poolt kehtestatavatele protseduurireeglitele ning nende rakendamisele ja täitmise kontrollimisele"¹³⁴ sõltuvalt kliendi riskiprofiilist peab

¹³³ *Ibid.*, § 55 lõige 2¹.

¹³⁴ Rahandusministri määrus nr 10. – RT I, 2008, 29, 428; RT I, 29.06.2012, 64

kohustaud isik protseduurireeglites ette nägema hoolsusmeetmete kohaldamise lihtsustatud või tugevdatud korras. Nii RahaPTS § 30 lõige 4 punkt 1, kui ka nimetatud määruse nr 10 § 4 lõige 1 punkt 4 tulenevalt krediitiasutuste protseduurid peavad reguleerima riikliku taustaga isikute kliendi identifitseerimise nõudeid. Lisaks on oluline regulaarselt kehtestatud reegleid kontrollima ja vajaduse korral kehtestama uued. Protseduurireeglite puhul on oluline, et nad vastaksid seaduse kehtivatele nõuetele, mis tähendab, et nende loomise kõrval peab kehtestatud reegleid regulaarselt kontrollima ja vajaduse korral kehtestama uued.¹³⁵

Kõrgema riskiastmega tehingute määratlemiseks soovib töö autor kasutada täpsustavaid RAB juhiseid. Vastavalt RahaPTS § 39 on RAB andnud välja juhendi rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta ja juhendi terrorismi rahastamise tunnuste kohta. Vastavaid juhendeid enne nende kinnitamist kooskõlastakse Kaitsepolitseiametiga.

Eelnimetatud kohustuse täitmata jätmise eest võib kohustatud isiku juhi suhtes algatada väärteomenetlust. Tuleb arvestada, et vastavalt KAS § 96 lõikele 4¹ jälgib ja hindab Finantsinspeksioon pidevalt seda, kas krediitiasutuses rakendatavad protseduurid ja strateegiad tagavad riskide usaldusväärse juhtimise või esineb puudusi, mida tuleb kõrvaldada.

Basel Committee poolt avaldatud dokumendis¹³⁶ on öeldud, et krediitiasutused peavad looma ja kasutusele võtma toimivaid protseduurireegleid, mis kindlustaksid kuritegelike juhtumite efektiivse tõkestamise. Teisalt peab järelevalve tuginema vajalikele seadustele ja järelevalve nõuetele, et välistada finantsasutuste kasutamine pettustes või sellistes kuritegelikes tegevustes nagu rahapesu. Järelevalve on teatud ulatuses antud haldussunni kohaldamise õigus, et tõkestada kõikevõimalikke finantsturu ebakohasusi.

Et vältida situatsioone, mil sise-eeskirju ja protseduurireegleid hakatakse koostama alles siis, kui järelevalveorgan annab teada kohapealse kontrollist, pakub töö autor varianti, et kõik tegevusloa taotletavad kohustatud isikud, esitaksid RahaPTS §-de 29 ja 30 kohaselt nõutavaid protseduurireegleid ja nende täitmise korra juba tegevusloa taotlemise ajal. Selline lähenemine aitaks vältida protseduurireeglite koostamise alustamist järelevalveorgani kohapealse kontrolli teatamisest või dokumentide järelepärimisest muul põhjusel. Töö autor arvates krediitiasutuste poolt loodud usaldusväärased sisekorrareeglid ja protseduurid on kriitilise tähtsusega, säilitamiseks ettevõtte ohutust ja pakkumaks kogu pangandussüsteemi usaldusväärset. Vastavate protseduurireeglite, eeskirjade ja kordade olemasolu ja nende eeskujulik järgimine, avaldaks

¹³⁵ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 30 lõige 2.

¹³⁶ The Basel Committee. The Joint Forum. Core Principles: Cross. Sectoral Comparison., 2001, lk 20-21.

suurt mõju krediitiasutuste turvalisusele ning oluliselt vähendaks rahapesu ja terrorismi rahastamise riske.

Sisemiste protseduurireeglite puudumine, või nende puudulikkus või seadustele ja normidele mittevastavus võib tekitada maine-, operatsiooni-, õigus-, operatsiooniriski. Igaüks neist võib põhjustada pangale märkimisväärset rahalist kahju ning vajadust eraldada oluline maht tööajast ja ressurssidest tekkinud probleemi lahendamiseks.

3 Hoolsusmeetmete rakendamine krediidi- ja finantseerimisasutuste praktikas

3.1 Üldtingimused kui hoolsusmeetmete alusdokument

Avades krediidasutuses pangakontot astub klient krediidasutusega lepingulistesse suhetesse.¹³⁷ Tavapärase praktikaga pangakontolepingu sõlmimisel nähakse ette krediidasutuse üldtingimuste allkirjastamist. Üldtingimuste mõistet reguleerib krediidasutuste seaduse (KAS) §-s 89 lõige 6. Üldtingimused käesoleva seaduse mõistes on kõigi krediidasutuse klientide suhtes rakendatavaid standardseid tingimusi sisaldav dokument, mis sätestab krediidasutuse ja kliendi vaheliste suhete põhialused, krediidasutuse ja kliendi vahelise suhtlemise korra ja üldised tingimused kliendi ja krediidasutuse vaheliste tehingute teostamisel.¹³⁸ Üldtingimuste kohustuslikkus on reguleeritud sama seaduse ja paragrahvi lõikes 7. Kohustatud isikud on kohustatud eelnimetatud tingimuste väljatöötamisel juhinduma seaduste sätetest, mis teeb sellest nendest kõige olulisema krediidasutuse ja kliendi vahelise teabe korraldust reguleeriva dokumendi.¹³⁹

Krediidasutuste üldtingimusi loetakse tüüptingimustena, millega määratakse muu hulgas kliendi isikusamasuse tuvastamise nõuded, sealhulgas nõudeid esitatavatele dokumentidele ja teisi lepingute sõlmimise tingimusi ja nõudeid.¹⁴⁰ Krediidasutuse teenuste osutamise üldtingimusi või arvelduskontolepingu tüüptingimusi võib lugeda lepingueelseteks läbirääkimisteks Võlaõigusseaduse¹⁴¹ § 14 mõistes. Neid esitatakse kliendile tingimuse kasutaja poolt ning teisel poolel ei ole praktiliselt võimalust neid muuta, ta peab need pakutud kujul vastu võtma.¹⁴²

Töö autor on tutvunud AS SEB Pank, AS Swedbank, Nordea Pank AB Eesti Filiaal, AS DnB Pank, AS LHV Pank, AS Tallinna Äripank, KIT Finance Europe AS tüüptingimustega rahapesu tõkestamise nõuete kontekstist lähtuvalt (vt Lisa 4). Kõik analüüsitud kohustatud isikud on juhindunud üldtingimuste väljatöötamisel KAS § 89 lõige 2¹ nõuetest, mis kohustavad

¹³⁷ KAS – RT I 1999, 23, 349; RT I, 23.12.2013, 30. § 89 lõige 2.

¹³⁸ *Ibid.*, § 89 lõige 6.

¹³⁹ Siibak, K. Pangasüsteemi usaldusväarsuse tagamine ja teabekohustuste määratlemine finantsteenuste lepingutes. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 129-130.

¹⁴⁰ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M.. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 709, kommentaar 3.6

¹⁴¹ VÕS – RT I 2001, 81, 487; RT I, 29.11.2013, 4

¹⁴² Käosaar-Sasi, L. Tüüptingimuste regulatsioon. *Juridica* 3/2001, lk 182.

krediitiasutustel lepingu sõlmimisel kliendi ja tema esindaja isikusamasuse identifitseerima ja kontrollima. Samuti juhendatakse RahaPTS §§ 12 ja 13 hoolsusmeetmete kohaldamise sätetest, mis kohustavad lepingu sõlmimisel tuvastama kliendi isikusamasuse kliendi esitatud dokumentide ja andmete alusel, esitatud teavet kontrollima usaldusväärsetest allikatest hangitud teabe põhjal, tuvastama ja kontrollima füüsilise ja juriidilise isiku esindaja isikusamasuse ja esindusõiguse. Siinkohal tuleb ära märkida, et AS KIT Finance Europe kui investeerimisühingu kliendi ja ettevõtte vahelisi suhteid reguleerivaks dokumendiks on investeerimisteenusete osutamise reglement, mis vastavalt oma tegevusalale reguleerib muuhulgas klientide liigitamist vastavalt VPTS § 46.¹⁴³ KIT Finance Europe AS reglemendiga esitatakse ka kliendile teadmiseks juriidilise- ja füüsilise isiku konto avamiseks nõutud dokumentide detailse loetelu. Swedbank AS-i üldtingimustes tuuakse välja, et rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise meetmete kohaldamisel kasutab pank riskipõhist lähenemist ja valib meetmete sobiva ulatuse, lähtudes tehingute iseloomust ja riskist.

Töö autor leiab, et siinkohal oleks kohane viidata Kadri Siibaku doktoritöös “Pangasüsteemi usaldusväärse tagamine ja teabekohustuste määratlemine finantsteenuste lepingutes” avaldatud arvamusele, et krediitiasutuse üldtingimusi võib käsitada ka krediitiasutuse riskide juhtimise ja hindamise siseprotseduuri kajastava dokumendina.¹⁴⁴ Töö autor toetab antud seisukohta tuues välja teostatud analüüsi tulemusi ning asjaolu, et üldtingimused on nii klientidele, kui ka kohustatud isikutele endile väga oluline dokument, mis määrab kahe lepingupoole vahelisi suhteid ja korda. Arvestades KAS ja RahaPTS nõudeid krediitiasutustele, pannakse üldtingimustega paika kliendi ja krediitiasutuse õigusi ja kohustusi. Sellest tulenevalt üldtingimustest on kujunenud krediitiasutuse riskide juhtimise ja hindamise dokument, mille tõttu oluliseks osaks selles ka hoolsusmeetmete kohaldamise kohustus ja õigus.

3.2 Kliendisuhte loomisel kohaldatavad hoolsusmeetmed

Kohustatud isikul on kliendisuhte loomisel kohustus identifitseerida klient ja tema esindaja identifitseerima. Identifitseerimisenõude täitmiseks on klient kohustatud esitama oma isiku identifitseerimiseks vajalikud andmed ja nõutud dokumendid. Tehingu mõlemal poolel

¹⁴³ VPTS– RT I 2001, 89, 532; RT I, 23.12.2013, 33.

¹⁴⁴ Siibak, *op.cit.*, lk 130-131.

peab olema selge, kellega nad õiguslikud suhted sõlmivad, kelle suhtes tekivad õigused ja kohustused.

Vastavalt RahaPTS § 13 lõikega 1, mis on kooskõlas rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi Artiklile 8 hoolsusmeetmete protsessi kuulub:

1. kliendi või tehingus osaleva isiku isikusamasuse tuvastamine esitatud dokumentide ja andmete alusel ning teabe kontrollimine usaldusväärsest ja sõltumatust allikast hangitud teabe põhjal;
2. füüsilise või juriidilise isiku esindaja isikusamasuse ja esindusõiguse tuvastamine ning kontrollimine;
3. tegeliku kasusaaja tuvastamine, sealhulgas juriidilise isiku või muu lepingulise õigusliku üksuse omandi- ja kontrollstruktuuri kohta teabe kogumine, lepingueelsete läbirääkimiste käigus antava teabe või muu usaldusväärsest ja sõltumatust allikast hangitud teabe põhjal;
4. teabe hankimine ärisuhte ja tehingu eesmärgi ning olemuse kohta;
5. ärisuhte pidev jälgimine, sealhulgas ärisuhte vältel teostatud tehingute jälgimine, isikusamasuse tuvastamisel kasutatud andmete regulaarne kontrollimine, asjakohaste dokumentide, andmete ja teabe ajakohastamine ning vajaduse korral tehingus kasutatud vahendite allika ja päritolu tuvastamine.

Kliendi poolt isikusamasuse tuvastamiseks esitatud isikut dokumendist peab kohustatud isik muuhulgas tegema koopia ja registreerima tema isikuandmeid, - kliendi nime, isikukood, selle puudumisel sünniaeg ja sünnikoht, esitatud dokumendi nimetus ja number, selle väljaandmise kuupäev ja väljaandnud ametiasutuse nimetus. Nii füüsiliste isikute, kui ka juriidiliste isikute puhul on krediitiasutustel oluline saada mitte ainult identifitseerimiseks vajalikke dokumente ja andmeid, vaid ka esindusõigust tõendavaid dokumente. Esindaja olemasolu puhul esitatakse ja registreeritakse samu dokumente ja teavet, mis kliendi kohta.¹⁴⁵

Hoolsusmeetmete rakendamist puudutavatest õigusaktide nõuetest lähtuvalt viis töö autor läbi uurimuse, mille eesmärgiks on saada ülevaade kohustatud isikute poolt praktikas kohaldatavatest hoolsusmeetmetest kliendisuhete loomisel. Uurimusest võttis osa töö autor ise, kes on füüsilisest isikust resident, vara tegelik omanik ning ei oma riikliku isiku tausta. Seega, uurimuse käigus

¹⁴⁵ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 23 lõige 2 ja 3.

kontrollitakse kohustatud isikute tegevuse vastavust tuginedes eelkõige RahaPTS § 12 lõikele 1, § 13 lõige 1 punktidlet 1 - 5, § 23 lõige 2 punktidele 1 - 4 ning § 23 lõigele 3.

Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks kohaldatud meetmete hindamiseks kohutus töö autor AS SEB Pank, AS Swedbank, Nordea Pank AB Eesti Filiaal, AS DnB Pank, AS LHV Pank, AS Tallinna Äripank, KIT Finance Europe AS kliendihalduritega sooviga luua nimetatud ettevõtetega ärisuhe. Vastavalt RahaPTS sätetele, mis reguleerivad hoolsusmeetmete kohaldamist ärisuhte loomisel on töö autor kogunud kohustatud isikute poolt saadud teavet. Selleks, et saada parem ülevaade kogutud andmetest ja teavest, koostas autor kokkuvõtva tabeli (vt Lisa 5). Tabelis on kohustatud isikute lõikes toodud välja järgmine informatsioon:

1. RahaPTS sätted, mis reguleerivad hoolsusmeetmete kohaldamist;
2. reguleerivate sätete konkreetset nõuded;
3. kohustatud isikute tegevuse vastavus RahaPTS nimetatud sätetele ja nõuetele.

Tabel annab kohustatud isikute poolt küsitud andmetest parema ülevaate ning võimaldab võrrelda ja analüüsida hoolsusmeetmete kohaldamist kohustatud. Järgnevalt toob töö autor välja teostatud uurimuse käigus kogutud informatsiooni analüüsi RahaPTS nõuete lõikes.

1. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 1 koostöös RahaPTS § 23 lõige 2 punktidega 1 – 4 ning § 23 lõikega 3, mis sätestavad kliendi isikusamasuse tuvastamist kliendi esitatud dokumentide ja andmete alusel, esitatud teabe kontrollimist. Isikusamasuse tuvastamiseks esitatud isikut tõendava dokumendi isikuandmete ja fotoga leheküljest koopia tegemist ning järgmiste andmete registreerimist: kliendi ja esindaja nimi, isikukood, isikukoodi puudumisel sünniaeg ja sünnikoht, dokumendi nimetus ja number, selle väljaandmise kuupäev ja väljaandnud ametiasutuse nimetus; esindusõiguse tuvastamisel ja kontrollimisel kasutatud dokumendi nimetus, väljaandmise kuupäev ja väljaandja nimi kliendi ütluste alusel tema elukoha aadressi.

Seega, kohustatud isik peab tuvastama tehingus osaleva kliendi tegeliku nime ja isikusamasuse ning olema kindel, et eelnimetatud isik ei kasuta võõrast nime.

Kliendisuhete loomisel oli iga uurimusest osa võtnud ettevõtte esindaja küsinud töö autori käest isikut tõendava dokumendi ning teinud sellest koopia. Samal ajal palunud täita füüsilise isiku identifitseerimisankeedi, mille alusel sai registreerida RahaPTS alusel nõutavaid isiku- ja dokumendiandmeid. Siinjuures soovib töö autor välja tuua, et AS SEB Pank, Nordea Pank AB Eesti Filiaal ja Swedbank AS on küsinud lisaks residentsusele ka maksuresidentsuse andmeid.

Lisaks elukoha aadressile registreerisid AS SEB Pank, Nordea AB Eesti Filiaal, Swedbank AS, Tallinna Äripank ja AS DnB Pank ka kontaktaadressi ja/või postiaadressi, kuigi kehtiv seadus ei nõua selgesõnaliselt isiku tegeliku elukoha tuvastamist. Töö autor leiab, et tegeliku elukoha aadressi tuvastamine ja selle registreerimine on väga oluline teave, kusjuures oluline ei ole mitte elanike registris fikseeritud aadress, vaid isiku tegelik elukoht, kus isik tavapäraselt ööbib, kus on tema isiklikud asjad, kuhu saadetakse temale adresseeritud post. Tegeliku elukoha aadressi tuvastamine on rahvusvahelises praktikas väga levinud. Nii näiteks Venemaa pankades kontot avades peab kohustatud isik tuvastama isiku nii registreeritud aadressi (mis on tuvastatav passis oleva kandena), kuid ka tegeliku postiaadressi, et klient oleks vajadusel kergesti leitav ja kättesaadav. Sama nõue kehtib ka juriidilistele isikutele.¹⁴⁶ Teadaolevalt kasutab sellist lähenemist ka meie naaberriik Soome. Selline lähenemine on oluline näiteks pangaga ametliku kirjavahetuse mõttes. Juriidiliste isikute puhul on oluline jälgida, et isiku identifitseerimisankeedi täitmisel juriidilise isiku aadressiks ei oleks märgitud postkast. Postkasti märkimist aadressiks loetakse kahtlase tunnuse tehinguks kliendilepingu sõlmimisel.¹⁴⁷

Vastavalt sellele iga kohustatud isik oli täitnud RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 1 ning RahaPTS § 23 lõige 2 punktidega 1 – 4 sätestatud nõudeid.

2. RahaPTS § 23 lõige 3, mis sätestab nõuet ärisuhte loomise käigus registreerida isiku käest saadud teabe alusel tema kutse- või tegevusala.

Tegevus-, töö või kutseala kohta informatsiooni kogumine annab kohustatud isikule võimaluse hinnata, kas ärisuhte või tehingud on vastavuses kliendi tavapärase osalemisega käibes ja, kas ärisuhtel või tehingul on selge majanduslik põhjendus. Vastavalt uurimustöö käigus kogutud informatsioonile uuritavat seaduse sätet ei rakendanud AS DnB Pank. Teised krediidi- ja investeerimisühingud täitsid nimetatud õigusakti sätet täies ulatuses. KIT Finance Europe AS küsib lisaks kliendi tegutsemisvaldkonnale ka töökoha nime, aadressi ja ametikohta.

Vastavalt sellele kõik kohustatud isikud on täitnud RahaPTS § 23 lõikest 3 tulenevat sätet peale AS DnB Pank.

3. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 3, mis sätestab tegeliku kasusaaja tuvastamist lepingueelsete läbirääkimiste käigus antava teabe või muu usaldusväärsest ja sõltumatust allikast hangitud teabe põhjal.

¹⁴⁶ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 23 lõige 2 ja 3. § 24 lõige 2 punkt 1.

¹⁴⁷ Rahapesu andmebüroo soovitusliku juhend rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013, lk 3.

Tegelikku kasusaaja tuvastamist ja selle olulisust on käsitletud antud töö punktis 2.2.3. Tuginedes uurimise käigus saadud teabele ning Tabelile 2 võib kinnitada, et pea kõik uurimuses osa võtnud krediidi- ja finantseerimisasutused on küsinud lepingueelsete läbirääkimiste käigus informatsiooni vahendite tegeliku kasusaaja kohta. Nordea AB Eesti Filiaal palub kliendil täita ka lisavormi “Andmed tegeliku kasusaaja kohta” juhul, kui tehingus kasutatava või pangas hoitava vara tegelik omanik ei ole klient ise. AS DnB Pank küsib vaid seda, kas konto avamine on seotud eesmärgiga teha tehinguid mistahes kolmandate isikute huvides. Jaatava vastuse korral peab klient valima panga poolt pakutavatest variantidest ühe, – kas klient osutab seejuures raamatupidamis-, õigusteenust, kas ta on usaldusfondide ja äriühingute teenuse pakkuja või osutab muud teenust. Uurimuse läbiviija arvates, ei nõua AS DnB Pank selgesõnaliselt kliendi tehingus kasutatava või pangas hoitava vara tegeliku kasusaaja tuvastamist, vaid rõhutab justkui konkreetse teenuse osutamist puudutava informatsiooni. Investeerimisühingu KIT Finance Europe AS füüsilise isiku identifitseerimise ankeet ei sisalda mingisugust teavet varade tegeliku kasusaaja kohta. Töö autoril on õnnestunud üle kontrollida investeerimisühingu juriidilise isiku identifitseerimise vormi, ning tuleb kinnitada, et ka siin on kohustatud isikul vajakajäämisi seaduse normide järgimisel. Nimelt vormi alusel palutakse juriidilist isikut ärisuhte loomisel esitada teavet äriühingu peamiste omanike kohta. Seejuures lisatakse, et kui omanikuks on füüsiline isik, siis tuleb lisada selle isiku nime, isikukoodi, sünniaega ja kontakttelefoni. Juhul kui omanikuks on juriidiline isik, palutakse esitada selle ärinime ja registrikoodi. Töö autori arvates, ei täida ka siin investeerimisühing seaduse nõuet, sest äriühingu tegelikuks kasusaajaks ei pruugi olla alati selle omanik. Juriidilise isiku identifitseerimisel peab nõudma informatsiooni osanike või aktsionäride, partnerite või muude isikute kohta, kellel on juriidilise isiku tegevuse üle kontroll või muu oluline mõju.¹⁴⁸ Lisaks sellele jätab AS KIT Finance Europe äriühingu kasusaajate tuvastamisel ja vastavate admete esitamisel võimaluse avada õigusliku üksuse omandi- ja kontrollstruktuuri vaid juriidilise isikuni, küsides selle juriidilise isiku ärinime ja registrikoodi, samas kui RahaPTS § 8 sätestab, et tegelikuks kasusaajaks on alati füüsiline isik.

Töö autor leiab, et tegeliku kasusaaja tuvastamise nõue ei ole RahaPTS-s läbipaistvalt paigas. RahaPTS § 13 lõige 3 alusel üheks kohustuslikuks hooldusmeetmeks on tegeliku kasusaaja tuvastamine. Kasusaaja tuvastamiseks kogub kohustatud isik vastavat informatsiooni lepingueelsete läbirääkimiste käigus antava teabe või muu usaldusväärsest ja sõltumatust allikast hangitud teabe põhjal. Töö autori arvates lisab antud säte segadust vastava teave kogumise kohta. Nimelt ei ole päris selge, mida täpselt tähendab “lepingueelsete läbirääkimiste käigus antav

¹⁴⁸ Seletuskiri 137 SE, *op.cit.*, lk 14.

teave”, – kes teavet annab, mis vormis teave peab olema ning kuidas tõestada selle õigsust. Finantsinspektsiooni soovituslik juhend soovitab juhul, kui tegelik kasusaaja ei ole tuvastatav, registreerida vastavad andmed juriidilise isiku ütluste või tema omakäelise kirjaliku dokumendi alusel.¹⁴⁹ Töö autori arvates, ka juhend ei anna olulist selgust juurde. RahaPTS § 24 lõige 3 punkt 4 sätestab, et kohustatud isik peab registreerima juriidilise isiku tegeliku kasusaaja andmeid, samas kui füüsilise isiku puhul tegeliku kasusaaja registreerimiskohustust ei ole, kuigi nimetatud õigusakti § 13 sätestab tegeliku kasusaaja tuvastamist justkui nii füüsilise, kui ka juriidilise isiku puhul. Sellest tulenevalt jõuab töö autor järeldusele, et tegeliku kasusaaja kohta teave kogumise ja registreerimise koha pealt võiks nii rahapesu tõkestamist reguleeriv seadus, kui ka järelevalveorganite poolt koostatud juhend andma kohustatud isikutele täpsema, läbipaistvama ja arusaadavama informatsiooni tegutsemiseks.

Vastavalt eelpool öeldule, kõik uurimusest osa võtnud kohustatud isikud olid täitnud RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 3 sätestatud nõudeid välja arvatud investeerimisühing KIT Finance Europe AS.

4. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 4, mis sätestab ärisuhte ja tehingu eesmärgi ning olemuse kohta teabe hankimist.

Kohustatud isik peab hoolsusmeetmete kohaldamise käigus omama piisavat teavet loodava ärisuhte eesmärkide ja olemuse kohta. Krediidi- ja finantseerimisasutustel peab olema ärisuhte loomisel mõistetav, miks ja millisel eesmärgil soovib teine pool lepingulist suhet, milline on isiku tavapärane tegevus. Ärisuhte ja tehingu eesmärgi kohta teabe hankimisel ja hindamisel tuleb arvestada KYC põhimõttega, mille töö autor on käesoleva töö punktis 2.2.2 juba käsitlenud. Eelnimetatud põhimõtte on kõige olulisem vahend kliendi isiku ja tema tegevusega kaasnevate ohtude ärahoidmiseks ja kohustatud isiku enda tegevusriskide hindamiseks.

Tulenevalt töö autori poolt kogutud andmetest investeerimisühing AS KIT Finance Europe identifitseerimisanket ei sisaldanud küsimust ärisuhte loomise eesmärgi kohta. Töö autori arvates võis selline asjaolu olla tingitud sellest, et nimetatud ettevõtte põhiliseks tegevuseks on maaklerteenuste pakkumine investoritele, seega ärisuhte loomise eesmärk on investeerimine. Investeerimisühing küsib klientidelt detailse informatsiooni nende investeerimiskogemuse kohta rahvusvahelistel finantsturgudel. Nimetatud informatsiooni kogumine tuleneb KYC põhimõttest, on igati mõistetav ja seaduspärane. Investeerimisühingu, kui teenuseosutaja hoolsuskohustuse ulatus sõltub nii kliendi teadlikkusest pakutavatest teenustest, nende eesmärkidest, kaasnevatest

¹⁴⁹ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 22.

riskidest, kui ka kliendi investeerimisteenustega seotud kogemustest ja teadmistest. Vastava teave kogumine on investeerimisühingu jaoks kohustuslik vastavalt VPTS § 85 lõigele 4, mis nõuab määrata kliendi kogemuse väärtpaberiturul tegutsemiseks ja teadlikkuse finantsturust. Teised uurimusest osa võtnud kohustatud isikute identifitseerimisankeedid sisaldasid küsimust kliendisuhete eesmärgi kohta, - kas eesmärgiks on näiteks igapäevane arveldamine, laenu, kindlustus, väärtpaberitehingud, hoiustamine, käendus vms.

Sellest tulenevalt uurimusest osa võtnud krediidi- ja finantseerimisasutused on täitnud RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 4 valides hoolsusmeede kohaldamiseks sobiva ulatuse tulenevalt ärisuhtest, pakutavast tootest ja teenusest.

5. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 5, mis sätestab vajaduse korral tehingus kasutatud vahendite allika ja päritolu tuvastamist.

Nimetatud õigusakti sätet tuleb täita eeskätt tavapärasel praktikal kehtivatel lepingutel puhul jälgides, et kliendi esitatud dokumendid, andmed ja muu info, mis on kogutud kliendi tausta kohta, oleks ajakohane ja perioodiliselt uuendatud ja kontrollitud, samuti, kas kliendi igapäevases majandustegevuses on toimunud märkimisväärseid muutusi. Kohustatud isik peab piisavalt kliendi tausta tundma kooskõlas KYC põhimõttega, mille rakendamine teeb praktikal võimalikuks riskipõhise lähenemise. Tulenevalt FATF soovist kliendilt rahaliste vahendite või vara päritolu kohta teabe hankimine on tugevat hoolsusmeetmete kohaldamise üks mitmetest näidetest.¹⁵⁰ RahaPTS § 21 lõige 2 punkt 3 alusel ärisuhte loomisel ja tehingu tegemisel võtab kohustatud isik asjakohaseid meetmeid kasutatava raha ja muu vara päritolu kindlakstegemiseks juhul, kui tehingu osaliseks on kolmanda riigi riikliku taustaga isik. Sellest tulenevalt antud teave kogumine, kui üks tugevdatud hoolsusmeedest on rakendamiseks kliendi kõrgema riskitaseme puhul.

Töö autor leiab, et sarnase teabe kogumise on oluline iga kliendi ärisuhte loomisel selleks, et edaspidi arvestada kliendi majandustegevusega, mis on oluline aspekt kliendi poolt teostatavate tehingute monitoorimise käigus. Tabelis 2 kogutud andmete alusel on näha, et kõik kohustatud isikud kogusid teavet kliendi laekumiste iseloomu kohta ning lisaküsimuste abil uurisid, mis on kliendi sissetulekute allikaks ning milline on välislaekumiste ja välismaksete osakaal kuus. Seejuures investeerimisühing AS KIT Finance Europe palub iga klienti, kes loob temaga ärisuhte täita investeerimisvara päritolu vormi, millega klient kinnitab, et vahendid, millest

¹⁵⁰ FATF standardid, *op.cit.*, lk 71.

moodustub kliendi portfelligvara, on omandatud legaalselt. Dokumendile allakirjutanu deklareerib, et investeerimisvara päritolu ei ole seotud rahapesu või terrorismi rahastamisega.

Vastavalt eelpool öeldule täidavad uurimuses osa võtnud kohustatud isikud RahaPTS § 13 lõige 1 punkti 5.

6. RahaPTS § 23 lõige 3, mis sätestab, et kui majandus- või kutsetegevuses tehtavas tehingus osalevaks isikuks või kliendiks on teise Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi või kolmanda riigi füüsiline isik, registreerib kohustatud isik teabe selle kohta, kas isik täidab või on täitnud avaliku võimu olulisi ülesandeid või on avaliku võimu oluliste ülesannete täitja lähedane kaastöötaja või perekonnaliige.

Ainukesena kohustatud isikutest, kes identifitseerib mitte ainult kliendi, vaid ka tegeliku kasusaaja kuuluvust PEP-ide hulka on AS SEB pank. Kehtiv Eesti seadusandlus ei nõua registreerida vastavat teavet juhul, kui riikliku taustaga isikuks osutub tegelik kasusaaja, mis tähendab, et hetkel RahaPTS ei ole vastavuses FATF soovitusel nr 12, mis nõuab kohustatud isikutel kasutama asjakohaseid riskijuhtimissüsteeme otsustamiseks, kas klient või tegelik kasusaaja on riikliku taustaga isik.¹⁵¹ Nimetatud FATF-i nõue on uus, mis tuli soovitusesse 2012. aasta veebruaris.

Keegi krediidi- ja finantseerimisasutustest ei tee vahet välisriigi riikliku taustaga isikust ja riigisisest riikliku taustaga isikust peale Nordea AB Eesti Filiaali, kes palub ära märkida, kas klient või kliendi perekonnaliikmed täidavad või on täitnud aasta jooksul väljaspool Eestit avaliku võimu ülesandeid. Nordea AB Eesti Filiaal on uuritatavatest ainus, kes järgib rangelt RahaPTS § 20 lõige 1 sätet riikliku taustaga isiku staatuse kehtivuse ajapiirangut. Samas ei täida Nordea AB Eesti Filiaal RahaPTS sätet, mis nõuab koguda teavet juhul, kui kliendi lähedane kaastöötaja on riikliku taustaga isik. Finantsinspeksiooni rahapesu tõkestamise soovitusliku juhendi alusel peavad kohustatud isikud tegema kindlaks riikliku taustaga isikute lähedasi kaastöötajaid ja perekonnaliikmeid vaid siis, kui nende seotus avaliku võimu oluliste ülesannete täitjatega on avalikkusele teada või kui kohustatud isikul on põhjust arvata, et selline seotus on olemas.¹⁵² Töö autori aravates selline järelevalveorgani soovitus on pigem segadust tekitav kui selgitav. Nimelt sellisel juhul vajavad siinjuures täpsustamist, keda või mida lugeda avalikkuseks ning kuidas tõlgendada sõnastust ”on põhjust arvata”.

¹⁵¹ FATF standardid, *op.cit.*, lk 15.

¹⁵² Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 18.

Nii Nordea AB Eesti Filiaal, kui ka Swedbank AS paluvad kliendil täita lisavormi juhul, kui klient osutub olema riikliku taustaga isik. AS LHV Panga klienditeenindaja ei pööranud tähelepanu sellele, et vastav teave oli töö autori poolt ankeedis täitmata ning sellekohase küsimuse peale vastas, et täitma ei peagi, kuna kliendid tavaliselt annavad ise vastava informatsiooni juhul, kui nad on täitmas või on kunagi täitnud avaliku võimu ülesandeid.

Riikliku taustaga isikuks FATF soovitude järgi peetakse ka rahvusvaheliste organisatsioonide olulisi ülesandeid täitvaid või täitnud isikuid. Antud mõiste hõlmab näiteks selliste organisatsioonide juhtkonna liikmeid, st direktoreid, asedirektoreid ja juhatuse liikmeid või võrdväärset ametikohal olevaid isikuid.¹⁵³ Kohalik rahapesu tõkestamise seadus selliseid isikuid ei pea riikliku taustaga isikuteks, mis on tingitud sellest, et nimetatud FATF-i nõue on uus ning vastava muudatuse ei ole veel RahaPTS-sse jõutud sisse viia. Samas kui Finantsinspeksioon on juba jõudnud uuendada soovitusliku juhendi, mille alusel kohustatud isikud peavad kehtestama siseprotseduurireegleid, ostsustamaks kas klient või kliendi tegelik kasusaaja on teise Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi või kolmanda riigi riikliku taustaga isik, riigisisese riikliku taustaga isik või isik, kes täidab või on täitnud olulisi ülesandeid rahvusvahelistes organisatsioonides.¹⁵⁴

Töö autori poolt läbiviidud uurimus ja andmete kogumine tõestas, et riikliku taustaga isikute määratlemise ja sellekohase teave kogumise ulatus on erinevatel kohustatud isikutel erinev. Praegusel hetkel on ilmne, et keegi uurimusest osa võtnud krediidi- ja finantseerimisasutustest ei olnud täies ulatuses järginud RahaPTS sätteid. Sellist teed mööda on arvanud minna Nordea AB Eesti Filiaal, kuid unustas seejuures, et ka kliendi riikliku taustaga lähedased töötajad peavad olema pangale teada. Samas ülejäänud kohustatud isikud võtavad maksimumi, seega võtavad arvesse nii kohaliku seadusandlust kui ka FATF soovitusi: nad ei erista siseriiklike riikliku taustaga isikuid kolmandate riikide riikliku taustaga isikutest, ei piira riikliku taustaga isiku staatuse kehtivust, koguvad teavet nii kliendi riikliku taustaga isikute perekonnaliikmete kohta, kui ka tema lähedaste kaastöötajate kohta.

Tekkinud segane olukord riikliku taustaga isiku määratlemisel ja vastava teave kogumisel on põhjustatud õigusnormide mittevastavusest FATF soovitustega ja riigiti erinevalt tõlgendamisest, mis raskendab kohustatud isikute arusaama vastavate hoolsusmeetmete rakendamist.

¹⁵³ FATF standardid, *op.cit.*, lk 130.

¹⁵⁴ Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 18.

7. RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 2 koostöös § 23 lõige 2 punktiga 4, mis sätestavad füüsilise või juriidilise isiku esindaja isikusamasuse ja esindusõiguse tuvastamist ja kontrollimist ning vastava dokumendi registreerimist koos järgnevate andmetega: dokumendi nimetus, väljaandmise kuupäev ja väljaandja nimi või nimetus.

Seega, kui konto avamist soovival isikul on olemas esindaja (nt volituse alusel), peab kohustatud isik rakendama esindaja suhtes samasugused isikut identifitseerimise hoolsusmeetmeid ning lisaks tuvastama esindusõigust lubavat dokumenti ning registreerima vastavad andmed oma andmebaasis. Esindaja tuvastamise nõue tuleneb FATF soovitusel nr 10, mis sätestab kohustatud isiku tegevuses kliendi nimel tegutseva isiku volitusi kontrollimist ning esindaja isikusamasuse tuvastamist.¹⁵⁵

Kuna uurimuses osaleval töö autori esindaja ei olnud, siis ei saanud selle säte rakendamist kohustatud isikute poolt kontrollida, seetõttu Tabel 2 esindusõiguse andmeid ei kajasta. Samas aga soovib töö autor lisada, et kõikidel kohustatud isikute isiku identifitseerimisankeet sisaldas andmeid esindaja kohta, mis tähendab, kui töö autoril oleks esindaja olemas, oleksid kohustatud isikud täitnud RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 2 koostöös § 23 lõige 2 punktiga 4 pandud kohustusi.

Kliendiandmete registreerimine on väga oluline rahapesu tõkestamise meede, samas ka vajalik eeskätt selleks, et kohustatud isikutel oleks vastavalt sellele võimalik luua oma tegevusspetsiifikat arvestava süsteemi, mis võimaldaks leida oma andmebaasidest ja dokumentide hulgast vajalik teave ja dokumendid ning vastata täielikult ja ilma põhjendamatu viivitusega rahapesu andmebüroo, uurimisasutuse, järelevalveorganite või kohtu asjakohastele järelepärimistele.

Uurimuse käigus saadud teave kohaselt jõudis töö autor järeldusele, et Eesti turul tegutsevad krediidi- ja finantseerimisasutused, arvestades oma tegevusprofiili, koguvad rahapesu tõkestamist reguleeriva seaduse alusel klientide kohta teavet. Sellekõrval teabe kogumisel ja registreerimisel on esinenud ka puudusi. Nimelt ei kogu AS DnB Pank teavet kliendi kutse- või tegevusala kohta vastavalt RahaPTS § 23 lõikele 3. AS KIT Finance Europe ei täitnud täies ulatuses RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 3 kohustust, mis sätestab tegelikku kasusaaja tuvastamist. Kõige nõrgemaks ja segadust tekitavaks kohustuseks on informatsiooni kogumine riikliku taustaga isikute kohta. Tuginedes uurimuse käigus kogutud informatsioonile teeb töö autor järelduse, et seaduse ees kohustatud isikud soovivad seadust järgida ning paljud nendest

¹⁵⁵ FATF standardid, *op.cit.*, lk 64.

kohaldavad PEP-ide identifitseerimiseks ja vastava informatsiooni kogumiseks rangemaid meetmeid, kui seda nõuab RahaPTS, juhindudes seejuures peamiselt FATF soovitusel. Antud küsimus on kujunenud väga problemaatiliseks rahvusvahelisel tasandil, eelkõige riikliku taustaga isikute mõiste tõlgendamises, mis paneb seaduse ees kohustatud isikuid ebamäärasesse olukorda, kus nad on kohustatud seadust järgima, aga mis meetodite abil, ei ole täpselt teada.

Ärisuhte loomine või tehingu tegemine hoolsusmeetmeid järgimata on avalik-õigusliku kohustuse rikkumine, mis on karistusõiguslikult karistatav. RahaPTS 7. peatükk sätestabki vastutuse kohustatud isikute seadusega ette pandud kohustuste rikkumist või täitmata jätmist. Nii karistatakse kohustatud isiku või tema töötaja järgmiste rikkumiste korral:¹⁵⁶

1. isikusamasuse tuvastamise ja kontrollimise kohustuse rikkumine;
2. kliendi kohta teabe hankimise nõuete rikkumine;
3. tugevdatud korras hoolsusmeetmete kohaldamise nõuete rikkumine;
4. andmete registreerimise ja säilitamise kohustuse rikkumine;
5. rahapesu kahtlusest mitteteatamise ning ebaõigete andmete esitamise korral jne.

Seega peavad kohustatud isikud looma ja kasutusele võtma efektiivsed ja seadusele vastavad protseduurireeglid, mis kindlustaksid rahapesuga seotud tehingute tõkestamist. Oluline on ka loodud protseduurireeglite järgimine. Kohustatud isikute poolt loodud reeglite seaduslikkust ja järgimist kontrollib finantsjärelevalve, ning selline tegevus on praktiliselt ainukeseks finantsjärelevalveorganite viisiks aidata kaasa rahapesu tõkestamise kaasaaitamisele. Kui kontrolli tulemus on negatiivne või ebarahuldav, on järelevalvel õigus kohustatud isikut karistada vastavalt eelnimetatud RahaPTS sätetele. Samas aga järelevalveorganite kontrolliga ei tagata rahapesu sisuliste küsimuste lahendamist. Kusjuures oma rollilt on finantsjärelevalve pigem krediidi- ja finantseerimisasutuste konsulteerimine ja nõustamine, mitte aga ainult kohustuste isikute karistamine.

Eeltoodu kokkuvõttes tuleb järeldada, et krediidi- ja finantseerimisasutuste ja üldse finantssüsteemi kaitse sõltub enamusel määral krediidi- ja finantseerimisasutustest endast ning nende kompetentsusest rahapesu tõkestamise teemal.

¹⁵⁶ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 57 - § 60

Töö autor soovib pöörata tähelepanu asjaolule, et kohustatud isikute karistamine, näiteks ebaõigete andmete edastamise korral on seadusega karistatav, samas kui ebaõigete andmete esitamine krediidi- ja finantseerimisasutustele klientide poolt ei ole seadusega reguleeritud. Kusjuures Karistusseadustiku § 281 alusel klientide poolt ebaõigete andmete esitamine notaritele, kes on samuti RahaPTS mõistes kohustatud isikud, on karistatav rahalise karistuse või kuni kaheaastase vangistusega.¹⁵⁷ Sestap ei ole üllatav, et paljud krediidi- ja finantseerimisasutused, lastes kliendil täita isiku identifitseerimise, tegeliku kasusaaja, rahaliste vahendite päritolu jms vormi või ankeedi, lisavad dokumendile teksti sõnumiga, et vastavale dokumendile alla kirjutades kinnitab klient, et tema poolt esitatud andmed on tõesed, allakirjutanu on teadlik ebaõigete andmete esitamisega kaasnevast vastutusest ning klient on dokumendi allkirjastanud heas usus, otsustusvõimelisena ja järgides ausaid äritavasid. Paraku selline lähenemine on hetkel krediidiasutuste ainukeseks kliendipoolsete ebaõigete andmete esitamise riskide maandamise viisiks.

3.3 Kolmandate isikute teabele tuginemine hoolsusmeetmete kohaldamisel

Krediidi- ja finantseerimisasutuste praktilise hoolsusmeetmete kohaldamise uurimuse kõrval võttis töö autor eesmärgiks vaadelda ja analüüsida RahaPTS § 14 lõikes 4 sätestatud kohaldamist kohustatud isikute poolt. Nimetatud õigusakti säte reguleerib, et kohustatud isikul on õigus § 13 lõike 1 punktides 1–3 nimetatud hoolsusmeetmete kohaldamisel tugineda teabele, mille ta on kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis saanud Eestis äriregistrisse kantud krediidiasutuselt või välisriigi krediidiasutuse filiaalilt või krediidiasutuselt, kes on registreeritud või kelle tegevuskoht on Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või kolmandas riigis, kus kehtivad käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärased nõuded.

Et koguda vastavalt püstitatud eesmärgile andmeid, saatis töö autor seitsmele Eesti turul tegutsevale krediidi- ja finantseerimisasutusele (AS SEB Pank, AS Swedbank, Nordea Pank AB Eesti Filiaal, AS DnB Pank, AS LHV Pank, AS Tallinna Äripank, KIT Finance Europe AS) alljärgneva küsimuse:

Kuidas pank/investeeringühing rakendab RahaPTS § 14 lõikes 4 sätet kliendiga lepinguliste suhete loomisel?

¹⁵⁷ KarS – RT I 2001, 61, 364; RT I, 26.02.2014, 6.

Seitsmest krediidi- ja finantseerimisasutusest sai töö autor tagasisidet viielt: Nordea Pank AB Eesti Filiaal, AS SEB Pank, AS Tallinna Äripank, AS DnB Pank ja AS KIT Finance Europe. Alljärgnevalt toob töö auto välja nende vastused.

1. Nordea Pank AB Eesti Filiaal

Töötaja 1. Isikusamasuse tuvastamisel me seda sätet üldjuhul ei rakenda, küll aga krediidivõimelisuse tuvastamisel, kui on tegemist uue kliendiga. Näiteks krediidiotsuste tegemisel küsime konto väljavõtet pangast, kuhu tal on seni sissetulek laekunud.

Töötaja 2. Meie aktsepteerime ainult sellist isikutuvastust, mis on läbi viidud kas meie pangas (Eesti Nordeas) või mõne teise riigi Nordeas. Vastavad ankeedid peab ta täitma pangas kohapeal. Teiste krediidiasutuste teabest ja kinnitustest meile ei piisa. Isiku identifitseerimine ja vastavate ankeetide täitmine ja allkirjastamine toimub pangakontoris.

2. AS SEB Pank

Olgugi, et Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus näeb ette võimaluse tugineda isiku identimisel teiselt Eestis registreeritud krediidiasutuselt saadud andmetele, siis tegemist on seadusega antud õigusega ja igal krediidiasutusel on õigus otsustada, kas ta seda õigust kasutab või mitte. Igapäevases tegevuses seda võimalust krediidiasutuste vahel praktiliselt ei kasutata. Esmaste kliendisuhete loomine toimub Eesti krediidiasutustes reeglina ikkagi kliendiga vahetu kohtumise käigus. Kui mõni Eestis tegutsev krediidiasutus sooviks sellist võimalust kasutada ja oleks valmis tema poole pöörduva kliendi identimiseks kasutama teiselt krediidiasutuselt saadud andmeid, siis peavad pangad selleks omavahel suhtlema. Lisaks peab klient pangale, kelle kliendiks ta juba on, andma selgesõnalise kirjaliku või digitaalselt allkirjastatud nõusoleku, et ta lubab enda kohta konkreetsele teisele krediidiasutusele andmeid ja identimise aluseks olevate dokumentide koopiaid edastada.

3. AS Tallinna Äripank

Pank lähtub põhimõttest isikutuvastamine, samas kohas viibides (face-to-face), muid täiendavaid võimalusi ei kasutata. Muidu antud sätte annaks panga jaoks võimalust paindlikumalt läheneda klientide indentifitseerimisel kohaldatavatele hoolsusmeetmetele. Kliendile aga teoorias, võimaldab vähendada kontoavamisel reisi- ja ajakulu. Selline lähenemine eeldaks aga

infovahetuskanali määratlemist, mis võimaldab vahetada ja edastada teavet, mida on hiljem võimalik kirjalikult taasesitada. Rakendamiseks vajab, isikutuvastamisel kasutatavate protseduurireeglite muutmist ning andmete säilitamise tingimuste juhendi täiendamist. Eesti väiksuse tõttu ei ole otstarbekas regulatsiooni laiendus, välisriikide residentidele aga positiivne.

4. AS DnB Pank

Kui klient on ühes pangas läbinud identifitseerimise protseduuri ei tähenda see seda, et pöördudes teisse panka saab identifitseerimisenõuest mööda vaadata. Pangad ei ole omavahel seotud üksused, igal neist on omad isiku identifitseerimisprotsesse kirjeldavad protseduurireglid, mis on kohustuslikud täitmiseks.

5. AS KIT Finance Europe

Seni pole ükski klient sellise sooviga meile pöördunud. Investeeringisühingu kliendisuhete loomine ja isiksamasuse tuvastamine toimub kliendi ja investeerimisühingu esindajaga samas kohas viibides. Kliendi soov isikusamasuse tuvastamiseks tugineda teabele Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või kolmandas riigis asuvale krediidasutusel, kus kehtivad käesolevas seaduses sätestatuga võrdväärsed nõuded, peab olema väga mõjuv põhjus. Küll aga oleme kasutanud garantiikirja aktsepteerimist Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigis või kolmandas riigis asuvalt krediidasutuselt, kus kliendil on konto avatud ja isikusamasuse tuvastamise protsess täies ulatuses läbi viidud. Selline lähenemine on aga erand ning lubatud meie ettevõttes vaid siis, kui kliendile saab kohaldada lihtsustatud korras hoolsusmeetmeid.

Töö autori poolt uuritav RahaPTS säte tugineb rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi artiklile 14. Töö autori arvates on selle sätte eesmärgiks vältida kliendi isiku identifitseerimise korduvat teostamist, mis viib viivitusteni ning võib olla takistuseks tõhusale äritegevusele. Samas iga kohustatud isik, kes otsustab nimetatud sätet rakendada peab olema teadlik, et kliendi isikusamasuse tuvastamise korral, toetudes kolmandate isikute teabele, lasub lõplik vastutus identifitseerimiskohustuse eest isikule, kes saadud infole ja andmetele toetub.

Kohustatud isikute vastustest nähtub, et paljud krediidasutused ei saa nimetatud sätest aru. Näiteks Nordea Pank AB Eesti Filiaali väitel kasutatakse nimetatud sätet krediitdivõimelisuse tuvastamiseks. Kuna RahaPTS § 14 lõige 4 on suunatud eelkõige hoolsusmeetmete kohaldamisele, siis ei saa siinkohal nõustuda, et Nordea Pank AB Eesti Filiaal tõlgendab sätet õigesti. Kui kohustatud isik ei tõlgenda sätet õigesti, ei saa talt oodata ka nimetatud sätte õiget rakendamist. AS DnB Panga vastusest selgub aga tõsiasi, et pankadel on seoses rahapesu

tõkestamisega niigi palju riske ja vastutust ning lisariskide võtmiseks ei ole otsest põhjust. Ülejäänud krdiidi- ja finantseerimisasutused saavad seaduse sätest aru, aga ei ole valmis seda igal sammul rakendama. Töö autor arvates põhjuseid võib olla mitu.

Esiteks, ei saa kohustatud isikud olla kindlad, et kolmanda isiku poolt esitatud teave on alati korrektne, – ei ole teada, millal on vastav info esitajale esitatud, kas on vahepeal andmeid kontrollitud, kas esitatud dokumendid on veel kehtivad jne.

Teiseks, kolmandate isikute poolt esitatud andmetele toetumine eeldaks põhjalikku ja pidevat järelevalvet hooldusmeetmete kohaldamise osas selle asutuse üle, kelle andmetele toetutakse.

Kolmandaks, erinevate kohustuste isikute tegevusprofiilist lähtuvalt võib ühe ja sama kliendi puhul riskiprofiil olla erinev, seega ei oleks sellisel juhul õige ja seaduspärane toetuda informatsioonile, mis pärineb kolmandalt isikult.

Neljandaks, et nimetatud sätet rakendada, peavad krediidi- ja finantseerimisasutuste poolt olema välja töötatud selleks kindlad protseduurireeglid. Uurimuse käigus kohustatud isikutelt saadud vastuste analüüsi alusel jõudis töö autor kindlale seisukohale, et võimalus tugineda teabele, mis on saadud krediidiasutuselt on põhjendatud, kuid vajab täiendavat analüüsi. Töö autor arvab, et konkreetne RahaPTS säte on piisavalt õigusselgusetu, st kohustatud isikud ei saa sellest vastust, mida nad täpselt peavad tegema, et nende poolt rakendatud meetmed oleksid küllaldased ja piisavad. Ka Finantsisnpektsiooni juhend ei sisalda antud kontekstist lähtuvalt täpsustava informatsiooni kohustatud isikute tegevuseks. Küll aga kõik õigusaktid, normid ja soovitusel rõhuvad, et kohustatud isik peab ise hindama vastavaid riske ning valima sobivaid meetmeid.

Kokkuvõte

Ülemaailmsel tasandil ollakse üksmeelel, et finantssüsteemi ebapiisav kaitse kurjategijate eest võib põhjustada suurt kahju. Süsteemid, mis ei suuda tõkestada rahapesu, seisavad silmitsi ühiskonnaga seotud riskiga, mis avaldab negatiivset mõju kogu majandusele, tekitades finantsturgude ebastabiilsust, maine kadumist ja usalduse vähenemisest. Rahapesu tõkestamise süsteem on palju arenenud viimase 30 aasta jooksul. Alates 1980-ndate aastate keskpaigast hakati aktiivselt looma mitmeid olulisi rahapesu ja terrorismi tõkestamisega seotud organisatsioone ja võrgustikke.

Rahapesu ennetamiseks ja tõkestamiseks on Euroopa Liit kehtestanud õigusliku raamistiku, mida aastate jooksul on pidevalt ajakohastatud ja laiendatud kohaldamisala. Nimetatud raamistiku eesmärgiks on kõrvaldada üha rohkem võimalusi, mida kurjategijad võivad rahapesuks kasutada ning kaitsta finantssüsteemi rahapesu ja terrorismi rahastamise eest. Kõnealune raamistik põhineb peamiselt rahvusvahelistel standarditel, mille on vastu võtnud FATF. Ka Eesti Vabariigi rahapesuvastased õigusnormid toetuvad FATF soovitudele ja Euroopa Liidu õigusele. Kuna rahapesust tulenevad ohud finantssüsteemile pidevalt muutuvad, peab nende tõkestamiseks ettenähtud raamistik olema kindel, paindlik ja ajakohastatud.

Käesoleva töö eesmärgiks oli töötada läbi rahapesu tõkestamiseks loodud õiguslik regulatsioon ning teostada krediidi- ja finantseerimisasutustes praktikas rakendatavate hooldusmeetmete kohaldamise analüüs ning välja tuua probleemkohad. Ühtlasi tehakse ettepanekuid võimalike regulatiivsete edasiarenduste kohta, mis võiksid tõhustada krediidi- ja finantseerimisasutuste hooldusmeetmete rakendamist.

Eesmärgini jõudmiseks teostas töö autor krediidi- ja finantseerimisasutustes kohaldavate hooldusmeetmete analüüsi, tuginedes eelkõige rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusele, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivile 2005/60/EC Rahandussüsteemi rahapesu ja terrorismi rahastamise eesmärgil kasutamise vältimise kohta ning rahvusvahelise töökonna FATF soovitudele. FATF-i soovitused on rahapesuvastases võitluses tähtsad, sest aitavad riikidel oma rahapesuvastase seadusandluse väljatöötamisel arvesse võtta hooldusmeetmete rakendamise olulisi põhimõtteid. FATF-i soovitude tähtsust rahapesuvastases võitluses kinnitab ajsaolu, et ÜRO Julgeolekunõukogu 2005. aasta resolutsiooniga pandi kohustusks FATF-i soovitude järgimiseks kõigile liikmesriikidele.

Töö autori poolt teostatud õigusnormide ja nimetatud soovitude analüüs näitas, et hetkel kehtivaid norme tuleks kohandada. Kusjuures oluline on ära märkida, et leitud õigusaktide lüngad ei tähenda alati regulatiivset, vaid hoopis rakenduslikku probleemi, sest riik ei ole saanud või ei ole olnud võimeline looma selget ja efektiivse õiguslikku regulatsiooni. Kehtiv RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv ei ole kooskõlas 2012 aasta veebruaris heaks kiidetud rahvusvahelise töökonna FATF soovitustega. Töö autori arvates selline olukord mõjutab halvasti Eesti Vabariigi mainele.

RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi analüüsi käigus tuli välja, et nimetatud õigusaktide sätete järgi hoolsusmeetmeid tugevdatud korras peab kohaldama Euroopa Majanduspiirkonna lepinguriigi ja kolmanda riigi riikliku taustaga isikuga, tema perekonnaliikmaga ja lähedase kaastöötajaga. Sellest tulenevalt eristavad nimetatud õigusaktid hoolsusmeetmete kohaldamisel siseriikliku riikliku taustaga ja välisriigi riikliku taustaga isikuid ning ei kohusta kohustatud isikuid siseriikliku riikliku taustaga isikute suhtes kohaldama tugevdatud hoolsusmeetmeid nagu seda soovitab teha FATF. Tuginedes FATF-i soovitude järgimise kohustuslikkusele jõudis töö autor seisukohale, et nimetatud norme tuleb viia FATF soovitusega vastavusse ning laiendada tugevdatud hoolsusmeetmete rakendamise nõudeid ka siseriiklike riikliku taustaga klientide ja tegelike kasusaajade suhtes.

RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi sätete alusel tugevdatud hoolsusmeetmete rakendamine on reguleeritud vaid riikliku taustaga isikute, kui klientide suhtes, tegelikud kasusaajad seejuures jäävad nimetatud hoolsusmeetmete rakendamisest kõrvale. FATF-i soovitus ei erista klienti tegelikust kasusaajast, mis tähendab, et nii klienti, kui ka tegeliku kasusaaja puhul tuleb kohustatud isikutel rakendada tugevdatud hoolsusmeetmeid juhul, kui nendeks osutuvad riikliku taustaga isikud. Sellest tulenevalt RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv tuleks viia vastavusse FATF nõuetega, ning lisada nõue nii kliendi, kui tegeliku kasusaajaga seotud oluliste avalike ülesannete ja funktsioonide täitmisega, et tagada ühtne arusaam kohustatud isikute tegevusele.

Teostatud õigusaktide analüüs näitas, et õigusaktide ja FATF soovitude sätted on riikliku taustaga isikute defineerimisel omavad mõningaid erinevusi. Oluliste avalikke ülesandeid täitvate isikute kategooriad on määratud erinevalt, mille tõttu ei ole üheselt selge, kes kvalifitseerub olulisi avalikke ülesandeid täitvateks isikuteks. Näiteks ülemkohtu ja muu ülemkohtu kohtunike piirang võib tekitada praktikas probleeme juhul kui korrumppeerivateks osutuvad madalama astme kohtud. Lisaks sellele madalama astme kohtu kohtunikel on enam

võimalusi ebaseaduslikuks tegevuseks. Töö autor leiab, et oluliste avalike ülesannete mõiste, mis teeb tavalisest kliendist RahaPTS tähenduses riikliku taustaga isiku, vajaks täiendavaid selgitusi.

Jätkates riikliku taustaga isikute teemat, näitas töö autori analüüs, et praegusel hetkel puudub selge arusaam, keda peaksid kohustatud isikud pidama riikliku taustaga isikute perekonnaliikmeteks ja lähedasteks kaastöötajateks. Kuidas ja mille alusel hinnata, kui lähedane on üks või teine riikliku taustaga isiku kaastöötaja, ning keda täpsemalt peetakse perekonnaliikmeteks. FATF ei piira sugulussuhet, nõudes tugevdatud hoolsusmeetmete kohaldamist riikliku taustaga isikute perekonnaliikmete suhtes, samas kui RahaPTS ja rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv räägivad riikliku taustaga isikute lähedastest perekonnaliikmetest.

FATF soovitus ei sea piiranguid, ega ka soovita, kui kauaks säilib riikliku taustaga isiku staatus. Sellest tulenevalt võib riikliku taustaga isiku staatust tõlgendada eluaegseks. Töö autori arvates, teatud juhtudel võib sellist lähenemist pidada põhjendatuks. Kuid riigiametnike karjäär võib osutuda ka lühiajaliseks, millepärast oleks kohatu ja ebaõiglane rakendada nende suhtes tugevdatud korras hoolsusmeetmeid. Rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi rakendusmeetmete direktiiv 2006/70/EÜ sätestab ajalise piirangu, milleks on üks aasta. Rakendusdirektiivi ja eelpool nimetatud arvesse võttes, on RahaPTS seadnud ajalise piirangu, mille alusel riikliku taustaga isikuks ei peeta isikut, kes ei ole tehingu tegemise kuupäevaks vähemalt aasta jooksul täitnud avaliku võimu olulisi ülesandeid. Sellised ajalised piirangud võivad omakorda tekitada mõningaid probleeme, näiteks sisendada valetunnet, et klienti ei iseloomustata enam riikliku taustaga isikuks. Samas aga vaevalt, et üks korrumppeerunuks osutunud riikliku taustaga isik, kaotades avaliku võimu olulisi ülesandeid täitva isiku staatust, lõpetab ebaseaduslikult saadud tuluga tehingute tegemise. Vastavalt nimetatud normide teostatud analüüsile ei ole rahapesu tõkestamise direktiivi rakendusmeetmete direktiiv ja RahaPTS FATF soovitustega kooskõlas.

Töö autor leiab, et kujunenud probleemne olukord riikliku taustaga isikute määratlemisel raskendab kohustatud isikute vastavate hoolsusmeetmete rakendamist. Sellest tulenevalt võiksid riikliku järelevalve organid koostada vajalikku meetodilist abi riikliku taustaga isikute tuvastamisel ning pakkuda välja meetodeid konkreetsete hoolsuskohustuste rakendamiseks praktikas. Näiteks alustada riigisisisest andmebaasist, mis koondaks informatsiooni siseriiklike riikliku taustaga isikute kohta. Antud hetkel sellist andmebaasi Eestis ei ole.

Analüüsides rahapesu tõkestamist puudutavate õigusakte jõudis töö autor järeldusele, et lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamine on liialt keeruliselt reguleeritud. Lihtsustatud

meetmete kohaldamiseks peavad kohustatud isikud järgima väga palju erinevaid tegureid ja tingimusi, mis peavad esinema samaaegselt. Rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivi rakendusmeetmed ei kohusta nende tegurite üheaegset kasutamist. Selline olukord, teeb nimetatud meetmete rakendamist keeruliselt jälgitavateks ning raskesti kohaldatavateks. Autori arvates Eesti seadusandluse sätted on selles osas mõnevõrra rangemad. Vastavalt rahapesu tõkestamise kolmanda direktiivile lubatakse riikidel küll sätestada rangemaid meetmeid, kuid töö autor leiab, et selliselt vähendatakse lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamise võimalusi, mis on omakorda vastuolus rahapesu tõkestamise kolmanda direktiiviga ja FATF soovitustega. Töö autori arvates lihtsustatud hoolsusmeetmete rakendamise sätteid peaks saama reguleerida selgemalt ning esitama miinimumnõudeid tegurite kohta, mida tuleks lihtsustatud meetmete kohaldamisel arvesse võtta. Audiitor- ja riskihaldamise teenuseid, finantsnõustamisteenuseid pakkuva ettevõtte Deloitte poolt 2010. aasta detsembris teostatud analüüsi järgi paljud seaduse ees kohustatud isikud kinnitasid, et lihtsate hoolsusmeetmete rakendamise kohustus lisab nende teostavatesse operatsioonidesse keerukust, kuna on keeruline teha kindlaks, kas kliendi puhul võib kohaldada lihtsustatud meetmeid või mitte. Analüüs kinnitas, paljud kohustatud isikud situatsioonis, kus oleks võinud kohaldada meetmeid lihtsustatud korras, kohaldavad meetmeid tavapärasel korras.

Nii Eesti, kui ka Euroopa Liidu rahapesu tõkestamist reguleeriv seadusandlus kohustavad krediitiasutusi kliendiga ärisuhte loomisel jõudma arusaamisele kliendi omandi- ja juhtimisstruktuurist, kuid ei täpsusta, milliseid meetmeid peaks kohustatud täpsemalt kohaldama. FATF standardid soovivad juhul, kui tegelikku kasusaajat ei ole võimalik tuvastada, või kohustatud isikul tekib kahtlusi, tuvastada juriidilise isiku kõrgema tasandi tegevjuhi ja rakendada mõistlikke meetmeid selle isiku isikusamasuse kontrollimiseks. Töö autori arvates sellisel puhul võib tekkida oht, et kohustatud isikud võivad hakata tegevjuhi kasusaava isikuna määramise sätet kasutama ülemääraselt ja mitteasjakohaselt. Töö autor asub seisukohal, et selle probleemi lahendamiseks oleks võimalik sätet täiendada nõuega säilitada kõik andmed kohustatud isiku poolt rakendatud meetmete kohta põhjendustega, miks kohustatud isikul ei õnnestunud tuvastada tegeliku kasusaajat läbi äriühingu osaluse või muul viisil kontrolli teostades. Töö autori veendumuse kohaselt on tegeliku kasusaaja mõiste täpsustamine oluline RahaPTS-s sätestatud hoolsusmeetmete nõuetekohase kohaldamise aspektist. Olemasolevad õigusakti sätted ei muuda kohustatud isikute jaoks olukorda selgemaks. Nii RahaPTS, kui ka rahapesu tõkestamise kolmanda direktiiviga sätestatu ei anna hetkel piisavalt selget teavet, kui kaugele tuleb minna ning kuidas kontrollida juriidiliste isikute aktsionäride tegelikke omanikke

ehk kasusaajaid ning konkreetset füüsilist isikut, kes omaks kontrolli. Töö autori ettepanek on reguleerida õigusaktide sätteid selgemalt, konkreetsemalt ja üksikasjalikumalt, sealhulgas ka juhud, millal tuleb tõdeda, et konkreetset kasusaavat füüsilist isikut ei ole. Ilmselt ei ole kogu majandusvaldkond üles ehitatud variisikute kasutamisele, vaid äriühingutel ja organisatsioonidel on oma iseseisvad tegevuse eesmärgid.

Kuna krediidasutused on rahapesu kontekstis kõige haavatavamad, on neil ka teistest ettevõtjatest rangemad hoolsusmeetmete kohaldamise nõuded klientide suhtes. Seega on oluline teadvustada, et hoolsuskohustuste täitmise vajadus ei ole eesmärk omaette. Klientide tundmaõppimine aitab kohustatud isikutel vältida variisikute või varastatud identiteedi kasutamist kliendisuhete loomisel või tehingute teostamisel. Nõue ei tulene üksnes kurjategijate takistamise vajadusest, vaid see aitab kaitsta krediidasutust ennast ja laiemalt vaadatuna tagada ka riigi usaldusväarsust. On ju selge, et seadusega sätestatud nõuete mitte järgimine ohustab nii kohustatud isikut ennast, kui laiemalt kogu riigi majanduskeskkonna usaldusväarsust ja mainet. Sellepärast võibki kogu rahapesu tõkestamise süsteemi võrrelda ahelaga, mille iga lüli on äärmiselt olulise tähtsusega kogu ahela tugevuse määramisel.

Selleks, et hinnata kohustatud isikute rahapesuvastase võitlemiseks sätestatud hoolsusmeetmete rakendamist, teostas töö autor kohustatud isikute praktikas hoolsusmeetmete kohaldamist analüüsi, milleks külastas AS SEB Pank, AS Swedbank, Nordea Pank AB Eesti Filiaal, AS DnB Pank, AS LHV Pank, AS Tallinna Äripank, KIT Finance Europe AS kontorid. Läbiviidud uurimuse käigus teostas töö autor iga krediidi- ja finantseerimisasutusega ärisuhete loomise protsessi ning kogus vastavaid andmeid. Uurimistöös vaadeldud kohustatud isikute valiku hulgas on nii krediidasutused, finantseerimisasutused, kui ka investeerimisühing, katmaks analüüsiga Eesti pangandus- ja investeerimisteenuste sektori.

Vastavalt uurimusele püstitatud eesmärkidele, jõudis töö autor järeldusele, et Eesti turul tegutsevad krediidi- ja finantseerimisasutused, koguvad rahapesu tõkestamist reguleeriva seaduse alusel klientide kohta teavet. Töö autori poolt kogutud teabe analüüsimisel selgus, et klientide isiku tuvastamist puudutava teave kogumisel ja registreerimisel on esinenud puudusi. Nimelt ei koguta täies ulatuses teavet, mis puudutab tegeliku kasusaaja tuvastamist. Töö autori arvates, on see tingitud peamiselt sellest, et seadusandlus ei anna kohustatud isikutele piisavalt selget teavet, kui kaugele tuleb minna ning kuidas kontrollida juriidiliste isikute aktsionäride tegelikke omanikke ehk kasusaajaid ning konkreetset füüsilist isikut, kes omaks kontrolli. Tekkinud olukorda parandaks õigusaktidega selge korra loomine tegelike kasusaajate kindlakstegemiseks.

Kõige nõrgemaks ja segadust tekitavaks kohustuseks osutus informatsiooni kogumine riikliku taustaga isikute kohta. Tuginedes uurimuse käigus saadud andmetele on näha, et seaduse ees kohustatud isikud soovivad seadust järgida ning paljud nendest kohaldavad riikliku taustaga isikute identifitseerimiseks ja vastava informatsiooni kogumiseks rangemaid meetmeid, kui seda nõuab RahaPTS, juhindudes seejuures peamiselt FATF soovitustest. Antud küsimus on kujunenud väga problemaatiliseks rahvusvahelisel tasandil, eelkõige riikliku taustaga isikute mõiste tõlgendamisel, mis paneb seaduse ees kohustatud isikuid ebamäärasesse olukorda, kus nad on kohustatud seadust järgima, aga meetodite abil, ei ole täpselt teada. Tekkinud segane olukord riikliku taustaga isiku määratlemisel ja vastava teabe kogumisel on põhjustatud õigusnormide mittevastavusest FATF soovitustega ja riigiti erinevalt tõlgendamisest, mis raskendab kohustatud isikute vastavate hooldusmeetmete rakendamist. Krediidi- ja finantseerimisasutustel puudub arusaam sellest, keda täpselt on kohustus kontrollida, millal kontrollida ning kui kaua kontrollida. Nii rahapesu tõkestamist reguleerivate õigusaktide analüüs, kui ka kohustatud isikute poolt praktikas hooldusmeetmete kohaldamise käigus kogutud andmete põhjal tuleb kinnitada, et riikliku taustaga isikute käsitlevaid seaduse sätteid tuleks täiustada.

Krediidi- ja finantseerimisasutuste praktilise hooldusmeetmete kohaldamise uurimuse kõrval võttis töö autor eesmärgiks vaadelda ja analüüsida kolmandate isikute teabele tuginemist hooldusmeetmete rakendamisel. Töö autor seisukohale, et võimalus tugineda teabele, mis on saadud krediidiasutuselt on põhjendatud, kuid vajab täiendavat analüüsi. Autor arvab, et konkreetne RahaPTS säte on piisavalt õigusselgusetu, st kohustatud isikud ei saa sellest vastust, mida nad täpselt peavad tegema, et nende poolt rakendatud meetmed oleksid küllaldased ja piisavad. Ka järelevalve organid ei anna antud kontekstist lähtuvalt täpsustavat informatsiooni.

Nii FATF soovitused, rahapesu tõkestamise kolmas direktiiv, kui ka RahaPTS põhinevad suures osas riskipõhise lähenemisviisi kasutamisel, mille alusel peavad kohustatud isikud tuvastama, mõistma, hindama ja maandama asjaomaseid riske, ja hooldusmeetmete kohaldamiseks valida sobivaid meetmeid. FATF-i 2012. aastal uuendatud soovitused toetavad riskipõhise lähenemise kasutamist veelgi enam. Autori arvates, hetkel kehtivad õigusaktide sätted ei anna kohustatud isikutele piisava selguse riskipõhise lähenemise kasutamisest hooldusmeetmete rakendamisel. RahaPTS on liialt õigusselgusetu, mille tõttu tunudub, justkui koormav kohustatud isikute nõuete täitmiseks. Ei ole võimalik üheselt teha kindlaks, kas kohustatud isik on rakendanud hooldusmeetmeid piisavalt. Töö autori arvates tekitab selline ebaselgus kohustatud isikutes pideva ebakindlustunde, samas kui krediidi- ja finantseerimisasutuste ja üldse finantssüsteemi

kaitse sõltub enamusel määral krediidi- ja finantseerimisasutustest endist ning nende kompetentsusest rahapesu tõkestamise teemal. Seoses edasise keskendumisega riskipõhisele lähenemisviisile tuleks töö autori arvates anda krediidi- ja finantseerimisasutustele juhiseid, mis kajastaksid erinevaid tingimusi, tegureid ja kriteeriume, mida tuleks võtta arvesse riskipõhise lähenemisviisi kohaldamisel ja hoolsusmeetmete rakendamisel. Töö autori arvates võiks selline lähenemine suurendada rahapesu tõkestamise meetmete tulemsulikkust.

Mainitut arvesse võttes on selge, et kuigi rahapesu vastases võitluses tehtud palju tööd, globaalses ulatuses on hetkel kehtivad õigusaktid ja standardid tõeliselt efektiivselt ja läbipaistvast õiguslikust raamistikust võrdlemisi kaugel.

Muidugi ei saa eeldada, et ainuüksi krediidi- ja finantseerimisasutustele kohustuseks pandud hoolsusmeetmete rakendamisega on võimalik rahapesu, kui kuritegu lõplikult peatada, kuid kahtlemata efektiivsel regulatsioonil on võtmeroll sellise eesmärgi poole püüdlisel.

Правовые основы и меры должной осмотрительности предотвращения отмывания денежных средств в финансовых и кредитных учреждениях

Резюме

Сейчас существует общее согласие на глобальном уровне, что недостаточная защита от преступлений в финансовой системе может причинить огромный вред как отдельному субъекту, так и всей финансовой системе в целом. Системы, которые не могут предотвратить отмывание денег, сталкивают общество с рисками и негативно влияют на всю экономику, вызывая нестабильность фондовых рынков, потерю репутации и снижение доверия. Поэтому на протяжении последних 30 лет борьба с отмыванием денег активно развивалась. С середины 1980-х годов стали активно создавать важные организации и группы по борьбе с отмыванием денег и предотвращением терроризма.

Для предотвращения отмывания денег Европейский союз установил правовую основу, которая на протяжении многих лет постоянно обновлялась и расширялась в сфере регулирования. Данная структура в основном базируется на международных стандартах, принятых международной группой разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег ФАТФ. Закон по противодействию отмывания денег Эстонской Республики также основан на рекомендациях ФАТФ и праве Европейского Союза.

Целью данной работы было изучить правовую регуляцию по предотвращению отмывания денег, произвести анализ применения принципа должной осмотрительности в практике кредитных и финансовых учреждений, выявить проблемы и предложить возможные нормативные улучшения, которые могли бы усилить должную осмотрительность кредитных и финансовых учреждений по отношению к их клиентам.

Для достижения целей данной работы автор провел анализ применения должной осмотрительности в кредитных и финансовых учреждениях на основании закона Эстонской Республики о противодействии легализации денег и финансировании терроризма, директивы 2005/60/ЕС Европейского парламента и Совета Европейского Союза "О предотвращении использования финансовой системы для отмывания денежных средств и финансирования терроризма", а также рекомендаций, разработанных международной группой ФАТФ. Анализ правовых норм и рекомендаций, проведенный автором данной

работы показал, что действующие стандарты имеют множество пробелов. Важно отметить, что обнаруженные в законодательстве пробелы не всегда означают наличие нормативных проблем, а скорее эксплуатационных.

Действующий закон Эстонской Республики о противодействии легализации денег и финансировании терроризма и третья директива ЕС по предотвращению отмывания денег не соответствует пересмотренным в феврале 2012 года рекомендациям международной группы ФАТФ. В ходе анализа правовых норм выяснилось, что согласно положениям закона Эстонской Республики и третьей директивы ЕС по предотвращению отмывания денег, усиленные меры должной осмотрительности необходимо применять к лицам государственного фона другой страны-участницы договора о Едином европейском экономическом пространстве или третьего государства, с членами его семьи и близкими коллегами. Таким образом названные правовые акты различают применение мер должной осмотрительности для национальных и иностранных политически значимых лиц, а также не требуют использования усиленных мер должной осмотрительности для национальных политически значимых лиц. При этом рекомендации группы ФАТФ не различают национальных и иностранных политически значимых лиц. Автор работы уверен, что законы должны быть приведены в соответствие с рекомендациями ФАТФ и использовать усиленные меры должной осмотрительности также для внутригосударственных политически влиятельных лиц.

На основании положений третьей директивы ЕС и закона Эстонской Республики, применение усиленных мер должной осмотрительности для национальных политически влиятельных лиц регулируется только как в отношении клиента, в то время как такие бенефициары под данные меры не попадают. При этом рекомендации ФАТФ не делают различия между клиентом и бенефициаром, следовательно закон Эстонской Республики и третья директива ЕС должны быть приведены в соответствие с требованиями ФАТФ.

Проведенный анализ выявил, что члены семьи и лица из ближайшего окружения определяются разными стандартами по-разному. Что касается членов семьи, то ФАТФ не ограничивают степень родства, тогда как третья директива ЕС останавливает внимание на ближайших родственниках, что может быть по мнению автора работы, недостаточным в культурах и юрисдикциях, где поддерживаются тесные связи даже между дальними родственниками. Помимо этого, требования установленных стандартов не вносят ясности в определение членов семьи и лиц из ближайшего окружения. На основании

вышеизложенного автор работы уверен, что необходимо внести ясность в определение политически значимого лица, чтобы оно обязательно включало членов семьи и лиц из ближайшего окружения, а не только лиц, выполняющих «важные публичные функции».

ФАТФ не накладывает и не рекомендует никаких ограничений по времени, в течение которого политически значимое лицо сохраняет свой статус после того, как покинет свой пост. И хотя в некоторых обстоятельствах такой подход может считаться оправданным (например, по отношению к некоторым главам государств), карьера государственного должностного лица часто недолговечна. Применение усиленных мер должной осмотрительности ко всем бывшим должностным лицам, а также к членам их семей и лиц из ближайшего окружения в течение неограниченного периода времени, по мнению автора работы, было бы нецелесообразно. Скорее всего именно это обстоятельство заставило закон Эстонской Республики внести временные ограничения. Временные ограничения так же введены и в директиве ЕС. Поскольку рекомендации ФАТФ являются обязательными к применению, необходимо привести закон Эстонской Республики и третью директиву ЕС в соответствие.

Анализ так же показал, что применение упрощенных мер должной осмотрительности предоставляет для обязательных лиц некоторые проблемы. А именно, считается, что применение упрощенных мер слишком сложно урегулировано законодательными актами, то есть при применении упомянутых мер, обязанным лицам необходимо придерживаться многочисленными факторами и условиями, которые должны присутствовать одновременно. По мнению автора, такое постановление закона, делает применения упрощенных мер практически невозможным. Обязанному перед законом лицу сложно учесть все, законом предусмотренные факторы, поэтому многие кредитные и финансовые учреждения там, где была бы возможность применить упрощенные меры, применяют меры должной осмотрительности в обычном порядке.

Важнейшим аспектом идентификации клиента является установление того, действует ли он от своего собственного имени, или же имеется некий реальный владелец счета, который может быть не указан в документации, ведущейся финансовым учреждением. Если имеются основания подозревать, что клиент действует по поручению другого физического или юридического лица, то следует принять соответствующие меры для должной осмотрительности. Определение реального владельца является затруднительным в случае юридических лиц или корпораций с многоярусной структурой собственности. В

многоярусной структуре собственности одна корпорация имеет в своей собственности или под своим контролем одно или несколько других корпоративных образований. В некоторых случаях могут существовать многочисленные корпорации, каждая из которых, в свою очередь, принадлежит другой корпорации, которые в конечном счете находятся в собственности или под контролем одной материнской корпорации. При работе с корпорациями или иными юридическими лицами следует применять целесообразные меры должной осмотрительности с целью выявления реального бенефициара. Законодательство ЭР и третья директива ЕС по предотвращению отмывания денег, при установлении деловых отношений с клиентом, регулируют выявления бенефициара, однако при этом не уточняют какие конкретно действия и меры должной осмотрительности необходимо предусмотреть. На основании обновленных рекомендаций ФАТФ, в случае, если идентифицировать бенефициара не предоставляется возможным, обязанное лицо регистрирует бенефициарным владельцем члена правления или директора юридического лица. По мнению автора, установление бенефициара, в том числе сбор информации о структуре собственности и контроля юридических лиц, на основании информации, предоставляемой в ходе преддоговорных переговоров, или иной информации, полученной из достоверных и независимых источников является, является очень важным аспектом в предотвращении отмывания денежных средств. Поэтому, крайне важно более детально инструктировать обязанные лица о том, какие действия необходимо применять в той или иной ситуации. Особенно остро стоит вопрос в том случае, если определение бенефициарного владельца является затруднительным.

Для того, чтобы оценить реальную реализацию применяемых мер должной осмотрительности со стороны обязанных лиц, автор работы провел практическое исследование посредством посещения контор, выбранных им шести банков и одного инвестиционного объединения. Для проведения практического исследования, автор работы с каждым из обязанных лиц установил деловые отношения, в процессе чего собрал необходимую информацию для дальнейшего анализа в рамках целей данной работы.

Обязанные лица обязаны хранить учетную документацию по идентификации своих клиентов. Ведение учетной документации имеет важное значение как для предотвращения, так и для обнаружения процессов отмывания денег и финансирования терроризма. Если потенциальный клиент знает о ведении такого учета, это снижает вероятность использования данного учреждения в противозаконных целях. Ведение

учетной документации также помогает обнаруживать соучастников и создает финансовый след, позволяющий компетентным органам осуществлять их преследование. По данным исследования, автор пришел к выводу, что все обязанные лица, при осуществлении идентификации клиента, предоставляли клиенту идентификационную анкету для заполнения данных и сбора информации о клиенте, однако в некоторых случаях были выявлены недостатки. Выявленные недостатки касались сбора информации по политически значимым лицам, их членам семьи и лиц из ближайшего окружения. Так же недостатки выявились и при идентификации и сборе информации по реальным бенефициарам. Участвующие в исследовании обязанные лица собирали разную информацию, что указывает о недостаточной компетенции в сфере применения мер должной осмотрительности, а так же на недостаточность урегулирования упомянутых мер должной осмотрительности законодательным путем. Несомненно, большую роль играет так же несоответствие Законодательства ЭР и директивы ЕС по предотвращению отмывания денег с рекомендациями международной группой борьбы с отмыванием денег ФАТФ, поскольку именно ФАТФ устанавливает комплексную и последовательную структуру мер, которые странам следует применять для противодействия отмыванию денег.

Kasutatud allikate loetelu

Kasutatud kirjandus

1. Aruste, V. Rahapesu vältimine. Haabneeme: Hansa Äriteenuste OÜ, 2008, lk 8.
2. Canhoto, A., I. Barriers to segmentation implementation in money laundering detection. – The Marketing Review, Volume 8, No 2., 2008, lk 164.
3. Cheng, P., Low K. Anty-Money Laundering + Knowing Your Customer = Plain Business Sense. – Leadership & Organizational Management Journal, No 3., 2010, lk 76-84.
4. Mathers, C. Kuritegevuse kool: Rahapesu. Tallinn: Olion, 2005, lk 19-21.
5. Truman E.,M., Reuter, P. Chasing Dirty Money The Fight Against Money Laundering. – Washington Peterson Institute, 2004, lk 248-250.
6. Fox, T. The HSBC AML Settlement. Lessons Learned for the AML Compliance Practitioner. – World Compliance, 2012, lk 1-6.
7. Hassett, S. Reliable, cost-effective due diligence requires communication and dedication. – Acams Today, Volume 8, No 2, 2009, lk 32-34.
8. Sandu, I., Tanascovici, M. The Underground Economy and Money Laundering, economically destabilize factors, banking but also social. – Annals of Computational Economics, Volume 1, 2010, lk 275-284.
9. Juhkam, A., Masso, J., Paas. T. Riskid Eesti ettevõtetes ja riskijuhtimine. Tartu Ülikooli kirjastus, 2002, lk 87.
10. Käosaar-Sasi, L. Tüüptingimuste regulatsioon. Juridica 3/2001, lk 182.
11. Northrup, C., C. American Economy: A Historical Encyclopedia. Santa-Barbara: ABC-CLIO, 2003, lk 445-580.
12. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M., Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 709, kommentaar 3.6.

13. Quirk, P., J. Macroeconomic Implications of Money Laundering. – International Monetary Fund. Monetary and Exchange Affairs Dept, 1996, lk 27-28.
14. Raska, E. Eesti kriminaalpoliitika teelahkmed. Vaateid õiguspoliitikale. Tallinn: Avatar Holding, 2008, lk 11.
15. Robinson, J. The Sink. Crime, Terror and Dirty Money in the Offshore World. Toronto: McClelland & Stewart, 2004, lk 54-79.
16. Yang, S., Lai W. Detecting money laundering using filtering techniques: a multiple-criteria index. – Journal of Economic Policy Reform. Volume 13, No 2, 2010, lk 161.
17. Siibak, K. Pangasüsteemi usaldusväärsuse tagamine ja teabekohustuste määratlemine finantsteenuste lepingutes. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 129-133.
18. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tartu: Juura, 1997, lk 28.
19. Tibar, I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. Juridica 2008/8, lk 573-583.
20. Ulst, I. Rahapesu ja terrorismi finantseerimine: regulatiivsed aspektid ja finantssüsteemi kaitsmine. Juridica 2003/7, lk 501-508.
21. Warrack, P., Stewart, C. Myers. What do we really mean by „risk?“ Acams Today, 2008, vol 7, no 5, lk 58-59.
22. Батлер Е.Л., Политически значимые лица и риск, который они представляют для банка. – Журнал Банковское Дело, № 7, Агентство Информбанк, 2011, lk 78-79.

Kasutatud normatiivmaterjalid

23. Karistusseadustik – RT I 2001, 61, 364; RT I, 26.02.2014, 6.
24. Krediidiasutuste seadus. – RT I 1999, 23, 349; RT I, 23.12.2013, 30.
25. Isikut tõendavate dokumentide seadus. – RT I 1999, 25, 365; RT I, 02.07.2013, 47.
26. Finantsinspektsiooni seadus. – RT I 2001, 48, 267; RT I, 12.07.2013, 4.
27. Võlaõigusseadus. – RT I 2001, 81, 487; RT I, 29.11.2013, 4.

28. Väärtpaberituru seadus. – RT I 2001, 89, 532; RT I, 23.12.2013, 33.
29. Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – 20.12.2003; RT II 2002, 12, 45.
30. European Parliament Directive 2005/60/EC on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing, 26.10.2005. – ELT L 309.
31. Euroopa Parlamendi direktiiv 2006/70/EÜ. Direktiivi 2005/60/EÜ rakendusmeetmete kehtestamise kohta seoses mõistega “riikliku taustaga isik” ning kliendi suhtes lihtsustatud nõuetekohaste hooldsuse menetluste ja harva või väga piiratud mahus teostatud finantstegevuse alusel tehtud erandite tehniliste kriteeriumite kohta, 01.08.2006. – L 214/29.
32. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5.
33. Rahandusministri määrus nr 10. Nõuded krediidi- ja finantseerimisasutuse poolt kehtestavatele protseduurireeglitele ning nende rakendamisele ja täitmise kontrollimisele. – RT I, 2008, 29, 428; RT I, 29.06.2012, 64.
34. Rahandusministri määrus nr 11. Rahapesu ja terrorismi rahastamise väikese riski kriteeriumid, mille korral võib hooldsusmeetmeid kohaldada lihtsustatud korras. 14.04.2008. – RTL 2008, 29, 429.
35. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon. – 26.02.2010; RT II 2010, 4, 10.

Kasutatud õigusaktide seletuskirjad ja ettepanekud

36. Seletuskiri Rahvusvahelise sanktsiooni seaduse eelnõu juurde 632 SE I., 18.11.2009.
37. Seletuskiri rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse eelnõu juurde 137 SE I., 22.10.2007.

38. European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing 2013/0025 Strasbourg, – 05.02.2013. Kättesaadav: www.register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&f=ST+6231+2013+INIT

Ravusvahelised standardid ja muud juhendmaterjalid

39. FATF Guidance. Politically Exposed Persons (Recommendations 12 and 22), 06.2013, lk 24-30. Kättesaadav: www.fatf-gafi.org/topics/fatfrecommendations/documents/peps-r12-r22.html
40. Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. Täiendavad meetmed rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks krediidi- ja finantseerimisasutustes., 22.10.2008. Kättesaadav veebilehel: www.fi.ee/failid/Soovituslik_juhend_RTRTS.pdf
41. Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise meetmed krediidi- ja finantseerimisasutustes., 03.07.2013. Kättesaadav: www.fi.ee/failid/Soovituslik_juhend_Rahapesu_tokenamine.pdf
42. Finantsinspeksiooni soovituslik juhend. Kontsentratsiooniriski käsitlemine Pillar 2 raames., 18.05.2011, lk 2. Kättesaadav: www.fi.ee/public/Juhend_Kontsentratsiooniriski_kasitlemine_Pillar_2_raames.pdf
43. Rahapesu andmebüroo soovituslik juhendi rahapesu kahtlusega tehingute tunnuste kohta., 05.11.2013. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/258252.pdf.
44. Rahapesu andmebüroo soovituslik juhend terrorismi rahastamise tunnuste kohta., 21.01.2013, lk 2. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/258254.pdf.
45. Rahapesuvastase töökonna FATF rahapesu ning terrorismi masshävituselevade leviku rahastamise vastu võitlemise standardid., 02.2012. Kättesaadav: www.fi.ee/public/aml/FATF_eesti_keelne_tolge.pdf
46. The Basel Committee. Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism., 01.2014. Kättesaadav: www.bis.org/publ/bcbs275.pdf.

47. The Basel Committee. Customer Due Diligence for Banks., 10.2001. Kättesaadav: www.bis.org/publ/bcbs85.pdf
48. The Basel Committee. The Joint Forum. Core Principles: Cross. Sectoral Comparison., 2001, lk 20-21. Kättesaadav: www.bis.org/publ/joint03.pdf.

Kasutatud internetiallikad

49. Cloherty, J. Black Market Bank Accused of Laundering \$6B in Criminal Proceeds. – ABC News 28. May 2013. Kättesaadav: www.abcnews.go.com/US/black-market-bank-accused-laundering-6b-criminal-proceeds/story?id=19275887#.UaVmlP7iDH0.blogger
50. Eesti Pangaliit. Rahapesu tõkestamise toimkond. Kättesaadav: www.pangaliit.ee/et/yldino/toimkonnad/rahapesu-t6kestamise-toimkond. Viimati vaadatud: 10.04.2014.
51. European Commission. Final Study on the Application of the Anti Money Laundering Directive., DG Internal Market & Services – Budget, Deloitte, 12.2010, lk 84. Kättesaadav: www.ec.europa.eu/internal_market/company/docs/financial-crime/20110124_study_amld_en.pdf.
52. FATF High risk and non-cooperative jurisdictions., 14.02.2014. Kättesaadav: www.fatf-gafi.org/topics/high-riskandnon-cooperativejurisdictions/. Viimati vaadatud: 15.04.2014.
53. FATF Membership countries. Kättesaadav: www.fatf-gafi.org/countries/. Viimati vaadatud 10.04.2014.
54. ICC Commercial Crime Services. Governmental Organisations. Kättesaadav: www.icc-ccs.org/home/news/114-organizations. Viimati vaadatud: 10.04.2014.
55. Liikmesriikide vaheline kokkulepe võrdväärsete kolmandate riikide kohta vastavalt rahapesu tõkestamise direktiivile 2005/60/EC., Kättesaadav Euroopa Liidu ametlikul veebisaidil: www.ec.europa.eu/internal_market/company/docs/financial-crime/3rd-country-equivalence-list_en.pdf.

56. Maksuvabad ja madala maksumääraga territooriumite nimekiri. Kättesaadav veebilehel: www.emta.ee/index.php?id=1950. Viimati vaadatud: 12.04.2014
57. Rahandusministeerium. Rahvusvahelised rahapesuga võitlevad organisatsioonid. Kättesaadav: www.fin.ee/77496/. Viimati vaadatud: 10.04.2014.
58. Rahapesu Andmebüroo. Ülevaade Rahapesu andmebüroo tegevuses 2006 aastal. Aastaraamat, 2013, lk 12. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/27961.pdf
59. Rahapesu Andmebüroo. Ülevaade Rahapesu andmebüroo tegevuses 2012 aastal. Aastaraamat, 2013. lk. 4, 20. Kättesaadav: www.politsei.ee/dotAsset/294301.pdf.
60. Reichman, C., C. FCA fines Standard Bank £7.64m for anti-money laundering failures. Professional Adviser, 2014. Kättesaadav: www.professionaladviser.com/ifaonline/news/2324630/fca-fines-standard-bank-gbp76m-for-anti-money-laundering-failures
61. The Egmont Group of Financial Intelligence Units. About Egmont Group. Kättesaadav: www.egmontgroup.org/about. Viimati vaadatud: 17.04.2014.
62. The History of FATF. 20 Years of the FATF Recommendations., 06.2010. Kättesaadav: www.issuu.com/fatf/docs/20_years_of_recommendations/5?e=0
63. The Wolfsberg Group. Wolfsberg Frequently Asked Questions on Politically Exposed Persons., 2003. lk 3. Kättesaadav: www.wolfsberg-principles.com/pdf/faq/Wolfsberg_PEP_FAQs_%282008%29.pdf. Viimati vaadatud: 28.04.2014
64. Tuuling, T. Rahapesu tänapäevased skeemid ja trendid. Postimees., 14.08.2013. Kättesaadav: e24.postimees.ee/1349260/rahapesu-tanapaevased-skeemid-ja-trendid
65. United Nations Office on Drugs and Crime. Forum on Crime and Society. Volume 4, No 1 and 2, 12. 2004. Kättesaadav: www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Forum/V05-81059_EBOOK.pdf
66. World Check andmebaasi veebileht: www.world-check.com/

Avaldamata materjal

67. Trink, A. Raha kui ambivalentsi allikas. Ettevõtte julgeoleku konverentsi ettekande jaotusmaterjalid, Tallinn 03.05. 2001.

Lisad

Lisa 1. Maailmapraktika juhtumid hoolsusmeetmete ebapiisavast rakendamisest

Suurbritannias baseeruv HSBC pank tunnistas ennast detsembris 2012 süüdi Ameerika Ühendriikide pangasaladuste seaduste ja vaenlasega kauplemise seaduse rikkumises. Ameerika Ühendriigi senati raportis väideti, et HSBC arveid Mehhikos ja Ameerika Ühendriikides kasutasid rahapesuks narkoparunid. Näiteks aastatel 2006 - 2009 kanti HSBC Mehhiko ja USA tütarpankade vahel üle seitsme miljardi dollari, vaatamata sellele, et Mehhiko on tuntud narkokaubanduse keskusena. Raporti järgi on HSBC regulaarselt eiranud ka piiranguid tehingute sõlmimiseks Iraani, Süüria, Põhja-Korea ja teiste riikidega, mille vastu Ameerika Ühendriigid on kehtestanud sanktsioone.

Uurimise käigus heideti pangale ette, et viimane ei rakendanud piisavalt seadusega ette nähtud hoolsusmeetmeid ja KYC põhimõtet. Lisaks sellele jõuti järeldusele, et HSBC ei ole piisavalt tähelepanelikult monitoorinud klientide ülekandeid, kelle pangakontod olid avatud riikides, mille riskiprofiil oli "keskmise".

HSBC on tollel ajal tunnistanud, et rahapesu kontrollmehhanismid ei olnud piisavalt tugevad. Et rahapesu tõkestamist tugevdada otsustati vahetada panga juhatust, eraldada vastavuskontrolli osakonda juriidilisest osakonnast ja pandi esimene alluma otse panga juhatuse liikmetele, lõpetada lepingulised suhted olemasolevate klientidega, kelle tegevusala oli kõrgendatud riskiga. HSBC pank lubas kulutada \$700 KYC programmi arendusele. Hiljem pank väitis, et preventiivse meetodina suurendati pangatöötajate arvu, kes tegelevad kahtlaste tunnustega tehingute monitoorimisega 892-ni, seejuures ära märkides, et ennem seda oli neid vaid 200.

HSBC pank maksis rahapesuga seotud kokkuleppemenetluse raames Ameerika Ühendriikide võimudele 1,92 miljardit dollarit. Tegemist on suurima sellise juhtumi puhul makstud summaga. Panka süüdistati narkokartellide ja Ameerika Ühendriikide sanktsioonide all olevate riikide rahapesule kaasa aitamises¹⁵⁸.

¹⁵⁸ Fox, T. The HSBC AML Settlement. Lessons Learned for the AML Compliance Practitioner. – World Compliance, 2012, lk 1-6.

Selle aasta jaanuaris avaldati informatsioon, et Suurbritannias asetsevale pangale Standard Bank, mis kuulub Lõuna-Aafrika pangagrupi määrati trahvi summas 7,64 miljonit inglise naela seoses avastatud puudustega panga rahapesu tõkestamise töös. Täpsemalt leiti panga tegevuses tõsiseid puudujääke hooldusmeetmete rakendamises, mis puudutasid riikliku taustaga isikute identifitseerimist ja nende tehingute nõuetekohast monitoorimist ja kontrolli. Järelevalve kinnitas, et Standard Bank ei kohaldanud hooldusmeetmeid tugevdatud korras riikliku taustaga isikute vastu, nagu seda nõuab seadus. Lisaks sellele avastati panga rahapesu tõkestamise siseprotseduuri reeglites olulisi puudujääke, mis reguleerivad kõrge riskiga klientide hooldusmeetmete rakendamist¹⁵⁹.

Viimase aja kuulsaim rahapesu juhtum toimus 2013. aasta suvel, mil USA võimud paljastasid ühe maailma suurima elektroonsete maksete süsteemi Liberty Reserve, mille abiga on alates 2006. aastast pestud üle 6 miljardi dollari kuritegeliku päritoluga raha.¹⁶⁰

Süsteem oli anonüümne ning süüdistuste kohaselt kasutati seda peamiselt kõikvõimalike finantspüramiidide ja võrgumahhinatsioonide, aga samuti narkokaubanduse, isikuandmete varguse, võõraste krediitkaartide ja lapsporno abil saadud ebaseaduslike sissetulekute pesemiseks.¹⁶¹

¹⁵⁹ Reichman, C., C. FCA fines Standard Bank £7.64m for anti-money laundering failures. Professional Adviser, 2014. Kättesaadav: www.professionaladviser.com/ifaonline/news/2324630/fca-fines-standard-bank-gbp76m-for-anti-money-laundering-failures

¹⁶⁰ Cloherty, J. Black Market Bank Accused of Laundering \$6B in Criminal Proceeds. – ABC News 28. May 2013. Kättesaadav: www.abcnews.go.com/US/black-market-bank-accused-laundering-6b-criminal-proceeds/story?id=19275887#.UaVmlP7iDH0.blogger

¹⁶¹ *Ibid.*

Lisa 2. Avalike funktsioonide täitvad isikud FATF¹⁶² RahaPTS¹⁶³ ja Wolfsberg¹⁶⁴ alusel

RahaPTS	FATF	Wolfsberg
riigipea	riigipea	riigipea
valitsusjuht	valitsusjuht	valitsusjuht
minister	tipp-poliitik	kuninglik perekond
aseminister	valitsuse tipp-ametnik	rahvusvaheliste organisatsioonide juhid (ÜRO, Maailmapank, Rahvusvaheline Valuutafond,
abiminister		
parlamendiliige	parlamendiliige	parlamendiliige
ülemkohtu kohtunik	poliitiliste parteide ametiisik	
konstitutsioonikohtu kohtunik	kohtuasutuse tipp-ametnik	ülemkohtu kohtunik
riigi kontrollasutuse nõukogu liige		
keskpanga nõukogu liige		
suursaadik		suursaadik
asjur		
kaitsejõudude kõrgem ohvitser		kaitsejõudude kõrgem ohvitser
riigi äriühingu juhtimisorgani liige	riigiettevõtete tippjuht	riigiettevõtete tippjuht
riigi järelvalveorgani liige		
riigi haldusorgani liige		

¹⁶² FATF standardid, *op.cit.*, lk 130-131.

¹⁶³ RahaPTS – RT I 2008, 3, 21; RT I, 08.05.2012, 5. § 20, lõige 2.

¹⁶⁴ The Wolfsberg Group. Wolfsberg Frequently Asked Questions on Politically Exposed Persons., 2003. lk 3. Kättesaadav: www.wolfsberg-principles.com/pdf/faq/Wolfsberg_PEP_FAQs_%282008%29.pdf

Lisa 3. Maksuvabad ja madala maksumääraga territooriumite nimekiri¹⁶⁵

Andorra Vürstiriik	Liibanoni Vabariik
Anguilla (GBR)	Macau (Aomen)
Antigua ja Barbuda	Maldiivi Vabariik
Aruba	Marshalli Vabariik
Bahama Ühendus	Mauritiuse Vabariik
Bahreini Kuningriik	Monaco Vürstiriik
Barbados	Montserrat asumaa (GBR)
Belize	Nauru Vabariik
Bermuda asumaa (GBR)	Niue vabariik
Briti Neitsisaared	Omaani Sultaniriik
Brunei Darussalami riik	Panama Vabariik
Cooki saared	Puerto Rico Ühendus (USA)
Costa Rica Vabariik	Prantsuse Polüneesia ala
Djibouti Vabariik	Saint Kitts ja Nevis (Saint Christopheri ja Nevis
Dominikaani Vabariik	Föderatsioon)
Filipiini Vabariik	Saint Lucia
Gibraltar (GBR)	Saint Vincent ja Grenadiinid
Grenada	San Marino Vabariik
Guami ala	Seišelli Vabariik
Guatemala Vabariik	Tšiili Vabariik
Guernsey (GBR)	Turksi ja Caicose saarte asumaa (GBR)
Hollandi Antillid (Curacao ja Sint Maarten)	Uruguay Idavabariik
Hongkong	Uus-Kaledoonia (FRA)
Jamaica	Vanuatu Vabariik
Kaimanisaared (GBR)	Venezuela Vabariik
Katari Riik	Ühendriikide Neitsisaared
Kenya Vabariik	
Kuveidi Riik	
Labuan	
Libeeria Vabariik	
Liechtensteini Vürstiriik	

¹⁶⁵ Maksuvabad ja madala maksumääraga territooriumite nimekiri. Kättesaadav veebilehel: www.emta.ee/index.php?id=1950

Lisa 4. Krediidi- ja finantseerimisasutuste üldtingimuste võrdlus

Krediidi- või finantseerimisasutuse nimetus	Kliendi identifitseerimise nõuded			Rahapesu ja terrorismi tõkestamise nõuded		
	identifitseerimine	esindus	nõuded dokumentidele	tegelik kasusaaja	vara päritolu	kogutud teave kontroll ja jälgimine
AS SEB Pank	jah	jah	jah	jah	jah	jah
Swedbank AS	jah	jah	jah	jah	jah	jah
Nordea Pank AB Eesti Filiaal	jah	jah	jah	jah	jah	jah
AS DnB Pank	jah	jah	jah	jah	jah	jah
AS LHV Pank	jah	jah	jah	jah	jah	jah
AS KIT Finance Europe	jah	jah	jah	jah	jah	jah
Tallinna Äripanga AS	jah	jah	jah	jah	jah	jah

	Isikuandmed, dokumentiandmed, elukoha aadress RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 1; § 23 lõige 2 punktid 1-4 ja § 23 lõige 3	Tegevusala RahaPTS § 23 lõige 3	Tegelik kasusaaja RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 3	Konto avamise eesmärk RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 4	Sissetulekud ja varad RahaPTS § 13 lõige 1 punkt 5	Riikliku taustaga isik (PEP) RahaPTS § 23 lõige 3
AS SEB Pank	Ees- ja perekonnanimi; sugu; sünniaeg; sünnikoht; isikukood; residentsus, maksuresidentsus; elukoha aadress; postiaadress; telefon, e-post.	Ettevõtja, tööandja, õppeasutuse nimetus, amet.	Kas klient on tehingus kasutatava/pangas hoitava vara tegelik omanik?	Kliendisuhete eesmärk – laenud, igapäevane arveldus, kindlustus, väärtpaberitehingud, hoiustamine, käendus, muu.	Sissetulekute allikas; sissetulekud kuus; välislaekumiste osakaal, välismaksete osakaal.	Kas klient või tegelik kasusaaja on riikliku taustaga isik/tema perekonnaliige/tema lähedane kaastöötaja?
Swedbank AS	Ees- ja perekonnanimi; sugu; sünniaeg; sünnikoht; isikukood; residentsus, maksuresidentsus; elukoha aadress; postiaadress; telefon, e-post.	Töövõtja, tööandja, õppeasutus; FIE, amet.	Kas klient on vara tegelik omanik ja kasusaaja?	Mis on konto avamise eesmärk? Mis pangatooteid soovite kasutada?	Sissetulekute allikas, välislaekumiste osakaal, välismaksete osakaal.	Kas klient või tegelik kasusaaja on riikliku taustaga isik/tema perekonnaliige/tema lähedane kaastöötaja. Vastava deklaratsiooni täitmine.
Nordea Pank AB Eesti Filiaal	Ees- ja perekonnanimi; sugu, sünniaeg, isikukood, maksuresidentsus, elukoha aadress, kontaktaadress, telefon, e-post.	Töövõtja, tööandja, ametikoht, FIE, üliõpilane, õpilane, pensionär, kodune, muu.	Kas klient on vara tegelik omanik ja kasusaaja? Kui klient vastab eitaval, palutakse tal täita ankeet “Andmed tegeliku kasusaaja kohta”.	Konto avamise ja kasutamise eesmärk – laenud, igapäevane arveldus, kindlustus, investeerimine, hoiustamine, käendus, volitatud isik, muu.	Laekumiste iseloom, oodatav tehingute arv laekumised, väljaminekud, välismaksed, välismaksete riigid, pankade nimetused.	Kas klient või kliendi perekonnaliikmed täidavad või on täitnud aasta jooksul väljaspool Eestit avaliku võimu olulisi ülesandeid? Kui klient vastab eitaval, palutakse tal täita ankeet “Avaliku võimu ülesannete täitmine”.

AS DnB Pank	Ees- ja perekonnanimi; sünniaeg, isikukood, kodakondsus, tegelik elukoht, registreeritud elukoht, dokumendi tüüp, dokumendi number, väljastamise kuupäev, väljastanud riik, kehtivuse aeg; telefon, e-post.	—	Kas konto avamine on seotud eesmärgiga teha tehinguid mistahes kolmandate isikute huvides? Kui jah, siis kas osutate raamatupidamis-, õigusteenust või muu teenust?	Põhjus, miks isik soovib avada kontot DnB pangas?	Sissetuleku allikad, eeldatav igakuine kontokäive.	Kas Teie või Teie perekonnaliige täidab või on täitnud avaliku võimu olulisi ülesandeid, on või on olnud sellise isiku perekonnaliige või lähedane kaastöötaja?
AS LHV Pank	Ees- ja perekonnanimi, isikukood, elukoha aadress, e-post, telefon.	Ettevõtja, riigiametnik, spetsialist, üliõpilane, õpilane, haridustase	Kas klient on vara tegelik omanik ja kasusaaja?	Mis teenuseid Te olete huvitatud saama?	Laekumiste päritolu, kui suured on oodatavad laekumised kalendrikuus.	Kas olete riikliku taustaga isik?
AS KIT Finance Europe	Ees- ja perekonnanimi, isikukood või sünniaeg ja –koht, elukoha aadress, dokumendi nimetus, number, väljaandja nimi, kehtivusaeg, telefon; e-post.	Tegutsemisvaldkond/ tööstusharu Töökoht (tööandja nimi, aadress, ametikoht).	—	—	Investeeringusvarade päritolu, varade väärtus, keskmine sissetulek kalendriaastas. Eraldi dokument – vara päritolu deklaratsioon.	Kas klient perekonnaliige või lähedane kaastöötaja on riikliku taustaga isik?
Tallinna Äripanga AS	Ees- ja perekonnanimi, isikukood või sünniaeg, elukoht, kontaktaadress, isikut tõendav dokument, nimetus, number, väljaandja nimi, kehtivusaeg, telefon, e-post.	Töövõtja, tööandja, avalik teenistuja, FIE, üliõpilane, õpilane, pensionär, kodune, muu.	Kas klient on vara tegelik omanik ja kasusaaja?	Konto avamise põhjus?	Laekumiste iseloom; eestisiseste ja välislaekumiste osakaal, Eestisiseste ja välismaksete osakaal, Välislaekumiste iseloom.	Kas klient perekonnaliige või lähedane kaastöötaja on riikliku taustaga isik? Perekonnaliikme või lähedase kaastöötaja puhul riikliku taustaga isiku ees- perekonnanimi, ametikoht ja seos kliendiga.

Tabel 2. Hoolsusmeetmete kohaldamine ärisuhte loomisel